

Faculteit Rechtsgeleerdheid
Universiteit Gent

Academiejaar 2015-2016

Psychopathie binnen de strafrechtspleging: de
eeuwige vraag naar (on)toerekeningsvatbaarheid.
*Pijnpunten binnen de forensische psychiatrie en een blik op de
Belgische wetgeving.*

Masterproef van de opleiding
'Master in de rechten'

Ingediend door
Femke Franco

(studentennr. 01102737)

Promotor: prof. Dr. Jan Verplaetse
Commissaris: prof. Dr. Farah Focquaert

Faculteit Rechtsgeleerdheid
Universiteit Gent

Academiejaar 2015-2016

Psychopathie binnen de strafrechtspleging: de
eeuwige vraag naar (on)toerekeningsvatbaarheid.
*Pijnpunten binnen de forensische psychiatrie en een blik op de
Belgische wetgeving.*

Masterproef van de opleiding
'Master in de rechten'

Ingediend door
Femke Franco

(studentennr. 01102737)

Promotor: prof. Dr. Jan Verplaetse
Commissaris: prof. Dr. Farah Focquaert

WOORD VOORAF

Doorheen de vijf jaren waarin ik mijn opleiding in de rechten heb gevolgd, ben ik binnen het ruime spectrum van het recht steeds aangetrokken geweest tot het strafrecht en de criminologie. De reden is heel eenvoudig: nergens meer dan in het strafrecht komt het menselijke aspect naar boven drijven en daarnaast blijft de figuur van de psychopaat tot de verbeelding van de mensen spreken omdat de ware toedracht van psychopathie bij het grote publiek nog steeds onbekend is.

Het was met plezier en motivatie dat ik mij mocht verdiepen in de problematiek van de psychopathie binnen het strafprocesrecht en onderzoeken waar onze juridische pijnpunten zich situeren.

Vooreerst zou ik een woord van dank willen richten aan mijn promotor, prof. Dr. Jan Verplaetse, omdat hij het mogelijk gemaakt heeft dat ik het sluitstuk van mijn opleiding mocht creëren binnen de rechtstak die mij het meest fascineert en bovendien hij mij met raad en daad heeft bijgestaan.

Vervolgens wens ik ook gerechtspsychiaters Chris Dillen en Johan Baeke te bedanken voor de duiding die zij mij gegeven hebben binnen hun vakgebied.

Ten slotte verdienen ook mijn ouders, die mij de kans gegeven hebben deze opleiding te volgen en gedurende deze vijf jaar altijd aan mijn zij stonden, en mijn vriend Thomas een oprecht dankjewel voor hun onophoudelijke steun en de warme momenten die ze mij tussen het thesissen door schonken.

INHOUDSTAFEL

WOORD VOORAF	VII
INLEIDING	4
DEEL I: PSYCHOPATHIE OP PSYCHOLOGISCHE WIJZE BENADERD.....	8
HOOFDSTUK 1: HISTORIEK EN ONTSTAAN	8
1.1. <i>Inleiding</i>	8
1.2. <i>De historische bouwstenen van het huidige begrip</i>	9
1.2.1. De vroeg-negentiende-eeuwse opvattingen: de eerste stappen in de ontwikkeling van de notie psychopathie	9
1.2.2. Laat-negentiende-eeuwse en vroeg-twintigste-eeuwse benaderingen	11
HOOFDSTUK 2: DE VERWETENSCHAPPELIJKING VAN HET CONSTRUCT	12
2.1. <i>Hervey Milton Cleckley en ‘The Mask of Sanity’</i>	12
2.2. <i>Robert D. Hare en zijn Psychopathy Checklist Revised (PCL-R)</i>	13
2.3. <i>Cleckley en Hare: schatplichtigheid maar met de nodige verschillen in visie</i>	15
HOOFDSTUK 3: DE KWALIFICATIE EN TYPOLOGIE VAN PSYCHOPATHIE	17
3.1. <i>De kwalificatie volgens de DSM</i>	17
3.1.1. DSM-IV	17
3.1.2. DSM-V	19
3.2. <i>Typologie van psychopaten</i>	20
HOOFDSTUK 4: FACTOREN DIE EEN BELANGRIJKE INVLOED KUNNEN HEBBEN OP PSYCHOPATHIE	21
4.1. <i>De invloed van intelligentie op psychopathie</i>	21
4.1.1. Psychopathie	23
4.1.2. Het verband tussen psychopathie en intelligentie	24
4.1.2.1. Algemene opmerkingen	24
4.1.2.2. Intelligentie als stimulus voor criminaliteit	27
4.1.2.3. Intelligentie als buffer	27
4.1.3. Conclusie	28
4.2. <i>De invloed van creativiteit op psychopathie</i>	29
HOOFDSTUK 5: PSYCHOPATHIE VANDAAG: WETEN EN METEN	30
5.1. <i>Kennen we de oorzaak van psychopathie?</i>	30
5.2. <i>Op welke wijze meten wij psychopathie binnen het strafprocesrecht?</i>	32
5.3. <i>Korte conclusie</i>	33
DEEL II: PSYCHOPATHIE BINNEN DE BELGISCHE STRAFRECHTSPLEGING. 35	
HOOFDSTUK 1: INLEIDING	35
HOOFDSTUK 2: NATIONALE WETGEVING IN HET KADER VAN GEESTESSTOORNISSEN.....	36

2.1.	<i>Wat is internering?</i>	36
2.1.1.	Het principe van de vrije wil	36
2.1.2.	De uitzondering op het principe: de internering ten gevolge van ontorekeningsvatbaarheid	37
2.1.2.1.	De (on)toerekeningsvatbaarheid: begripsomschrijving	37
2.1.2.2.	De internering: begripsomschrijving.....	40
2.2.	<i>Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de Maatschappij tegen Abnormalen en de Gewoontemisdadigers</i>	42
2.2.1.	Korte situering van de tijdsgeest: voorgeschiedenis van de wet	42
2.2.2.	Invloed van het sociaal verweer.....	44
2.2.3.	De totstandkoming van de wet	44
2.2.4.	Kritiek op de wet	47
2.3.	<i>De wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij</i>	48
2.3.1.	De commissie Cornil-Braffort.....	48
2.3.2.	Balans na de inwerkingtreding van de nieuwe wet.....	49
2.4.	<i>De wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis</i>	51
2.4.1.	Aanleiding	51
2.4.2.	Enkele inhoudelijke bepalingen van de wet.....	52
2.4.3.	Evaluatie	52
2.5.	<i>De wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis</i>	53
2.5.1.	Aanloop: “de vergeetput van Justitie”	54
2.5.2.	Het wetsvoorstel-Anciaux	54
2.5.2.1.	Het psychiatrisch deskundigenonderzoek	55
2.5.2.2.	De plaatsing	56
2.5.2.3.	Gespecialiseerde strafuitvoeringskamers	56
2.5.2.4.	Overige voorstellen tot wijziging	57
2.5.3.	De nieuwe wet van 5 mei 2014: stand van zaken en concrete verbeteringen	57
2.6.	<i>De relevantie van de interneringswetgeving met betrekking op psychopathie</i>	58

HOOFDSTUK 3: DE PROBLEMATIEK BETREFFENDE PSYCHOPATHIE BINNEN DE FORENSISCHE PSYCHIATRIE	60
3.1. <i>Inleiding</i>	60
3.2. <i>Het deskundigenverslag in geval van psychopathie</i>	61
3.1.1. De huidige knelpunten met betrekking tot de Belgische forensische psychiatrie	63
3.1.1.1. Het kwaliteitsniveau en de erkenning	64
3.1.1.1.1. Het ministerieel besluit van 28 oktober 2015 tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten houders van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van stagemeeesters en stagediensten.....	66
3.1.1.2. De vraag naar (on)toerekeningsvatbaarheid	68
3.1.1.2.1. Probleemstelling	68
3.1.1.2.2. Mogelijke oplossing	71
3.1.1.3. De snelheid	72
3.1.1.4. Geringe vergoedingen	72
3.1.2. Overkoepelende bedenking met betrekking tot de strafrechtelijke aanpak van psychopathie.....	72

DEEL III: RECHTSVERGELIJKEND ONDERZOEK MET BETREKKING TOT PSYCHOPATHIE	76
HOOFDSTUK 1: INLEIDING	76
HOOFDSTUK 2: HET AMERIKAANSE STRAFPROCESRECHT: GLOBALE KENMERKEN	76
HOOFDSTUK 3: HET AMERIKAANSE STRAFPROCESRECHT: ENKELE KERNBEGRIPPEN EN CONSTRUCTEN UITGELICHT	77
3.1. <i>Vrije wil, verantwoordelijkheid en toerekenbaarheid</i>	77
3.2. <i>The insanity defense</i>	78
3.1.1. Ontwikkeling en evolutie	79
3.1.1.1. The M’Naghten Rules	80
3.1.1.2. De irresistible impulse test	82
3.1.1.3. The Durham Rule.....	84
3.1.1.4. De substantial capacity test of ALI test.....	85
3.1.2. Psychopathie binnen het kader van de insanity defense en de verschillende insanity tests	88
3.1.3. Psychopathie binnen de Amerikaanse strafwet: redenen voor de herziening of het behoud van de wet	91
3.1.4. Korte samenvattende gedachte omtrent de insanity defense: een pleidooi voor de ontoerekeningsvatbaarheid?	95
 PSYCHOPATHIE EN DE EEUWIGE VRAAG NAAR (ON)TOEREKENINGSVATBAARHEID IN HET BELGISCHE STRAFPROCESRECHT: EEN SAMENVATTENDE BESCHOUWING.	98
 CONCLUSIE	102
 BIJLAGE I	106
BIJLAGE II	107
 BIBLIOGRAFIE.....	109
WETGEVING	109
PARLEMENTAIRE STUKKEN.....	109
RECHTSPRAAK	110
BOEKEN EN VERZAMELWERKEN	110
JURIDISCHE EN ANDERE WETENSCHAPPELIJKE TIJDSCHRIFTEN	113
ONLINE BRONNEN.....	118

Inleiding

Onderzoek voeren naar de verhouding tussen strafprocesrecht en psychopathie is niet eenvoudig. Beide begrippen steunen elk op hun eigen wetenschap, respectievelijk de psychologie/psychiatrie en de rechtswetenschap, en daarom is het niet evident, zonet onmogelijk, om twee verschillende wetenschappen met hun eigen technieken, visies en methodes naadloos op elkaar te laten aansluiten.

Recht in de meest ruime zin is een instrument om wat mag en niet mag afdwingbaar te maken binnen een samenleving. Door de ogen van een juridisch buitenstaander wordt het recht vaak beschouwd als een oplijsting van regels en geboden die strikt nageleefd moeten worden, zoals een geautomatiseerde machine die telkens opnieuw dezelfde beweging of toepassing maakt. Vaak is dit ook zo: het misdrijf waarrond het strafproces is opgebouwd, krijgt een juridische kwalificatie waarop een sticker kan worden gekleefd met het correcte toepasselijke wetsartikel dat een sanctie voorziet.

In het strafrecht moeten we echter een iets genuanceerdere blik hanteren. Niet enkel het misdrijf op zich wordt bekeken, maar ook de daders van criminele feiten krijgen een centrale rol. In een mensenleven is het een enkeling die nooit afwijkt van de morele waarden of de juridische regels, maar vaak zijn de inbreuken verwaarloosbaar en kennen ze amper gevolgen voor onze samenleving. Maar wat als het normafwijkend gedrag in kwestie te ver gaat en schade berokkent aan een ander? Door het oog van de samenleving wordt een mens dan afgebeeld als een beest. Gestigmatiseerd door hun omgeving en gestraft door een rechter die als een soort van God boven het hoopje mens staat dat voor hem wordt gebracht en de juridisch verankerde waarden verdedigt. Daders van de meest gruwelijke feiten krijgen al gauw het verwijt 'psychopaat' naar hun hoofd geslingerd omdat de maatschappij die term als synoniem ziet voor het monster dat dergelijke daden pleegt en verdient om achter tralies te verdwijnen. We gebruiken de term psychopaat vaak als een scheldwoord, maar achter die term schuilt een construct dat een veel diepere psychologische betekenis waarborgt.

'Iedereen van ons heeft iets van een psychopaat in zich.' Een stelling die door velen op het eerste zicht ontkracht zal worden omdat ze met een dergelijk figuur niets te maken willen hebben, maar bij nader inzien toch door elk van ons zal moeten bijgestaan worden. Psychopaten zijn mensen net zoals u en ik, vaak zelfs nog de vriendelijkste en meest behulpzame individuen. Het enige dat ze soms onderscheidt in de grijze massa van de

samenleving is dat ze daden plegen die als onaanvaardbaar en berouwloos worden beschouwd waardoor men ze als onmenselijk gaat kwalificeren. De maatschappij wil die vermeende monsters zien boeten voor hun daden, als het kan liefst levenslang en achter de tralies, ver weg van de maatschappij.

De gewone mens is echter vaak blind voor het feit dat een psychopaat een gedetermineerd wezen is. Neurologisch onderzoek kan vandaag aan de hand van hersenscans aantonen dat bij psychopaten afwijkingen in de hersenen bestaan waardoor zij biologisch als het ware gedwongen worden om gruweldaden te plegen. Psychopathie is spijtig genoeg geen ziekte waartegen een sluitende remedie bestaat die acuut de stoornis verdrijft. Het is een forensisch begrip, misschien valt het zelfs een karaktertrek te noemen. Psychopathie bestaat in milde en ernstige vormen, het komt voor in alle lagen van de bevolking. Achter een CEO van een bedrijf met aanzien kan perfect het gelaat van een psychopaat schuilgaan ondanks dat hij zich zonder problemen kan handhaven in de maatschappij.

Psychopaten en de wijze waarop ze handelen, kunnen we enkel maar grondig begrijpen als we ons toeleggen op de psychologie en de (forensische) psychiatrie. Het is een complex begrip dat als unitair gezien wordt, maar eigenlijk opgebouwd is door de samenvloeiing van verscheidene factoren en opgedeeld kan worden in verschillende types. Psychopathie vormt al jaren het onderwerp voor wetenschappelijk onderzoek en nog steeds kennen we niet alles over de stoornis, daarom blijft het nog steeds tot de verbeelding spreken van velen.

Zaken zoals die van Kim De Gelder, Ronald Janssen, Els Clottemans en laat ons niet vergeten, de aanleiding tot misschien wel de grootste vertrouwenscrisis in ons gerechtssysteem, Marc Dutroux creëerden een walging bij het publiek en vooral onbegrip voor het feit dat een mens van vlees en bloed tot dergelijke gruweldaden in staat kan zijn. De laatste decennia wordt trouwens geopperd dat er steeds meer psychopaten in België zouden zijn. Deze 'psychopathisering van de maatschappij' zou voortvloeien uit een voedingsbodem met als overheersende grondstoffen de stijgende individualisering en de afname van sociale controle.

Als het inderdaad zo is dat psychopaten in onze samenleving steeds meer zullen opduiken, dan moet er meer aandacht dan ooit besteed worden aan strafrecht dat ook voor deze individuen op maat gemaakt is en respect heeft voor de oorsprong van het begrip psychopathie. Een gepaste sanctie is erop gericht recidive te vermijden alsook inzicht te geven, maar een psychopaat achter tralies stoppen heeft weinig tot geen nut als er geen maatregelen op maat van de persoon in kwestie worden genomen. Wat leert een psychopaat

of gelijk welke persoon die aan een geestesstoornis lijdt uit een gevangenisstraf? Niets, want eigenlijk treffen ze voor de daden die ze plegen geen volledige schuld.

De plek waar men de puzzelstukken in elkaar dient te leggen, of waar dus psychologie en psychiatrie verweven worden met het strafrecht, is de rechtbank. De rechter kan beroep doen op gerechtsdeskundigen die hem kunnen helpen wanneer zijn juridische kennis niet voldoende is om een rechtvaardig oordeel te kunnen vellen. Gerechtspsychiaters oordelen of iemand al dan niet een psychopaat is volgens internationale standaarden. Na het stellen van een diagnose duikt echter vaak een vraag op die in de praktijk tot verschillende oordelen kan leiden: de vraag naar (on)toerekeningsvatbaarheid. Het feit dat een verschillende interpretatie mogelijk is afhankelijk van welke gerechtspsychiater onderzoekt, heeft natuurlijk enorme implicaties in het strafrecht. Elke psychiater gebruikt immers zijn persoonlijk criteria om het ontoerekeningsvatbaarheidsoordeel te onderbouwen. Eenzelfde persoon kan dus door verschillende gerechtspsychiaters unaniem als psychopaat worden gekwalificeerd, maar daarna kan het zijn dat de ene gerechtspsychiater oordeelt tot de toerekeningsvatbaarheid terwijl zijn collega daar tegenin gaat. De juridische gevolgen zijn niet te ontzien. Op basis van het oordeel van de deskundige wordt navenant ook beslist welke straf men oplegt. Iemand die ontoerekeningsvatbaar wordt verklaard, komt in aanmerking voor internering.

Omwille van deze juridische onzekerheden bestaat er een gebrek aan rechtszekerheid. Bestaat er geen mogelijkheid om tot een eenduidige regeling te komen inzake psychopathie en diens juridische gevolgen of wat zijn nu net de oorzaken die in de weg staan van de rechtszekerheid?

Deze problematiek wens ik in mijn masterproef aan het licht te brengen en zal ik aan de hand van onderstaand verloop duiden.

Vooreerst is het van groot belang dat ik psychopathie binnen de psychologie/psychiatrie schets. Ik begin mijn thesis met een literatuuronderzoek om te weten te komen wat precies wordt verstaan onder deze stoornis en welke evoluties er merkbaar zijn doorheen de geschiedenis met betrekking tot de invulling van het begrip. In een tussenconclusie tracht ik weer te geven hoe we vandaag de term psychopathie invullen, meer bepaald hoe we psychopathie op heden trachten op te sporen en wat de specifieke oorzaak is van de stoornis.

Vervolgens breng ik de actuele situatie naar voor binnen de Belgische strafrechtspleging. Hoe wordt gehandeld in een rechtszaak wanneer men aanvoert of vermoedt dat de dader als psychopaat kan worden gekwalificeerd? Hoe wordt als het ware de psychologische

benadering verweven met het recht en wat zijn de juridische implicaties van psychopathie in België? Hierbij leg ik eerst enkele basisbegrippen uit uit het strafprocesrecht en overloop ik de weg van codificaties die we in België omtrent internering en geestesgestoorden tot nu hebben afgelegd.

Na stil te hebben gestaan bij de internrechtelijke situatie in België zal ik ten slotte ook rechtsvergelijkend een blik werpen op het Amerikaanse recht. Dit zal ons een mooi beeld geven van hoe men op een andere wijze psychopathie kan implementeren in het recht. Het feit dat de Verenigde Staten het common lawstelsel en wij civil law toepassen, zorgt voor een extra dimensie in de rechtsvergelijking doordat beide landen reeds vanuit hun juridische kern verschillen. Daarnaast is rechtsvergelijking de bron bij uitstek om een balans te maken van ons eigen recht. Mijn doel is om te ontdekken of de Amerikaanse regeling veel verschillen kent met de onze en op grond daarvan te oordelen in welke mate een van de twee systemen eventueel de meest efficiënte en rechtszekere blijkt te zijn.

Deel I: Psychopathie op psychologische wijze benaderd

Hoofdstuk 1: Historiek en ontstaan

1.1. Inleiding

1. Het ontstaan van psychopathie als notie is, zoals vele wetenschappelijke begrippen, het gevolg geweest van jarenlange wetenschappelijke studie en evoluties in inzichten van psychiaters en andere medici over de hele wereld. Tot op vandaag buigen wetenschappers zich over biologische en neurologische afwijkingen die waarneembaar zijn in de hersenen van psychopaten aan de hand waarvan ze een steeds duidelijker beeld over de aandoening kunnen schetsen. Psychopathie blijft klaarblijkelijk tot op heden nog steeds een bron voor fascinatie en vraagstelling in het medisch-wetenschappelijke milieu en daarbuiten. Er is namelijk heel weinig bekend over het begrip bij het brede publiek, zelfs bij sommige professionelen. Of zoals CLECKLEY het verwoordde in zijn meesterwerk: 'Het lijkt wel een samenzwering...' Een samenzwering dat de samenleving het stereotiepe beeld van de kille seriemoordenaars niet wil verwerpen en men de ware toedracht van het begrip niet probeert te aanvaarden.

2. Een sluitende definitie blijkt niet te bestaan, desalniettemin hebben velen reeds een poging ondernomen. Men probeert onmiddellijk psychopathie in al zijn complexiteit te willen vatten terwijl dit zeer moeilijk is en we het niet als een louter unitair begrip mogen benaderen. Psychopathie wordt door sommigen gezien een antoniem van bewustzijn.¹ Het bewustzijn ligt aan de basis van alles wat we in deze wereld kunnen waarnemen en pas bij een gebrek van bewustzijn kunnen we stellen dat psychopathie mogelijk kan zijn.

3. Het is dan ook verhelderend om, met al deze vragen indachtig, dit eerste hoofdstuk te wijten aan retrospectie om zo te kunnen begrijpen hoe men de eerste stappen gezet heeft in het ontdekken van psychopathie en hoe men gaandeweg geëvolueerd is naar een uitgebouwd begrip dat psychologisch en medisch² verklaard kan worden met behulp van de hedendaagse neurowetenschap.

¹ Lezing Jan Storms over psychopathie op 15 februari 2012, Groningen ; online geluidsopname te vinden op <https://soundcloud.com/oneheart5/jan-storms-lezing-over>

² De medische verklaring vindt vooral zijn bron in de psychiatrie en de neurowetenschappen.

4. Het zoeken naar de allereerste vermelding van psychopathie doorheen de geschiedenis is niet evident. Evenmin is het mogelijk een 'moeder' of 'vader' van de psychopathie aan te duiden, het begrip is niet ontworpen door één persoon. Het zijn verschillende medici en psychologen die elk met hun eigen inbreng de bouwstenen hebben aangereikt en zo het begrip psychopathie *avant la lettre* stukje bij beetje hebben uitgebouwd. Daarom is het interessant om de grootste ankerpunten uit het verleden naast elkaar te leggen die de huidige invulling van de term weten te verklaren.

1.2. De historische bouwstenen van het huidige begrip

1.2.1. *De vroeg-negentiende-eeuwse opvattingen: de eerste stappen in de ontwikkeling van de notie psychopathie*

5. Philippe PINEL kende een belangrijke -zometer de belangrijkste- sleutelrol in de Europese ontwikkeling van de psychopathie alsook van de psychiatrie in het algemeen. De Franse medicus schreef in 1801 het geval neer van een edelman die zijn vrouw in een put gegooid had. Hij vermeldde hierbij dat het ging om een misdrijf waarbij de rede intact gebleven was, maar de emoties en wil gestoord waren.³ Hij stelde schriftelijk de diagnose '*manie sans délire*' vast, wat zoveel wil zeggen als krankzinnigheid zonder waan.⁴ Deze vorm van mentale gestoordheid was een van de vijf grote categorieën die door PINEL in zijn basiswerk werden behandeld. De categorieën van mentale gestoordheid werden volgens hem ingedeeld als volgt: melancholie, manie zonder delirium, manie met delirium, dementie en idiotisme.⁵

6. De allereerste bouwsteen van het begrip psychopathie werd aldus door PINEL gelegd in die zin dat hij de eerste was om neer te schrijven dat krankzinnigheid of gekte niet automatisch impliceert dat men niet meer helder kan denken. Tot op dat moment nam men namelijk aan dat krankzinnigheid een ziekte van het brein was met inbegrip van het redeneervermogen.⁶ PINEL was de eerste die openlijk deze theorie weerlegde. Hij kwam tot de conclusie dat

³ = "a madness independant of any lesion of the understanding", "an instance of maniacal fury without delirium"; P. PINEL, *A Treatise on Insanity*, (vertaling D. D. Davis, 1962), Londen, W. Todd for Cadell and Davies, 1806, 150-152.

⁴ G.F. KOERSELMAN en A. SCHADE, "De diagnose 'psychopathie'; ten onrechte in onbruik?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 1994, 36(4), (265) 266.

⁵ P. PINEL, *Treatise on Insanity*, (vertaling D. D. Davis, 1962), Londen, W. Todd for Cadell and Davies, 1806, 309-310.

⁶ M. BIRKET-SMITH, T. MILLON en E. SIMONSEN, "Historical Conceptions of Psychopathy in the United States and Europe" in T. MILLON, E. SIMONSEN, M. BIRKET-SMITH en R.D. DAVIS (eds.) *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behaviour*, New York, The Guilford Press, 1998, (3) 4.

krankzinnigheid mogelijk was zonder dat het redeneervermogen van de persoon in kwestie werd aangetast.

7. In navolging van de Franse pionier zijn velen de revue gepasseerd met nieuwe ideologieën. In 1812 schreef de Amerikaan Benjamin RUSH over psychopathie *avant la lettre* dat het een conditie van morele gestoordheid is die gekarakteriseerd wordt door een aangeboren⁷, constitutionele en morele 'bedorvenheid' van de persoon. Een bedorvenheid of defect dat de oorzaak vormt voor de gebrekkige organisatie van de lichaamsdelen die belast worden door het morele vermogen van het brein. Hij sprak nog niet over de term psychopathie, maar over *innate preternatural moral depravity*.⁸ RUSH vormde de aanvankelijke moreel neutrale en klinische observaties van PINEL om in een sociale veroordeling. De individuen kenden volgens hem een leven waarin onverantwoordelijkheid centraal stond en enig gevoel van schaamte of twijfel hen vreemd was.

8. Het duurde tot 1835 vooraleer de term 'morele stoornis' voor het eerst gebruikt werd. De Britse gerechtspsychiater PRICHARD creëerde als eerste deze diagnostische categorie die we tot op vandaag nog steeds gebruiken.⁹ Hij was niet de eerste die de idee achter de term bedacht, maar wordt wel wereldwijd als de uitvinder ervan beschouwd omdat hij als eerste een concrete terminologie eraan gaf: de 'moral insanity'. In principe heeft hij het basisconcept van PINEL overgenomen en geïntroduceerd in de Britse criminologie. Deze morele stoornis of *moral insanity* werd volgens PRICHARD gekenmerkt door een morele of emotionele krankzinnigheid zonder aanwezigheid van hallucinaties of wanen. De krankzinnigheid wordt gelegd bij het beoordelingsvermogen en niet bij de intelligentie van de persoon.¹⁰ De passies van de mens worden op zodanige wijze verstoord met als gevolg dat men ze niet meer onder controle heeft.¹¹

⁷ Rush zou niet de enige blijven die van oordeel was dat delinquent gedrag of een misdadige persoonlijkheid aangeboren is. Enkele decennia later, rond 1876, bracht een van werelds meest klinkende namen in de criminologie, Cesare Lombroso, zijn basiswerk *L'uomo delinquente* uit. Hierin schetst hij het prototype van de geboren delinquent die kan worden herkend aan bepaalde fysieke eigenschappen.

⁸ B. RUSH, *Medical inquiries and observations upon the diseases of mind*, Philadelphia, Kimber & Richardson, 1812, 112.

⁹ Cf. tot op heden in de DSM, the Diagnostic and Statistical Manual. Hierover : zie

¹⁰ J. MCCORD, "Psychosocial contributions to psychopathy and violence" in A. RAINE en J. SANMARTIN (eds.), *Violence and Psychopathy*, New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001, (141) 144.

¹¹ J. VERPLAETSE, *Het morele instinct: over de natuurlijke oorsprong van onze moraal*, Amsterdam, Uitgeverij Nieuwezijds, 2011, 90-100.

9. De theorie van PRICHARD kende navolging van onder meer MAUDSLEY. Deze Britse psychiater zag de *moral insanity* van PRICHARD als een vorm van *mental alienation* of mentale vervreemding die zeer sterk verbonden werd met criminaliteit en de menselijke ondeugden. Hij stelde zich reeds aan het eind van de negentiende eeuw de vraag of er een medische grondslag kon worden gevonden hiervoor.¹² MAUDSLEY bracht ten berde dat morele gevoelens gestuurd worden door een bepaald deel uit de hersenen.¹³ Het neurowetenschappelijk onderzoek met betrekking tot psychopathie stond in zijn kinderschoenen...

1.2.2. Laat-negentiende-eeuwse en vroeg-twintigste-eeuwse benaderingen

10. Aan het einde van de negentiende eeuw besloot men voornamelijk in de Duitse contreien zich in zekere zin te distantiëren van de Britse psychiaters met het oog op het verrichten van observationeel onderzoek.

11. KOCH lanceerde in 1891 de stelling dat het concept *moral insanity* diende vervangen te worden door het begrip psychopathische inferioriteit¹⁴. Onder deze noemer plaatste hij alle mentale abnormaalheden, ongeacht of deze aangeboren of verworven waren, die de gemeenschap en eventueel ook de persoon beïnvloeden in zijn privéleven en ervoor zorgen dat hij geacht wordt niet in het bezit te zijn van zijn volle verstand. Toch stelde KOCH dat er van krankzinnigheid, psychosen of andere geestesziekten bij deze personen geen sprake is.¹⁵ Zijn visie werd gezien als een expliciete afwijzing van het begrip morele stoornis dat eerder gevestigd werd door PRICHARD en tevens als een poging om een biologische basis te bepalen voor niet-psychotische stoornissen.¹⁶

12. Enkele jaren na KOCH kwam KRAFFT-EBING met de idee dat een behandeling van wilde individuen zoals psychopaten geen kans op slagen zou hebben en dat zij enkel baat zouden ondervinden bij een opsluiting in asielen, niet in gevangenissen. Zo zou hun eigen veiligheid en die van de maatschappij het best kunnen gegarandeerd worden.¹⁷

¹² H. SAB, *Psychopathie-Soziopathie-Dissozialität: Zur Differentialtypologie der Persönlichkeitsstörungen*, Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 1987, 7.

¹³ H. MAUDSLEY, *Responsibility in mental disease*, London, Kind, 1874, 14.

¹⁴ Opmerking: KOCH was de eerste die expliciet de term psychopathie gebruikt heeft.

¹⁵ J. L. KOCH, *Die psychopathischen Minderwertigkeiten*, Ravensburg, Maier, 1891, 67.

¹⁶ R. BLACKBURN, "On moral judgements and personality disorders. The myth of psychopathic personality revised.", *BJP* 1988, 153, (505) 507.

¹⁷ H. TOCH, "Psychopathy or Antisocial Personality Disorder in forensic settings" in T. MILLON *et al.*, *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behaviour*, New York, The Guilford Press, 2003, (144) 148.

13. Uiteindelijk bouwde de Duitse psychiater Emil KRAEPELIN in 1915 verder op de notie die eerder door KOCH zijn introductie had gevonden en sprak KRAEPELIN op zijn beurt over een psychopathische persoonlijkheid. Hij stelde dat psychopathische persoonlijkheden zowel gebrekkig zijn in hun wilsuitingen als in hun emoties of verlangens. Volgens zijn standpunt kunnen psychopaten in twee brede categorieën onderverdeeld worden. Vooreerst de groep die hij zelf omschrijft als de psychopaten *of morbid disposition*: personen die een ziekelijke vervreemding van de moraal in de samenleving hebben ondergaan. Binnen deze categorie worden onder andere obsessief, impulsief en seksueel gestoorden begrepen. De tweede groep die KRAEPELIN naar voren schuift, zijn de psychopaten *exhibiting personality peculiarities*: psychopaten die een eigenaardige persoonlijkheid vertonen. Deze categorie van de eigenaardige persoonlijkheden valt volgens hem uiteen in zeven onderscheiden subgroepen: de prikkelbaren, de onstabielen, de impulsieven, de excentriekelingen, de leugenaars en afzetters, de antisocialen en de strijdzuchtigen.¹⁸

Hoofdstuk 2: De verwetenschappelijking van het construct

14. Nadat voornoemde pioniers elk hun bijdragen hadden geleverd voor het fundament van de psychopathie werd de verdere concrete vormgeving pas echt een feit door de bijdragen van CLECKLEY en HARE.

2.1. Hervey Milton Cleckley en 'The Mask of Sanity'

15. In 1941 publiceerde Hervey Milton CLECKLEY, een Amerikaanse psychiater, *The Mask of Sanity*. Een *opus magnum* van baanbrekend niveau die de voormalige ideeën over psychopathie naar een hoger niveau heeft getild door het formuleren van concrete psychopathische kenmerken gesteund op een wetenschappelijke basis. Door middel van het oplijsten van zijn 'Cleckley criteria' creëerde hij een instrument waarop Robert HARE zich later zou baseren om zijn PCL-R te ontwikkelen. De kenmerken die CLECKLEY toeschreef aan personen die lijden aan psychopathie zijn¹⁹:

1. Oppervlakkige charme en hoge intelligentie
2. Afwezigheid van waanbeelden of andere tekenen van irrationeel denkgedrag
3. Afwezigheid van nervositeit of psychoneurotische manifestaties

¹⁸ M. BIRKET-SMITH, T. MILLON en E. SIMONSEN, "Historical Conceptions of Psychopathy in the United States and Europe" in T. MILLON *et al.*, *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behaviour*, New York, The Guilford Press, 1998, (3) 10.

¹⁹ H. M. CLECKLEY, *The Mask of Sanity. An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Emily S. Cleckley, Augusta (Georgia), 1988, vijfde editie, 338-339.

4. Onbetrouwbaarheid
5. Onoprechtheid en neiging tot liegen
6. Gebrek aan spijt of schaamte
7. Inadequaat gemotiveerd antisociaal gedrag
8. Zwak oordeelsvermogen en erin falen om uit zijn ervaringen te leren
9. Ziekelijk egocentrisme en incapabel zijn om lief te hebben
10. Algemene zwakheid in affectieve relaties
11. Specifiek verlies van inzicht
12. Geen verantwoordelijkheidszin in relaties tot andere personen
13. Onaantrekkelijk en grillig gedrag, ongeacht het nuttigen van alcohol
14. Zelden geslaagde zelfmoordpogingen
15. Een seksleven dat onpersoonlijk is, alledaags en slecht geïntegreerd
16. Onvermogen om gelijk welk levensplan te volgen

16. Opmerkelijk is dat CLECKLEY in zijn basiswerk in verschillende opeenvolgende hoofdstukken aantoont hoe een persoon bij de uitoefening van specifieke beroepen, gaande van zakenman tot wetenschapper of zelfs psychiater, concreet invulling geeft aan zijn psychopathische persoonlijkheid. Door vooraanstaande beroepen te beschrijven, leert CLECKLEY de lezer dat een psychopathisch persoon in alle lagen van de bevolking kan opduiken, zelfs in de meest respectabele kringen. Het succes van deze mensen en het ogenschijnlijke normale gedrag neemt niet weg dat ook zij verscheidene problematische gedragingen stellen die verbonden zijn met een specifieke set van onderliggende persoonlijkheidstrekken.²⁰ Het verschil tussen deze personen en de psychopaten die in de gevangenissen of psychiatrische centra worden opgesloten, ligt volgens CLECKLEY in het feit dat de personen die een beroep met aanzien uitoefenen de schijn beter kunnen hoog houden dat zij een normale persoonlijkheid hebben.²¹ Men spreekt over de zogenaamde ‘succesvolle’ psychopaten of de *snakes in suits*. Ze kunnen hun *Mask of Sanity* als het ware op meer overtuigende en langdurige wijze opzetten dan anderen.

2.2. Robert D. Hare en zijn Psychopathy Checklist Revised (PCL-R)

17. Nadat CLECKLEY de toon gezet had om psychopathie een wetenschappelijke uitbouw te geven, besloot HARE in 1986 op het werk van CLECKLEY verder te bouwen. Het eerder begrip van de psychopathie kreeg eindelijk een stevige rationale en conceptuele uitbouw door

²⁰ H. L. DESHONG, A. C. HELLE en S. N. MULLINS-SWEATT, Unmasking Cleckley's Psychopath: assessing historical case studies, *Personality and mental health*, John Wiley & Sons, Ltd., 2016, 10(2), (142) 142.

²¹ H. M. CLECKLEY, *The Mask of Sanity. An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Emily S. Cleckley, Augusta (Georgia), vijfde editie, 1988, 193-208.

middel van de ontwikkeling van betrouwbare en valide instrumenten om psychopathie te kunnen vaststellen.²²

18. De zestien criteria van CLECKLEY werden grotendeels opgenomen in het instrument van HARE en hij voegde er nog enkele aan toe. Zo ontstond de Hare Psychopathy Checklist die aanvankelijk uit tweeëntwintig kenmerken bestond, maar later gereduceerd werd tot er nog twintig overbleven. In 1991 werd zo de Hare Psychopathy Checklist-Revised een feit. Onderstaande lijst geeft de opsomming weer van de elementen op basis waarvan men tot op vandaag de diagnose van een psychopatische persoonlijkheid laat afhangen²³:

1. Gladheid/oppervlakkige charme
2. Grandioos gevoel van zelfwaarde
3. Nood aan stimulering/snel verveeld
4. Pathologisch liegen
5. Manipulatief/bevelend
6. Gebrek aan spijt of schuldgevoel
7. Oppervlakkige gevoelens
8. Gebrek aan empathie/ongevoeligheid
9. Parasiterende levensstijl
10. Gebrekkige gedragscontrole
11. Promiscue seksueel gedrag
12. Vroege gedragsproblemen
13. Gebrek aan realistische doelen op lange termijn
14. Impulsiviteit
15. Onverantwoordelijkheid
16. Falen in het aanvaarden van de verantwoordelijkheid voor eigen daden
17. Frequentie korte huwelijken
18. Jeugddelinquentie
19. Schenden van reclasseringsvoorwaarden
20. Verschillende types van delicten

19. Door het opstellen van deze lijst waarbij gedrags- en persoonlijkheidskenmerken gecombineerd werden²⁴, slaagde HARE in zijn opzet. Hij zorgde ervoor dat psychopathie

²² F. DECLERCQ, "Psychopathy and its Implications for Mental Health and Criminal Justice", Tijdschrift Klinische Psychologie 2006, (204) 204.

²³ R.D. HARE *et al.*, "The Revised Psychopathy Checklist: Reliability and Factor Structure", *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1990, 2(3), (338) 339.

²⁴ Ter verduidelijking : voor de concrete indeling van de kenmerken binnen hun Factor en facet; zie Bijlage I.

meetbaar werd.²⁵ De twintig criteria die opgelijst staan in de PCL-R zijn geconstrueerd rond twee factoren. Factor 1 omhelst de persoonlijkheidscriteria en Factor 2 de gedragskenmerken. Elke factor kent nog eens twee facetten. Factor 1 omhelst de interpersoonlijke en affectieve facetten. De tweede factor bevat een impulsieve levensstijl en antisociaal gedrag als facetten. Een visueel overzicht van deze factoren en facetten vindt u eveneens in Bijlage I achteraan dit werk. Op elk van de twintig items krijgt de ondervraagde een score. 0 betekent dat het item op hem niet van toepassing is, 1 dat het item min of meer van toepassing is en 2 dat het item volledig van toepassing is. De score op de PCL-R kan dus maximaal 40 punten bedragen. Een normaal persoon wordt geacht ongeveer vier punten te scoren op de PCL-R. In Noord-Amerika neemt men aan dat een score van 30 punten op 40 de drempel is om psychopathie te kunnen diagnosticeren.²⁶ Desalniettemin blijft ook een grote groep personen over die tussen de 10 en 20 scoren of zelfs nog iets hoger. Zij worden niet als psychopaat gekwalificeerd, maar vertonen dus wel significante psychopathische elementen ook al wordt bij hen geen officiële diagnose gesteld.²⁷

2.3 Cleckley en Hare: schatplichtigheid maar met de nodige verschillen in visie

20. *Supra* werd reeds duidelijk gemaakt dat HARE zich grotendeels gebaseerd heeft op het werk van CLECKLEY. Toch valt er naast die schatplichtigheid ook op te merken dat HARE zijn eigen stempel wou drukken op de wijze waarop men psychopathie diagnosticeert. Een groot verschil in de visie van beide heren lag in het feit dat HARE besloot naast de oorspronkelijke zestien persoonlijkheidskenmerken, aangevoerd door CLECKLEY, ook aandacht te besteden aan gedragskenmerken.²⁸ Dit verklaart het hoger aantal criteria in de PCL-R.

21. HARE creëerde aldus een heruitgevonden psychopaat, de 'Hare-psychopaat', die tot op vandaag binnen de forensische psychiatrie de standaard vormt om af te toetsen of iemand psychopaat is²⁹ en gekenmerkt wordt door specifieke persoonlijkheidstrekken die inherent verbonden zijn met sociale deviatie.³⁰

²⁵ C. WITTOUCK, K. AUDENAERT en F. VANDER LAENEN, *Handboek Forensische Gedragswetenschappen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 281.

²⁶ R. D. HARE en C. S. NEUMANN, "The PCL-R Assessment of Psychopathy", in C.J. PATRICK, *Handbook of Psychopathy*, New York, Guilford, 2006, (58) 58.

²⁷ K. A. KIEHL en J. W. BUCKHOLTZ, "Inside the mind of a psychopath", *Scientific American Mind*, september-oktober, 2010, (22) 28.

²⁸ J.R. OGLOFF, "Psychopathy/antisocial personality disorder conundrum", *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2006, 40(6-7), (519) 520.

²⁹ BAEKE stelt dat wanneer hij het in expertises had over een psychopaat er ter vollediging steeds aan toevoegde "in de betekenis van Hare".

³⁰ R.D. HARE en S.D. HART, "Psychopathy, mental disorder and crime", in S. HODGIN (ed.), *Mental disorder and crime*, Californië, Sage Publications Inc., 1993, (104) 104.

22. De PCL-R blijft een van de belangrijkste tools binnen de gerechtspychiatrie om te kunnen aantonen of een persoon al dan niet psychopatisch is. Het biedt ook de mogelijkheid om bij terbeschikkinggestelden niet enkel over te gaan tot diagnose, maar ook te onderzoeken wat hun kans op recidive is in de toekomst. Met de score op de PCL-R indachtig, kunnen verlengingsadviezen en verlofaanvragen voor terbeschikkinggestelden eenvoudiger overwogen worden.³¹

23. Wat CLECKLEY in zijn originele versie van *the Mask of Sanity* beschreef, kent op vandaag nog vele aanhangers. Hij schetste psychopathie als een klinisch syndroom en door de uitgebreide *case studies* die hij in zijn werk beschreef, kon hij psychopathie definiëren op een wijze die vrij was van enig moreel waardeoordeel. Naarmate meerdere uitgaven van *the Mask of Sanity* werden gepubliceerd, vervaagde CLECKLEYS objectief en klinisch construct. Hij liet zich leiden door HARE en volgde diens visie dat criminaliteit en antisociaal gedrag onderdelen van de psychopathische persoonlijkheid zijn.³²

24. In het psychologisch landschap werd bovenstaande stelling niet zomaar overgenomen. Een onderzoek werd opgestart met als vraag of crimineel en antisociaal gedrag wel basisonderdelen zijn van de psychopathische persoonlijkheidsstoornis en niet eerder gevolgen zijn van de primaire kenmerken van psychopathie. Er werden tests gedaan met twee vormen van de PCL-R. De ene met crimineel en antisociaal gedrag als primaire factoren, in de andere werden ze geplaatst als secundaire factoren. In deze laatste causale vorm van de PCL-R kwamen de meeste voordelen tevoorschijn. Er werden meer elementen uit de PCL-R waargenomen, het bleek de meest zuinige aanpak en had vaak gelijkaardige of zelfs hogere fit indices. De studie bracht dan ook als besluit voort dat crimineel en antisociaal gedrag beter gezien kunnen worden als causale elementen en dus als gevolgen van de stoornis.³³

³¹ B.C.M. RAES, "De diagnostiek van psychopathie, geen probleem?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2005, 47(5), 275.

³² B.C.M. RAES, "De diagnostiek van psychopathie, geen probleem?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2005, 47(5), 275.

³³ D.J. COOKE, C. MICHIE, S.D. HART *et al.*, "Reconstructing psychopathy: clarifying the significance of antisocial and socially behaviour in the diagnosis of psychopathic personality disorder", *Journal of Personality Disorders* 2004, 18, (337) 337.

Hoofdstuk 3: De kwalificatie en typologie van psychopathie

3.1. De kwalificatie volgens de DSM

3.1.1. DSM-IV

25. De *Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders* (DSM) die ondertussen al aan zijn vijfde editie toe is, werd voor het eerst gepubliceerd in 1952 door de American Psychiatric Association.³⁴ Het werk bestaat uit drie hoofdcomponenten: de diagnostische classificatie, de diagnostische sets van criteria en de beschrijvende tekst die bij elke stoornis hoort. Het eerste luik, met name de classificatie, bestaat uit een officiële lijst van mentale stoornissen, erkend door de DSM.

26. De DSM-IV bevat(te) twee aspecten om tot de diagnose van een stoornis te komen. Het eerste aspect betreft het begrip van een persoonlijkheidsstoornis dat gedefinieerd wordt als een doordringend, stabiel patroon van innerlijke ervaringen en gedrag dat reeds van bij de adolescentie kan worden opgemerkt en afwijkt van de normale culturele normen van de persoon. Het tweede aspect betreft de definiëring van welke specifieke persoonlijkheidsstoornis uit de lijst aanwezig is.³⁵

27. Tot voor kort werd er gewerkt met de DSM-IV, maar met betrekking tot het toenmalige systeem bestonden vele problemen. Op die lijst viel psychopathie als stoornis nergens terug te vinden. Daarentegen werd de antisociale persoonlijkheidsstoornis wel opgenomen in de DSM-IV. Deze stoornis wordt vaak met psychopathie gelijkgesteld³⁶, maar toch mogen we ze niet zomaar als synoniemen beschouwen die eenzelfde lading zouden dekken. Het grote raakvlak tussen beide noties is het feit dat zowel de personen die lijden aan een antisociale persoonlijkheidsstoornis als zij die geclassificeerd worden als psychopaat de neiging vertonen om repetitief delicten te plegen en verslaafd te raken. Daarom is het net moeilijk of vaak onmogelijk om deze personen te behandelen.³⁷

³⁴ <http://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm/history-of-the-dsm>

³⁵ E. ESBEK en E. ECHEBURUA, "New criteria for personality disorders in DSM-V", *Actas Esp. Psiquiatr.* 2011, 39(1); 1.

³⁶ E.M. CALE en S.O. LILIENFELD, "What every forensic psychologist should know about psychopathic personality" in W. O'DONOHUE en E. LEVENSKY (eds.), *Handbook of forensic psychology*, San Diego, Elsevier Inc., 2004, 396.

³⁷ H. J. C. VAN MARLE, "Over psychopathie gesproken", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2010, 52(6), (363) 363.

28. De antisociale persoonlijkheidsstoornis (ASPS of ASPD) wordt gedefinieerd door een patroon van sociaal onverantwoordelijk, uitbuitend en berouwloos gedrag.³⁸ De exacte definitie zoals deze voorkomt in de Mini-D³⁹ luidt als volgt:

A. Een diepgaand patroon van gebrek aan achting voor en schending van de rechten van anderen vanaf het vijftiende jaar aanwezig, zoals blijkt uit drie (of meer) van de volgende:

- 1) niet in staat zich te conformeren aan de maatschappelijke norm dat men zich aan de wet moet houden, zoals blijkt uit het bij herhaling tot handelingen komen die een reden voor arrestatie kunnen zijn
- 2) oneerlijkheid, zoals blijkt uit herhaaldelijk liegen, het gebruik van valse namen of anderen bezwenden ten behoeve van eigen voordeel of plezier
- 3) impulsiviteit of onvermogen 'vooruit te plannen'
- 4) prikkelbaarheid en agressiviteit zoals blijkt uit bij herhaling komen tot vechtpartijen of geweldpleging
- 5) roekeloze onverschilligheid voor de veiligheid van zichzelf of anderen
- 6) constante onverantwoordelijkheid zoals blijkt uit het herhaaldelijk niet in staat zijn geregeld werk te behouden of financiële verplichtingen na te komen
- 7) ontbreken van spijtgevoelens, zoals blijkt uit de ongevoeligheid voor of het rationaliseren van het feit anderen gekwetst, mishandeld of bestolen te hebben

B. De leeftijd is ten minste achttien jaar.

C. Er zijn aanwijzingen voor een gedragsstoornis (zie pag. 98) beginnend voor het vijftiende jaar.

D. Het antisociale gedrag komt niet uitsluitend voor in het beloop van schizofrenie of manische episodes.

29. In de DSM-IV vinden we bovendien enkel specifieke, uiterlijk waarneembare gedragskenmerken die de definitie vormen voor de antisociale persoonlijkheidsstoornis, maar

³⁸ D. W. BLACK, "The natural history of antisocial personality disorder", *The Canadian Journal of Psychiatry* 2015, 60(7), (309) 309.

³⁹ AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION, *Quick reference to the diagnostic criteria from DSM-IV*, Washington DC, 1994, zie vert.: *Beknopte handleiding bij de diagnostische criteria van de DSM-IV*, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1998, 340-341.

zoals *supra* reeds besproken werd is dit slechts een van de twee soorten componenten die inherent verbonden worden aan psychopathie. Wanneer naast de aanwezigheid van bepaalde gedragscriteria ook specifieke persoonlijkheidskenmerken opduiken, dan pas kan er over psychopathie gesproken worden.⁴⁰ Psychopathie dekt dus eigenlijk een bredere lading dan de ASPD. Hierdoor is het vaak zo dat wanneer men een psychopathische persoonlijkheid heeft, men bijna automatisch ook geclassificeerd kan worden als de lijder van een antisociale persoonlijkheidsstoornis, terwijl men omgekeerd niet per analogie mag reageren.⁴¹

3.1.2. DSM-V

30. De vijfde versie van de *Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders* brengt het aantal persoonlijkheidsstoornissen terug tot vijf types. Binnen de types bestaan zes domeinen van persoonlijkheidstrekken met daarbinnen telkens een aantal facetten. Met betrekking tot zowel de types als de persoonlijkheidstrekken bestaat een schaal die de graad van ernst aanduidt. Een van de vijf types is het antisociale/psychopathische type die de twee subdomeinen antagonisme en ontremming kent. De twee subdomeinen worden elk gelinkt aan bepaalde persoonlijkheidstrekken of *trait facets* zijnde kilheid, agressie, manipulatie, vijandigheid, bedrog, narcisme, onverantwoordelijkheid, roekeloosheid en impulsiviteit.⁴²

31. Hetgeen opvalt in de DSM-V ten opzichte van de vorige versie is dat psychopathie nu wel expliciet wordt opgenomen in de DSM als geestesstoornis, weliswaar nog steeds gekoppeld aan het begrip van de antisociale persoonlijkheidsstoornis (ASPD/ASPS), binnen de categorie van de persoonlijkheidsstoornissen. De DSM-taakgroep die de wijzigingen binnen het classificatiesysteem heeft doorgevoerd, heeft de objectieve gedragingen die voorkomen binnen de antisociale persoonlijkheidsstoornis durven koppelen aan diagnostiek uit het empirisch psychopathieonderzoek. Dit heeft geleid tot de huidige antisociale/psychopathische persoonlijkheidstrekken die in de DSM-V te vinden zijn.⁴³

⁴⁰ C. FINE en J. KENNETT, "Mental impairment, moral understanding and criminal responsibility: Psychopathy and the purpose of punishment", *International Journal of Law and Psychiatry* 2004, 27(5), (425) 426.

⁴¹ E.M. CALE en S.O. LILIENFELD, "What every forensic psychologist should know about psychopathic personality", in W. O'DONOHUE en E. LEVENSKY (eds.), *Handbook of forensic psychology*, San Diego, Elsevier, Inc., 2004, 397-398.

⁴² H.J.C. VAN MARLE, "Over psychopathie gesproken", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2010, 52(6), (363) 365; www.dsm5.org/pages/default.aspx

⁴³ H.J.C. VAN MARLE, "Over psychopathie gesproken", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2010, 52(6), (363) 365.

3.2. Typologie van psychopaten

32. Psychopathie wordt over het algemeen beschouwd als een unitair begrip, maar hier en daar duikt de theorie op die stelt dat er subgroepen onder de psychopaten bestaan.⁴⁴ Dit is niet verwonderlijk aangezien men reeds uit de multidimensionale opmaak van de factorstructuur van de PCL-R vermoedde dat een opdeling in subgroepen mogelijk kon zijn. Een onderscheid wordt gemaakt tussen twee categorieën van psychopaten, respectievelijk de primaire en secundaire psychopaten.⁴⁵

33. De theoretische basis voor de opdeling ontstond vermoedelijk bij KARPMAN die voor het eerst sprak over de conventionele psychopaten die een meerderheid vormen met daarnaast een secundaire categorie die kleiner is in aantal en bestaat uit de personen die geen teken van bewustzijn vertonen en alle kenmerken van extreme psychopathie bezitten. Hij beschouwde de primaire psychopathie als een affectief gebrek met een erfelijk karakter en bij secundaire psychopathie wees hij op een affectieve stoornis die centraal staat en door de omgeving verworven is. Zijn bewering luidde dat de primaire psychopaten een inherent affectieve leegte bezitten terwijl bij de secundaire psychopaten negatieve emoties zoals angst en vijandigheid aan de basis liggen voor het plegen van agressief gedrag.⁴⁶

34. Door de jaren heen hebben verschillende theoretici de visie van KARPMAN overgenomen en steeds verder uitgebouwd. KARPMAN stelde in het midden van de twintigste eeuw dat de secundaire psychopaten het product waren van hun omgeving en recent onderzoek bevestigt dat het vijandige en kille gedrag van secundaire psychopaten gezien kan worden als een

⁴⁴ J.L. SKEEM, N. POYTHRESS, J.F. EDENS *et al.*, "Psychopathic personality or personalities? Exploring potential variants of psychopathy and their implications for risk assessment.", *Aggression and Violent Behaviour* 2003, 8, (513) 513.

⁴⁵ J. SKEEM, P. JOHANSSON, H. ANDERSHED *et al.*, "Two Subtypes of Psychopathic Violent Offenders That Parallel Primary and Secondary Variants", *Journal of Abnormal Psychology* 2007, 116(2), (395) 395; J.L. SKEEM, N. POYTHRESS, J.F. EDENS *et al.*, "Psychopathic personality or personalities? Exploring potential variants of psychopathy and their implications for risk assessment.", *Aggression and Violent Behaviour* 2003, (513) 513; D.M FALKENBACH, T.H. BARESE, J. BALASH *et al.*, "The exploration of subclinical psychopathic subtypes and their relationship with types of aggression in female college students", *Personality and Individual Differences* 2015, 85, (117) 117.

⁴⁶ B. KARPMAN, 'Conscience in the psychopath: Another version.', *American Journal of Orthopsychiatry* 1948, 18, (455) 457; J. SKEEM, P. JOHANSSON, H. ANDERSHED *et al.*, "Two Subtypes of Psychopathic Violent Offenders That Parallel Primary and Secondary Variants", *Journal of Abnormal Psychology* 2007, 16, (395) 395; D.M FALKENBACH, T.H. BARESE, J. BALASH *et al.*, "The exploration of subclinical psychopathic subtypes and their relationship with types of aggression in female college students", *Personality and Individual Differences* 2015, 85, (117) 117.

emotionele aanpassing van de persoon ten gevolge van verwaarlozing of misbruik in de jeugdijaren.⁴⁷

35. Psychopathische personen vertonen gebreken in de maatschappij die hen vatbaar maken voor interpersoonlijke conflicten, onverantwoordelijk gedrag, zwakke schoolprestaties... Het concrete verschil tussen de primaire en secundaire psychopaat ligt, zoals *supra* aangegeven, net in oorzaak van deze sociale gebreken. Bij de primaire psychopathie is het zo dat die sociale tekortkomingen niet te wijten zijn aan neurotische angsten, een lage intelligentiegraad, sociale achterstand of andere psychopathologieën.⁴⁸ Daarentegen wordt secundaire psychopathie beschouwd als een indirect gevolg van bovengenoemde oorzaken en spelen ze hier in tegenstelling tot bij de primaire psychopathie wel een rol. Het normafwijkend gedrag van een primaire psychopaat wordt geacht elders zijn oorzaak te vinden, namelijk in een intrinsiek tekort dat ervoor zorgt dat de zelfregulatie van de psychopaat hem ontnomen wordt.⁴⁹

36. Een belangrijk gevolg van de ontwikkeling van een typologie van psychopaten is dat men zich nog een preciezer beeld kan vormen van de psychopaat en zijn subcategorie waardoor men doelgerichter en specifiekere kan gaan zoeken naar een eventuele behandeling of ten minste naar een aangepaste wijze om de 'substoornis' onder controle te houden en beter te begrijpen.⁵⁰

Hoofdstuk 4: Factoren die een belangrijke invloed kunnen hebben op psychopathie

4.1. De invloed van intelligentie op psychopathie

37. Vaak vraagt men zich af of psychopathie op de een of andere manier een link heeft met intelligentie. Zoals in het stuk hierboven uit de DSM bleek, kent psychopathie karakteristieken zoals narcisme, gebrek aan spijt en kilheid die gepaard gaan met antisociaal en impulsief

⁴⁷J. SKEEM, P. JOHANSSON, H. ANDERSHED *et al.*, "Two Subtypes of Psychopathic Violent Offenders That Parallel Primary and Secondary Variants", *Journal of Abnormal Psychology* 2007, 116, (395) 395.

⁴⁸J.P. NEWMAN, D.G. MACCOON, L.J. VAUGHN en N. SADEH, "Validating a Distinction Between Primary and Secondary Psychopathy With Measures of Gray's BIS and BAS Constructs", *Journal of Abnormal Psychology* 2005, 114(2), (319) 319.

⁴⁹J.P. NEWMAN, D.G. MACCOON, L.J. VAUGHN en N. SADEH, "Validating a Distinction Between Primary and Secondary Psychopathy With Measures of Gray's BIS and BAS Constructs", *Journal of Abnormal Psychology* 2005, 114(2), (319) 319.

⁵⁰J.L. SKEEM, N. POYTHRESS, J.F. EDENS *et al.*, "Psychopathic personality or personalities? Exploring potential variants of psychopathy and their implications for risk assessment.", *Aggression and Violent Behaviour* 2003, 8, (513) 513.

gedrag.⁵¹ Als we die termen plaatsen bij het beeld dat elk van ons heeft van een psychopaat, dan zien we de stereotype seriemoordenaar voor ons zoals die vaak in feuilletons en misdaadfilms wordt neergezet.

38. Onder de categorie psychopaten kunnen ook personen vallen die een belangrijke functie uitoefenen in de maatschappij. Vaak is het zo dat personen die hoge scores halen op de aanwezigheid van bepaalde psychopathische karaktertrekken functies met een bepaald maatschappelijk aanzien hebben zoals CEO of bijvoorbeeld in de verkoop werkzaam zijn. Deze personen functioneren dus uitermate normaal in de maatschappij, meer nog ze genieten zelfs enig aanzien, en toch kunnen ook zij een psychopathische persoonlijkheid hebben. Het gevolg van die opdeling tussen de stereotiepe psychopaten en de zogenaamde *snakes in suits* is dat men twee categorieën van psychopaten heeft ontwikkeld. Enerzijds heb je de succesvolle psychopaten, anderzijds zij die niet succesvol zijn. Succesvol betekent in deze context dat men zijn plaats in de maatschappij kan blijven uitoefenen ondanks het feit dat men bepaalde karaktertrekken heeft die aan psychopathie eigen zijn.⁵²

39. Een spijtige zaak is dat, in tegenstelling tot de psychopaten die ofwel in de gevangenis terecht gekomen zijn ofwel in een psychiatrische instelling, er met betrekking tot de psychopaten die succesvol zijn en in de maatschappij nog functioneren er amper onderzoek kan gedaan worden aangezien zij erin slagen hun geestesstoornis onder de radar te houden.⁵³ Het gebrek aan onderzoek naar de etiologie van de succesvolle psychopathie zorgt ervoor dat we geen beeld hebben van hoe die vorm zich precies ontwikkelt of in welke mate deze zich voordoet.⁵⁴ Daarom moeten we eigenlijk in ons hoofd houden dat wetenschappelijke studies die zich focussen op psychopathie als onderzoekspopulatie vaak alleen de onsuccesvolle psychopaten omvatten waardoor we nooit met absolute zekerheid kunnen zeggen dat resultaten representatief zijn voor alle psychopaten.

40. Ondanks het feit dat sommige psychopaten voor de rechter dienen te verschijnen en 'betrap't worden bij het plegen van delicten, blijft de associatie bestaan dat psychopathie

⁵¹ A.E. FORTH, S.L. BROWN, S.D. HART en R.D. HARE, The assessment of psychopathy in male and female noncriminals: Reliability and validity, *Personality and Individual Differences* 1996, 20(5), (531) 531.

⁵² R.L. FIX en S.T. FIX, "Trait psychopathy, emotional intelligence, and criminal thinking: Predicting illegal behaviour among college students", *International Journal of Law and Psychiatry* 2015, 42-43, (183) 183.

⁵³ Aangegeven door DILLEN op 11/04/2016.

⁵⁴ R.L. FIX en S.T. FIX, "Trait psychopathy, emotional intelligence, and criminal thinking: Predicting illegal behaviour among college students", *International Journal of Law and Psychiatry* 2015, 42-43, (183) 183.

gepaard gaat met een verhoogde intelligentiegraad ondanks de soms tegenstrijdige resultaten die uit onderzoeken voortvloeien. CLECKLEY nam in zijn lijst van zestien criteria onder andere 'good intelligence' op. Hij schetste psychopaten in zijn werk als in het bezit van "high abilities" en "good sense and sound reasoning".⁵⁵ Daarnaast merkte hij in 1946 echter wel op dat psychopaten zich vaak dwaas en belachelijk gedragen hetgeen geen blijk geeft van bijzondere intelligentie. Kortom, CLECKLEY merkt op dat de schijn soms gewekt kan worden dat ze niet intelligent zouden zijn.⁵⁶

41. Recent⁵⁷ onderzoek van LILIENFELD, WATTS, WALDMAN, SALEKIN, HARRISON, CLARK en VITACCO, dat gesteund wordt door de American Psychological Association, heeft de relatie tussen psychopathie en drie subgroepen van intelligentie in kaart gebracht waarover in titel 4.2. meer duiding wordt gegeven.

4.1.1 Psychopathie

42. Wat psychopathie op zich betreft, bestaan er reeds handige onderzoeksinstrumenten. De PCL-R werd *supra* reeds besproken, maar in tegenstelling tot de PCL-R bestaan er ook meetinstrumenten aan de hand waarvan men een zelfrapportage kan verrichten. Twee voorbeelden van dergelijke instrumenten zijn de PPI-R en PAI ANT.⁵⁸ De PAI ANT bijvoorbeeld omvat voornamelijk de gedragskenmerken van psychopathie en de overlapping met de antisociale persoonlijkheidsstoornis.

43. De instrumenten die psychopathie trachten te meten, bestaan meestal uit twee brede, bovengeplaatste factoren met daaronder vaak drie of vier subfactoren. De eerste factor omvat de interpersoonlijke en affectieve karaktertrekken zoals egocentrisme, oppervlakkige charme en kilheid terwijl de tweede factor antisociaal gedrag en de levensstijl tracht na te gaan aan de hand van subfactoren zoals impulsiviteit, onverantwoordelijkheid en criminaliteit.^{59,60} Bij de PPI-R is het echter zo dat de nadruk gelegd wordt op de eerste factor, zijnde de psychopathische persoonlijkheidstrekken, en minder op het antisociale gedrag dat voorkomt. De opbouw bij de

⁵⁵ H. M. CLECKLEY, *The Mask of Sanity. An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Emily S. Cleckley, Augusta (Georgia), vijfde editie, 1988, 339.

⁵⁶ A.L. WATTS, A. CLARK, S.O. LILIENFELD *et al.*, "Psychopathy: Relations With Three Conceptions of Intelligence." *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*. Advance online publication, 1.

⁵⁷ De eerste publicatie van hun bevindingen gebeurde online op 11 april 2016.

⁵⁸ PPI: the Psychopathic Personality Inventory

PAI ANT: the Personality Assessment Inventory Antisocial Features scale

⁵⁹ D.J. COOKE en C. MICHIE, "Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model.", *Psychological Assessment* 2001, 13, (171) 171.

⁶⁰ Zie Bijlage I : de PCL-R is volgens deze ideologie opgebouwd.

verschillende bestaande instrumenten is dus vaak hetzelfde, maar afhankelijk van het specifieke instrument kan de nadruk bij het onderzoek op een andere factor of subfactor liggen.

4.1.2. Het verband tussen psychopathie en intelligentie

4.1.2.1. Algemene opmerkingen

44. De gedachte dat psychopaten een superieure intelligentie bezitten, bestaat al lang in klinische kringen. Hervey CLECKLEY omschreef in zijn bijbel der psychopathie *'The Mask of Sanity'* de mogelijke relatie tussen psychopathie en intelligentie als volgt:

*"The psychopath, on the other hand, is often, if not usually, of superior intelligence when measured scientifically. Some of his accomplishments also indicate he has ability that is average or better when he is using it. He often gives the impression in conversation of excellent intellect and is plainly a very different person from the mental defective."*⁶¹ Bepaalde empirische studies spreken CLECKLEY tegen en tonen aan dat er geen verschil is tussen de intelligentie van een psychopaat en deze van een niet-psychopathisch persoon alsook dat er bijgevolg weinig redenen zijn om aan te nemen dat psychopaten over een superieure intelligentie zouden beschikken.⁶²

45. De stelling dat psychopathie geen enkel verband houdt met intelligentie klopt echter niet volledig. Vaak is het zo dat als men onderzoeken uitvoert naar het verband tussen beiden dat men psychopathie als unitair begrip gebruikt in studies. Recent onderzoek dat de subfactoren van psychopathie afzonderlijk onderzoekt, toont immers dat de verschillende factoren zich onderling op een andere manier verhouden tot intelligentie waardoor er dus voor specifieke factoren wel een verband kan bestaan.⁶³

46. Kenmerken van de psychopaat zoals oppervlakkige charme en het manipulatievermogen wijt men vaak aan intelligentie. De sluwheid van de persoon in kwestie zorgt ervoor dat zijn sociale vaardigheden superieur zijn en hij mensen uit zijn hand kan laten eten. Toch blijkt uit verschillende studies dat de link tussen psychopathie en intelligentie soms zoek blijkt. Het feit dat sommigen toch blijven zweren bij de immer intelligente psychopaat wordt in het vakjargon de 'Hannibal Lecter-mythe' genoemd. Het filmpersonage uit de film *Silence of the Lambs* wordt

⁶¹ H. M. CLECKLEY, *The Mask of Sanity. An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Emily S. Cleckley, Augusta (Georgia), vijfde editie, 1988, 206.

⁶² R.D. HARE en C.S. NEUMANN, "Psychopathy as a clinical and empirical construct.", *Annual Review of Clinical Psychology* 2008, 4, (217) 227.

⁶³ C. BATE, D. BODUSZEK, K. DHINGRA en C. BALE, "Psychopathy, intelligence and emotional responding in a non-forensic sample: an experimental investigation", *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 2014, 25(2), (600) 601.

neergezet als een genie wiens superieure intelligentie zijn mogelijkheid om mensen te manipuleren en hen tot slachtoffer te maken, tot een maximum brengt. Onderzoekers hebben geprobeerd om deze gepopulariseerde mythe te doorbreken. Uit hun studie kwam naar voor dat voor acht van de twaalf psychopathische karaktertrekken er een omgekeerde relatie bestaat tussen verbale intelligentie en die kenmerken.⁶⁴ Ook HARE en NEUMANN kwamen enkele jaren voordien tot diezelfde conclusie dat er weinig redenen zijn om aan te nemen dat psychopaten over een superieure intelligentie zouden beschikken. Het feit dat Hares voorganger CLECKLEY 'good intelligence' als criterium in zijn werk had opgenomen, kon door hen verklaard worden door de selectieve aard van Cleckleys patiënten, namelijk welopgevoede jongeren die afkomstig waren uit gegoede of hogere kringen.⁶⁵ Door de selectieve aard van het onderzoek van CLECKLEY verdwijnt de representativiteit van de resultaten. Dit verklaart ook waarom in de PCL-R van HARE nergens expliciet het criterium 'good intelligence' werd overgenomen van CLECKLEY.

47. Ondanks het feit dat bepaalde onderzoeken een negatief verband aantonen tussen psychopathie en intelligentie⁶⁶ zijn er ook studies die een positieve relatie weergeven, maar wat blijkt bij deze laatste categorie is dat de positieve relatie vaak enkel geldt voor de interpersoonlijke factoren en niet voor de affectieve en levensstijlfactoren. Het gevolg is dat als we psychopathie als een globale term beschouwen dit ervoor zorgt dat we ons niet bewust zijn van de tegenstrijdige resultaten die voortvloeien uit een onderzoek naar de relatie tussen psychopathie en elke specifieke factor. Een interpersoonlijke factor linken aan intelligentie kan een positief verband weergeven, terwijl als men zich focust op een affectieve factor dit een negatieve relatie kan aantonen.⁶⁷

48. Als we de link tussen psychopathie en intelligentie willen onderzoeken, moeten we dus opletten dat we ons niet blindstaren op het algemene begrip, maar ook indachtig zijn dat de

⁶⁴ M. DELISI, M.G. VAUGHN, K. M. BEAVER en J.P. WRIGHT, "The Hannibal Lecter myth: Psychopathy and Verbal Intelligence in the MacArthur Violence Risk Assessment Study", *Journal of Psychopathology and Behavioural Assessment* 2010, 32(2), (169) 169.

⁶⁵ R.D. HARE en C.S. NEUMANN, "Psychopathy as a clinical and empirical construct.", *Annual Review of Clinical Psychology* 2008, 4, (217) 227.

⁶⁶ Onder andere: R.D. HARE en C.S. NEUMANN, "Psychopathy as a clinical and empirical construct.", *Annual Review of Clinical Psychology* 2008, 4, (217) 227; M. DELISI, M.G. VAUGHN, K. M. BEAVER en J.P. WRIGHT, "The Hannibal Lecter myth: Psychopathy and Verbal Intelligence in the MacArthur Violence Risk Assessment Study", *Journal of Psychopathology and Behavioural Assessment* 2010, 32, (169) 169; A.L. WATTS, A. CLARK, S.O. LILIENFELD *et al.*, "Psychopathy: Relations With Three Conceptions of Intelligence." *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*. Advance online publication, 1.

⁶⁷ A.L. WATTS, A. CLARK, S.O. LILIENFELD *et al.*, "Psychopathy: Relations With Three Conceptions of Intelligence." *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*. Advance online publication, 3.

verschillende factoren en subfactoren elk een ander verband kunnen hebben met intelligentie. Indien we psychopathie in al zijn facetten moeten bekijken om een juiste visie op de invloed van intelligentie te krijgen, dan is het eigenlijk vanzelfsprekend dat we ook het begrip intelligentie nauwkeurig benaderen.

49. Onder de noemer intelligentie vallen verschillende types, bijvoorbeeld de emotionele intelligentie, die elk op een andere wijze zich verhouden tot psychopathie. Bij onderzoeken die zich richten op het vinden van een verband tussen psychopathie en intelligentie is het van groot belang na te gaan welke dimensie van psychopathie of welke factoren ervan ze hebben gebruikt alsook welk aspect of type van intelligentie men heeft onderzocht aangezien door die specifieke elementen de relatie tussen psychopathie en intelligentie bepaald wordt. Zo hebben studies van SALEKIN *et al.* onder andere uitgewezen dat vooreerst de interpersoonlijke dimensie in een positieve relatie staat met intelligentie terwijl de affectieve dimensie een negatieve relatie weergaf.⁶⁸ Daarnaast werd door VITACCO, NEUMANN en JACKSON ook een positief verband vastgesteld tussen verbale intelligentie en de interpersoonlijke aspecten van psychopathie en een negatieve associatie met de affectieve dimensie en de levensstijl.⁶⁹ Dit laatste onderzoek heeft zowel voor het begrip intelligentie als voor het begrip psychopathie zich gefocust op bepaalde subdivisies waardoor de resultaten nauwkeuriger zijn.

50. De affectieve en gedragsfactoren tonen een negatieve relatie aan met intelligentie. Testen die werden uitgevoerd en zich focusten op de sociale intelligentie gaven weer dat de psychopaat zich verbaal wel bewust is van welke gedragingen moreel aanvaardbaar is en welke niet, maar dat hij in de praktijk door zijn behoeftes en noden wordt geleid waardoor hij onaanvaardbare gedragingen stelt.⁷⁰ Deze resultaten indachtig kunnen we aannemen dat wanneer uit diverse onderzoeken resultaten voortkomen die inconsistent zijn dit het gevolg is van een verschillende conceptualisering van beide noties, psychopathie en intelligentie.⁷¹ Het ene onderzoek baseert zich op intelligentie als eenvormig begrip terwijl een ander onderzoek zich specifiek toelegt op de verbale intelligentie.

⁶⁸ R.T. SALEKIN, C.S. NEUMANN, A-M. R. LEISTICO en A.A. ZALOT, "Psychopathy in Youth and Intelligence: An Investigation of Cleckley's Hypothesis", *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology* 2004, 33(4), (731) 740.

⁶⁹ M.J. VITACCO, C.S. NEUMANN en R.L. JACKSON, "Testing a Four-Factor Model of Psychopathy and Its Association With Ethnicity, Gender, Intelligence, and Violence", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 2005, 73, (466) 474.

⁷⁰ G. VAN AELST, *Psychopathologie. Een wegwijzer in de geestelijke gezondheidszorg*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2003, 362.

⁷¹ A.L. WATTS, A. CLARK, S.O. LILIENFELD *et al.*, "Psychopathy: Relations With Three Conceptions of Intelligence." *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, Advance online publication, 3.

51. De voorgaande alinea's bevestigen dus enerzijds voor een stuk de visie van CLECKLEY die stelde dat sommige aspecten van psychopathie geassocieerd kunnen worden met 'good intelligence'. Empirisch onderzoek duidt inderdaad hier en daar enkele specifieke verbanden aan met intelligentie, maar evenzeer bestaan er onderzoeken die negatieve relaties weergeven.

52. Naast bovengenoemde studies zijn er uiteraard nog vele wetenschappers die zich verdiept hebben in de relatie tussen intelligentie en psychopathie en die daarbij enkele interacties blootgelegd hebben. Psychopathie kent een vrij sterke correlatie met crimineel gedrag.⁷² Dat zullen weinigen tegenspreken. Bewijzen hiervoor vinden we niet enkel in resultaten van studies, maar blijkt ook uit het aantal procent van de gevangenispopulatie dat psychopatisch is. Intelligentie zou in die correlatie tussen psychopathie en het plegen van crimineel gedrag een rol kunnen spelen. De vraag blijft uiteraard: een stimulerende en dus versterkende rol of een preventieve buffer tegen het plegen van criminele feiten?

4.1.2.2. Intelligentie als stimulus voor criminaliteit

53. In de wetenschap vinden we aanhangers van beide kampen. Zo zouden psychopaten met een hogere verbale intelligentie al op een vroegere leeftijd geneigd zijn tot het plegen van criminaliteit en het stellen van problematisch gedrag binnen en buiten de gevestigde instituties in een maatschappij. Het omgekeerde geldt voor niet-psychopaten: een hogere verbale intelligentie vormt voor hen een beschermende factor en zorgt voor een latere aanvang van crimineel gedrag.⁷³ Hieruit valt af te leiden dat er wel degelijk een verschil bestaat tussen psychopaten en niet-psychopaten met betrekking tot de manier waarop met intelligentie wordt omgegaan. In dit onderzoek werd specifiek gefocust op verbale intelligentie. We mogen dus niet stellen dat deze resultaten ook gelden voor intelligentie als brede noemer.

4.1.2.3. Intelligentie als buffer

54. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat als er bij een psychopatisch persoon een hoog IQ wordt waargenomen, dit hem wel kan beschermen tegen het plegen van antisociaal gedrag en gewelddadige misdrijven. Statistische tests wezen uit dat intelligentie in de verhouding met psychopathie en antisociaal gedrag een bufferrol speelt. Intelligentie verhoudt zich met andere

⁷² R.D. HARE, D. CLARK, M. GRANN en D. THORNTON, "Psychopathy and the Predictive Validity of the PCL-R: An International Perspective", *Behavioural Sciences and the Law* 2000, 18, (623) 628-629.

⁷³ P. JOHANSSON en M. KERR, "Psychopathy and intelligence: A second look", *Journal of Personality Disorders*, 19(4), (357) 365.

woorden omgekeerd evenredig met crimineel gedrag en speelt een preventieve rol ten aanzien van criminaliteit.⁷⁴ Het gevolg is dat sommige wetenschappers de mening zijn toegedaan dat een hogere graad van intelligentie het risico op het plegen van een gewelddadig misdrijf bij een psychopatisch individu sterk kan verminderen, zo niet minstens hen de mogelijkheid kan bieden om aan detectie te ontsnappen.⁷⁵ In de lijn van deze visie zijn onderzoeksresultaten aan het licht gekomen waarbij werd ontdekt dat misdadigers met een hoge score op de PCL-R en met een relatief laag niveau van intelligentie bovendien ook vier keer meer kans hebben om te hervallen na het plegen van een misdrijf.⁷⁶ Bij deze onderzoeken werd het intelligentiequotiënt (IQ) gebruikt en dus geen subgroep zoals verbale of emotionele intelligentie.

4.1.3. Conclusie

55. Of intelligentie en psychopathie een duidelijk verband weergeven, valt dus niet absoluut te beantwoorden aangezien beide concepten elk uit verschillende onderdelen, waaronder bijvoorbeeld de verbale intelligentie onder de grote noemer intelligentie, bestaan waarbij die onderdelen apart elk een eigen verband kunnen aantonen die elkaar kunnen tegenspreken. Verbale intelligentie kent een positief verband met psychopathie terwijl over de algemene noemer intelligentie, uitgedrukt in het IQ, gesteld wordt dat deze in een negatieve correlatie staat tot psychopathie. Beide resultaten zijn relevant, maar tonen des te meer aan dat onderzoeksresultaten steeds genuanceerd moeten worden.

55. Er zijn reeds vele onderzoeken gevoerd naar de intelligentie van psychopatische individuen. Sommigen kwamen tot de conclusie dat met betrekking tot een specifieke factor wel degelijk een positief verband bestaat. Anderen, en zonet de meeste onderzoeken, bemerkten dat intelligentie geen verband hield met de karaktertrekken die bij een psychopaat voorkomen. Daarnaast pleiten de ene groep wetenschappers voor de preventieve functie van intelligentie en de andere voor een stimulerende werking. De steeds weerkerende conclusie is dat er vooreerst heel uiteenlopende resultaten zijn over het mogelijke verband en dat in die onderzoeken vaak geen overeenstemmende onderzoeksparameters werden gebruikt.

⁷⁴ H. HEINZEN *et al.*, "Psychopathie, intelligence and conviction history", *International Journal of Law and Psychiatry* 2011,34, (336) 336; P. JOHANSSON en M. KERR, "Psychopathy and intelligence: A second look", *Journal of Personality Disorders*, 19(4), (357) 357.

⁷⁵ A.L. WATTS, A. CLARK, S.O. LILIENFELD *et al.*, "Psychopathy: Relations With Three Conceptions of Intelligence." *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, Advance online publication, 3.

⁷⁶ S. BEGGS en R.C. GRACE, "Psychopathy, intelligence, and recidivism in child molesters. Evidence of an Interaction Effect.", *Criminal Justice and Behaviour* 2008, 35(6), (683) 692.

Hierdoor geven ze resultaten weer over verschillende factoren hetgeen ze heel moeilijk te vergelijken en te combineren maakt.

56. Zijn we bovendien zeker dat de resultaten uit deze verschillende onderzoeken gelden voor alle personen die onder de noemer psychopaat vallen? Nee, dat kunnen en mogen we niet stellen. Zoals *supra* vermeld zijn er natuurlijk ook psychopaten die aan enig onderzoek ontsnappen omdat ze misschien wel het intelligentst zijn van allemaal, de succesvolle psychopaten.⁷⁷ Onderzoek suggereert namelijk dat psychopaten die een hoge score hebben op de PCL-R test en tegelijk een hoge intelligentiegraad bezitten makkelijk in staat zijn hun emotionele reacties te reguleren. Hierdoor zouden ze hun psychopathische symptomen kunnen verbergen bijvoorbeeld wanneer ze solliciteren voor een belangrijke functie en ze daarbij een persoonlijkheidstest moeten afleggen.⁷⁸

4.2. De invloed van creativiteit op psychopathie

57. Een tweede factor die een rol kan spelen binnen de psychopathische stoornis, maar waarvan de mogelijke beïnvloeding misschien minder voor de hand liggend is, is creativiteit. Een recent onderzoek gevoerd aan een Filippijnse universiteit heeft aan de hand van drie verschillende tests het verband tussen creatieve vaardigheden en een psychopathische persoonlijkheid proberen achterhalen. Het onderzoek baseerde zich op de TriPM, de *Triarchic Psychopathic Measure*, een relatief nieuw instrument dat psychopathie beoogt te diagnosticeren aan de hand van zelfrapportage. Het ontleent geen basis aan de PCL-R en onderzoekt, zoals de naam reeds doet vermoeden, drie factoren waarvan men meent dat de PCL-R er niet genoeg aandacht aan besteed: onverschrokkenheid, ontremming en gemeenheid. De TriPM kent toch nog vele beperkingen waardoor ze de PCL-R als standaardinstrument nog niet van de troon kan stoten, maar het gebruik van de TriPM in onderzoek zorgt ervoor dat onze kennis over psychopathie uitgebreider wordt.⁷⁹

58. De algemene conclusie die uit de resultaten van de verschillende tests werd genomen, is dat de studies bewijs leverden voor het bestaan van een verband tussen creativiteit en

⁷⁷ G. VAN AELST, *Psychopathologie. Een wegwijzer in de geestelijke gezondheidszorg*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2003, 362; ook aangegeven door Dillen op 11/04/2016.

⁷⁸ C. BATE, D. BODUSZEK, K. DHINGRA en C. BALE, "Psychopathy, intelligence and emotional responding in a non-forensic sample: an experimental investigation", *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 2014, 25(5), (600) 607.

⁷⁹ L. EVANS en R.J. TULLY, "The Triarchic Psychopathy Measure (TriPM): Alternative to the PCL-R?", *Aggression and Violent Behavior* 2016, 27, (79) 79.

oneerlijke, onaangename trekken.⁸⁰ De onderzoekers kwamen tot de ontdekking dat er ten eerste een patroon van ontremming plaatsvindt in het emotionele systeem met betrekking tot aversieve, riskante en angstopwekkende situaties en dat ten tweede die emotionele ontremming, in de vorm van de psychopathische factor onverschrokkenheid, integraal aanwezig is bij bepaalde creatieve persoonlijkheden en in een functionele relatie staat tot het creatieve proces.⁸¹

59. De onderzoekers kwamen tot het besluit dat de creatieve sector een persoon niet omvormt tot een arrogantere of oneerlijkere persoonlijkheid, maar dat men integendeel zelfs personen selecteert op basis van die persoonlijkheidstrekken omdat deze een zinvolle interactie doen ontstaan met creativiteit. De personen gebruiken hun emotionele ontremming op een positieve wijze in hun creativiteit. Deze creatieve geesten zijn in de meeste gevallen geen typische antisociale psychopaten en brengen niet noodzakelijk schade toe aan anderen.⁸² Hun ontremming kent met andere woorden eerder een positieve veruitwendiging in de creativiteit die zij beleven en uiten.

Hoofdstuk 6: Psychopathie vandaag: weten en meten

6.1. Kennen we de oorzaak van psychopathie?

60. Door de eeuwen heen is psychopathie lang en aandachtig bestudeerd geweest en dit heeft geleid tot het verwerven van een ruime kennis van de stoornis en de ontwikkeling van instrumenten die het mogelijk maken om psychopathie te kunnen meten en detecteren. Ondanks al deze informatie is geen wetenschapper erin geslaagd om een precieze en sluitende oorzaak voor psychopathie neer te schrijven. Waar men wel vaak vanuit gaat, is dat psychopathie opgewekt wordt door sociale en omgevingsfactoren zoals verwaarlozing, bestraffing, opgroeien in een emotioneel gedepriveerde omgeving...⁸³

⁸⁰ A.J.R. GALANG *et al.*, "Investigating the prosocial psychopath model of the creative personality: Evidence from traits and psychophysiology", *Personality and Individual Differences* 2016, in druk, 1 (onofficiële nummering); online op 16 april 2016:

⁸¹ A.J.R. GALANG *et al.*, "Investigating the prosocial psychopath model of the creative personality: Evidence from traits and psychophysiology", *Personality and Individual Differences* 2016, in druk, 7 (onofficiële nummering)

⁸² A.J.R. GALANG *et al.*, "Investigating the prosocial psychopath model of the creative personality: Evidence from traits and psychophysiology", *Personality and Individual Differences* 2016, in druk, 7-8 (onofficiële nummering).

⁸³ G. VAN AELST, *Psychopathologie. Een wegwijzer in de geestelijke gezondheidszorg*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2003, 365.

61. In de jaren dertig van de vorige eeuw bestond de idee dat psychopathie voornamelijk het gevolg was van genetische en somatische elementen.⁸⁴ Men geloofde namelijk dat de psychopathische stoornis en mentale tekortkomingen zich als gevolg van een familiale tendens ontwikkelden.⁸⁵ Later werd de ruimte gemaakt voor een nieuwe visie op de oorzaken van psychopathie door onder andere CLECKLEY en MELOY. Die laatste legde in 1988 de focus in zijn werk op een biologisch onderliggende factor en stelde dat de psychopathische stoornis een noodzakelijke genetische lading heeft, al dan niet voldoende om de stoornis volledig te doen ontwikkelen. Hij meent dus dat de onbekende genetische factor ervoor zorgt dat een individu vatbaar wordt voor de stoornis, maar geen voldoende oorzaak is.⁸⁶ CLECKLEY daarentegen beschreef in *The Mask of Sanity* dat een klein maar ingrijpend defect op een subtiele wijze aanwezig moest zijn in het menselijk organisme. Hij verwierp de gedachte dat dit defect genetisch zou zijn, maar verklaarde dat het wel aangeboren kan zijn. Dat kleine defect zou de hoofdzakelijke oorzaak zijn voor het onvermogen van de psychopaat om het leven als een normaal individu waar te nemen en te beleven.⁸⁷

62. Hedendaags wetenschappelijk onderzoek wijst voornamelijk in de richting van een neurologische oorzaak. Psychopathie kent een sterke positieve correlatie met afwijkende hersenactiviteiten in specifieke delen van de hersenen. Deze neurobiologische afwijkingen zijn zo goed als zeker een genetisch gegeven ofwel het gevolg van problemen die zich bij de vroege ontwikkeling van een individu hebben voorgedaan.⁸⁸ Hetgeen bij de verschillende onderzoeken naar de neurobiologische werking bij psychopaten vaak niet overeenstemt, is het precieze deel in de hersenen dat de neurologische oorzaak vormt. Onderzoek van KIEHL stelt dat het paralimbisch systeem van psychopaten verstoord is.⁸⁹ Het paralimbisch systeem kent een belangrijke functie als een soort van bemiddelaar van emoties en opwinding. Het omringt het limbisch systeem dat uit verschillende belangrijke onderdelen bestaat zoals de amygdala, de hippocampus en hypothalamus. BLAIR daarentegen focust zich voornamelijk

⁸⁴ G.F. KOERSELMAN en A. SCHADE, "De diagnose 'psychopathie'; ten onrechte in onbruik?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 1994, afl. 4, (265) 270.

⁸⁵ M. CRAFT, "The Causation of Psychopathic Disorder" in M. CRAFT (ed.), *Psychopathic Disorders and Their Assessment*, Londen, Pergamon Press, 1966, (56) 56.

⁸⁶ J.R. MELOY, *The Psychopathic Mind: Origins, Dynamics, and Treatment*, New York, Jason Aronson Inc., 1998, 24.

⁸⁷ H.M. CLECKLEY, *The Mask of Sanity. An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Emily S. Cleckley, Augusta (Georgia), vijfde editie, 1988, 403.

⁸⁸ K.A. KIEHL en M.B. HOFFMAN, "The criminal psychopath: history, neuroscience, treatment, and economics", *Jurimetrics* 2011, 51, (355) 359.

⁸⁹ K.A. KIEHL, "A cognitive neuroscience perspective on psychopathy: Evidence for paralimbic system dysfunction", *Psychiatry Research* 2006, 142(2-3), (107)123.

op de amygdala die functioneert als schakelcentrum tussen het limbisch en paralimbisch systeem als schuldige.⁹⁰ Andere onderzoeken tonen nog meer verschillende oorzaken aan.

63. De conclusie die we kunnen maken, is dat psychopathie een stoornis is die steunend op verschillende gronden neurologisch kan worden onderbouwd door het aantonen van afwijkende structuren en andere afwijkende processen in de hersenen. Met het oog op mijn onderzoeksvraag ga ik niet verder in op de hersenscans en de specifieke neurologische processen omdat die mij te ver zouden leiden.

6.2. Op welke wijze meten wij psychopathie binnen het strafprocesrecht?

64. Het is duidelijk dat psychopathie, of hetgeen er *avant la lettre* mee werd gelijkgesteld, vele psychiaters en andere medici in de ban heeft gehouden. Ook al kwam de term niet voor in de eerste vier DSM-versies of de ICD-10⁹¹, desalniettemin wordt psychopathie vandaag globaal beschouwd als een persoonlijkheidsstoornis.⁹² Toch is het zo dat we lang binnen de psychologie zelden over psychopathie gesproken hebben ook al bestond de term, maar veeleer het begrip antisociale persoonlijkheidsstoornis gebruikten die quasi dezelfde lading dekt.⁹³

65. De vijfde versie van de DSM heeft hierbij toch enigszins een boost gegeven aan het autonome gebruik van de diagnose psychopathie door ze evenwaardig op te lijsten onder de persoonlijkheidsstoornissen naast het begrip antisociale persoonlijkheidsstoornis. Ook al gaf men vroeger die indruk, psychopathie en de antisociale persoonlijkheidsstoornis zijn geen zuivere synoniemen. Psychiaters gebruiken, zowel in de forensische sfeer als daarbuiten, tot op vandaag het instrument dat Robert HARE ontwikkelde om een psychopathische persoonlijkheid te kunnen diagnosticeren. De Psychopathy Checklist Revised leidt tot een score gaande van 0 tot 40 waarbij van een psychopathische persoonlijkheid sprake is wanneer het resultaat gelijk is aan 30 punten of dit overschrijdt.⁹⁴ Dit is althans zo in Amerika. De *cut-*

⁹⁰ R.J.R. BLAIR, "Psychopathy: cognitive and neural dysfunction", *Dialogues in clinical neuroscience* 2013, 15(2), (181) 182.

⁹¹ Net zoals de DSM is ook de ICD een classificatiesysteem waarin stoornissen/ziektebeelden worden opgenomen. De ICD-10 is de tiende versie van de International Classification of Diseases and Causes of Death gecreëerd door de World Health Organization in 1992.

⁹² H. PRINS, *Offenders, deviants or patients?*, Londen, Routledge, 1995, 122-123.

⁹³ G. VAN AELST, *Psychopathologie. Een wegwijzer in de geestelijke gezondheidszorg*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2003, 355.

⁹⁴ R. D. HARE en C. S. NEUMANN, "The PCL-R Assessment of Psychopathy", in C. J. PATRICK, *Handbook of Psychopathy*, New York, Guilford, 2006, (58) 58; P. LITTON, Responsibility Status of the Psychopath: On Moral Reasoning and Rational Self-Governance, *Rutgers Law Journal* 2008, 39, (349) 387.

off score wordt in Europa soms iets lager gelegd, namelijk op 26 punten.⁹⁵ De oorzaak voor het verschil zijn de culturele verschillen die men in acht neemt.⁹⁶ Toch blijven de meningen in onze contreien verdeeld. Enerzijds bestaan er dus (gerechts)psychiaters die de *cut-off* score op 26 punten leggen omdat ze menen dat er in Amerika een veel gewelddadigere cultuur heerst waardoor de score daar hoger dient te liggen. Anderzijds bestaan er tegenhangers van die eerste visie die van mening zijn dat er geen concrete aanleiding bestaat om de *cut-off* score bij ons te verlagen.

66. Bij de meting van psychopathie kunnen dan wel verschillende *cut-off* scores gehanteerd worden, maar het begrip psychopathie *an sich* is dankzij de bijdragen van CLECKLEY en HARE geconceptualiseerd en geüniformiseerd. De PCL-R wordt beschouwd als het standaardinstrument binnen forensische settings dat onlosmakelijk bij de beoordeling van psychopathie gebruikt moet worden door de gerechtspsychiater.⁹⁷ Je kunt dan ook pas als psychopaat gediagnosticeerd worden als je de *cut-off* score hebt bereikt. Als iemand een score van 24 of 25 behaalt en de gerechtspsychiater toch louter op basis van zijn ervaring oordeelt dat iemand psychopaat is, dan kan dit niet door de beugel. Enkel de PCL-R kan een gegronde basis vormen mits de test afgenomen werd door een daartoe opgeleide deskundige.⁹⁸ Binnen de problematiek van de gerechtspsychiatrie in België zullen we later zien dat die specifieke opleiding die nodig is om de PCL-R vakkundig te hanteren bij ons niet aangeboden of verplicht werd.

6.3. Korte conclusie

67. De persoonlijkheidsstoornis psychopathie heeft een lange weg afgelegd om tot het begrip te worden dat het nu is. PINEL gaf het startschot binnen Europa dat opgevolgd werd door voornamelijk Britse en daarna Duitse psychiaters die hun bijdragen leverden. De stroomversnelling kwam er echter dankzij CLECKLEY en HARE die de ideologieën van hun voorgangers vertaald hebben tot een wetenschappelijk bruikbaar en conceptueel gegeven. Door de vrij recente opname in de DSM-V kunnen we stellen dat psychopathie op vandaag algemeen beschouwd wordt als een mentale stoornis en de persoonlijkheidstrekken die erbij geformuleerd staan, zorgen voor een diagnostische standaard die weergeeft wat onder het begrip kan worden begrepen. De typologie van psychopaten die ontwikkeld werd, toont aan

⁹⁵ Aangegeven door BAEKE op 10/04/2016.

⁹⁶ M. HILDEBRAND, *Psychopathy in the treatment of forensic psychiatric patients: assessment, prevalence, predictive validity and clinical implications*, Amsterdam, Dutch University Press, 2004, 57.

⁹⁷ Aangegeven door BAEKE op 10/04/2016 en door DILLEN op 22/10/2015.

⁹⁸ Aangegeven door BAEKE op 10/04/2016.

dat psychopathie geen eenvormig begrip is. Er bestaan verschillende types psychopathie en binnen elk type kan een persoon nog eens aan een milde of ernstige vorm lijden. Elke psychopaat kent als het ware een specifieke invulling van psychopathie naargelang welk type psychopaat men is en in welke mate de symptomen aanwezig zijn.

Deel II: Psychopathie binnen de Belgische strafrechtspleging

Hoofdstuk 1: Inleiding

68. Psychopaten hebben de neiging om crimineel en antisociaal gedrag te vertonen. Met betrekking tot de criminele feiten die ze plegen, komen ze in aanraking met de politie en het gerecht. Binnen het strafrechtssysteem krijgen zowel forensisch psychiaters als rechters, andere magistraten en mensen van de politie soms figuren met een psychopathische persoonlijkheid voor zich. Het is duidelijk dat psychopathie een multidisciplinair begrip is dat de grenzen van zijn ontstaanswetenschap, de psychologie en psychiatrie, overschrijdt. In de rechtswetenschap dient men zich in sommige strafzaken ook te buigen over het begrip psychopathie om er de juiste juridische implicaties aan toe te kunnen schrijven. Het is uiteraard niet evident om een forensisch-psychiatrisch begrip juridisch te gaan behandelen. Daarom maken de rechters gebruik van de expertise van een forensisch psychiater om hen in die gevallen bij te staan waar hun juridische kennis onvoldoende is om een zaak in zijn totaliteit rechtvaardig te behandelen.

69. Die samenwerking tussen recht en forensische psychiatrie verloopt in de praktijk niet zonder moeizaamheden. Beide wetenschappen bekijken een begrip als psychopathie door hun eigen bril met als gevolg dat de rechter op een eerder rechtlijnige manier omgaat met het deskundigenoordeel van een gerechtspychiater zonder alle medische nuances te respecteren.

70. Dit tweede luik wil ik beginnen met een schets van de Belgische wetgeving die van toepassing is op geestesgestoorde personen. Onze wetgeving heeft in de loop der jaren een evolutie beleefd waarbij men een steeds gespecialiseerder juridisch beleid heeft willen ontwikkelen. Het overlopen van de wetgeving vanuit een historisch perspectief zal een beeld geven van hoe de juridische visie ten aanzien van geestesgestoorde geëvolueerd is. Na de verscheidene nationale wetgevingen uiteen te zetten die we doorheen de jaren gekend hebben, zal ik de actuele probleemstellingen aankaarten die tot op heden binnen de forensische psychiatrie in België aan te treffen zijn.

Hoofdstuk 2: Nationale wetgeving in het kader van geestesstoornissen

71. In België bestaat er geen wet op de psychopathie of iets in diezelfde aard. Daarentegen heeft onze nationale wetgever wel tools om de ruime klasse van geestesgestoorde individuen op een rechtvaardige manier te kunnen berechten. Deze wil ik in dit hoofdstuk graag ruim bekijken door de verschillende historische stappen met betrekking tot de interneringswetgeving te overlopen met als sluitstuk de wet van 5 mei 2014 en ten slotte de relevantie met betrekking tot psychopathie te bekijken. Om een goed begrip van volgende titels inzake wetshistoriek te kunnen hebben, worden vooreerst enkele strafrechtelijke basisbegrippen zoals vrije wil, ontoerekeningsvatbaarheid en internering nader toegelicht.

2.1. Wat is internering?

2.1.1. *Het principe van de vrije wil*⁹⁹

72. De klassieke leer binnen het strafrecht, die vooral schatplichtig is aan het gedachtegoed uit de Verlichting, gaat ervan uit dat elk individu beschikt over een vrije wil op basis waarvan men zelf de keuze kan maken tussen goed en kwaad. Maakt men de keuze om zich tot het kwaad te keren, dan is het legitiem om de persoon te bestraffen voor die keuze waaraan hij een morele schuld treft.¹⁰⁰ Belangrijk is dus wel dat er van schuld sprake moet zijn. Het adagium *nullum crimen sine culpa* beklemtoont dit nogmaals. Het Belgische strafrecht is tot op vandaag ook nog steeds een schuldstrafrecht.¹⁰¹ Als men het heeft over schuld, dan impliceert dit dat men een keuze moet hebben gehad. De persoon moet over een vrij oordeels- en wilsvermogen hebben beschikt en moet een alternatieve optie gehad hebben.¹⁰² Is iemand zonder vrije wil, dan acht men het ook niet legitiem om deze persoon te straffen. Dit is onder andere het geval bij jongeren beneden de leeftijd des onderscheids en daarnaast ook bij

⁹⁹ Ons recht steunt op het principe van de vrije wil. Toch is er geen sluitend bewijs dat er zoiets als vrije wil zou bestaan. Theorieën die het bestaan van de vrije wil in vraag stellen, kennen in een recht als het onze amper overlevingskansen. Ze stellen dat alles wat wij bewust doen toch het product is van onbewuste processen waar we geen vat op hebben. Dergelijke theorieën zouden vele juridisch begrippen zinloos maken. Er zou geen sprake meer zijn van schuld, verwijtbaarheid, strafrechtelijke verantwoordelijkheid en andere termen als men zou stellen dat je zelf niet de oorzaak bent van je eigen beslissingen of als je een louter gedetermineerd wezen bent. De vaste waarden op grond waarvan ons recht geconstrueerd werd, zouden zinloos worden en ons recht zou in duigen vallen; J. VERPLAETSE, "Welke recht krijgen we als de vrije wil niet bestaat?", *De Juristenkrant* 2010, afl. 206, 13.

¹⁰⁰ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 23.

¹⁰¹ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 90.

¹⁰² C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 23.

krankzinnigen.¹⁰³ In het Belgische strafrecht bestaan schulditsluitingsgronden waardoor iemand uitgesloten wordt van schuld omdat men meent dat de persoon niet in staat was om over zijn vrije wil te kunnen beschikken. Bij minderjarigen speelt een vermoeden van schuld onbekwaamheid, terwijl bij krankzinnigen de rechter bij elke zaak *in concreto* de schuld onbekwaamheid of ontoerekeningsvatbaarheid moet nagaan.¹⁰⁴ Binnen de strafrechtelijke praktijk zien we dat men ten aanzien van psychopaten er in het algemeen vanuit gaat dat zij nog over hun oordeels- en controlevermogen beschikken en bijgevolg toerekeningsvatbaar moeten worden geacht.¹⁰⁵

2.1.2. De uitzondering op het principe: de internering ten gevolge van ontoerekeningsvatbaarheid

2.1.2.1. De (on)toerekeningsvatbaarheid: begripsomschrijving

73. (On)toerekeningsvatbaarheid is een ongeschreven notie uit het Belgische strafrecht die belangrijke gevolgen kent. Om het begrip goed te kunnen uitleggen en vatten in zijn context is het noodzakelijk dat we enkele strafrechtelijke basisbegrippen hanteren.

74. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid op basis waarvan aan delinquenten een repressieve straf kan opgelegd worden, is in het Belgische strafrecht niet expliciet geregeld. Hierdoor is het dan ook moeilijk om een allesomvattende definitie van het begrip te geven. Het uitgangspunt op grond waarvan het principe van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid aangenomen wordt, is het hierboven besproken begrip van de vrije wil. Doordat men oordeelt dat iedereen vrij is in zijn doen en laten, meent men ook dat als iemand een onrechtmatige handeling pleegt hij hiervoor verantwoordelijk is omdat hij in beginsel over een keuzevrijheid beschikt. Daarnaast kennen we, zoals reeds vermeld, in België een schuldstrafrecht. In tegenstelling tot ons burgerlijk recht impliceert dit dat de objectieve aansprakelijkheid binnen het strafrecht niet mogelijk is. Men kan met andere woorden niet bestraft worden als men geen schuld treft of belangrijker, je kunt enkel gestraft worden als jou schuld treft.¹⁰⁶

¹⁰³ Minderjarigen en krankzinnigen worden aan het strafrecht onttrokken en krijgen bij delictpleging niet-repressieve vervangingsmaatregelen opgelegd. De juridische aspecten worden voor hen respectievelijk omschreven in de Jeugdbeschermingswet en de Wet Bescherming Maatschappij.

¹⁰⁴ K. HANOULLE en K. VERBRUGGEN, "Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematische begrip toerekeningsvatbaarheid" in F. DERUYCK en M. ROZIE (red.), *Liber Amicorum Alain De Nauw: het strafrecht bedreven*, Brugge, Die Keure, 2011, (319) 329.

¹⁰⁵ E. GOOSSENS, "Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar. Een strafrechtelijk dogma onder de loep.", *Jura Falconis* 2010-11, 47(1), (3)38.

¹⁰⁶ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 254.

75. Het begrip strafrechtelijke verantwoordelijkheid kent een tweevoudige betekenis. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid *sensu stricto* zoekt tussen de dader en de gepleegde feiten een psychologische relatie. Het schuldbegrip wordt hierbij gezien als het feit dat men opzettelijk of onachtzaam heeft gehandeld. We kunnen met andere woorden stellen dat als het moreel element van een misdrijf aanwezig is, dit met de aanwezigheid van schuld wordt gelijkgesteld. *Sensu lato* wordt onder de strafrechtelijke verantwoordelijkheid begrepen wat we eigenlijk als de verwijtbaarheid kunnen omschrijven. Als een strafbaar feit gepleegd werd met de aanwezigheid van het morele element (opzet, onachtzaamheid), dan vermoedt men de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de persoon. Dit vermoeden kan worden tenietgedaan als er kan aangetoond worden dat de schuld van de dader uitgesloten wordt door de zogenaamde schulduitsluitingsgronden en de handeling bijgevolg niet te verwijten is aan de dader.¹⁰⁷

76. In het Belgische strafrecht kennen we de schulduitsluitingsgronden dwaling en dwang. Dwaling impliceert dat de dader een verkeerd begrip had over de strafbaarheid van zijn daad, de wederrechtelijkheid of de feiten in kwestie.¹⁰⁸ dwang daarentegen impliceert dat de persoon tot de daad gedwongen werd. Wanneer men vaststelt dat er bij het plegen van een delict sprake was van dwaling of dwang, dan heeft dit tot gevolg dat het morele element van een misdrijf niet aanwezig is. Naast beide schulduitsluitingsgronden bestaan bijkomende voorwaarden die vervuld moeten zijn vooraleer ze toepassing kunnen vinden. In het geval van dwang moet deze onweerstaanbaar zijn, niet aan de dader te wijten zijn, voor of tijdens het misdrijf voorkomen en tot slot moet de wil van de dader volledig uitgesloten zijn. De rechter zal hierover *in concreto* beoordelen.¹⁰⁹ Met betrekking tot dwaling is het zo dat de dwaling niet verschoonbaar of onoverwinnelijk moet zijn en moet slaan op een constitutief element van het misdrijf.¹¹⁰

77. Naast de twee schulduitsluitingsgronden die we net besproken hebben, worden minderjarigen en geestesgestoorden beschouwd als twee categorieën van individuen waarvan men acht dat zij niet bekwaam zijn om schuld te treffen. Deze schuldonbekwamen zijn ofwel te jong om de volledige impact van hun handelingen te beseffen ofwel verbiedt een

¹⁰⁷ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 254-255.

¹⁰⁸ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 115.

¹⁰⁹ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 294-296.

¹¹⁰ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 303-304.

geestesstoornis hen om een volledig besef te hebben. Als gevolg van hun schuldombekwaamheid worden ze aan het gewone strafrecht onttrokken en worden op hen geen strafrechtelijke sancties toegepast, maar niet-repressieve maatregelen die de bescherming van de maatschappij en/of de betrokkene beogen.

78. Wat het (on)toerekeningsvatbaarheidsoordeel in België typeert, is dat de rechter een verdachte hetzij toerekeningsvatbaar hetzij ontoerekeningsvatbaar verklaart. De vraag wordt juridisch zwart of wit beantwoord en kent geen tussengradaties. Dit zorgt ervoor dat binnen het strafrecht geen nuances mogelijk zijn. De strafrechter leidt uit het oordeel van een gerechtspychiater een absoluut antwoord af terwijl het deskundigenoordeel met betrekking tot de ontoerekeningsvatbaarheid niet eens gesteund is op vaste parameters of een vaste procedure, maar elke gerechtspychiater zijn eigen criteria in aanmerking kan nemen.¹¹¹ Opmerkelijk is dat het oordeel over een juridisch begrip genomen wordt door een psychiatrisch expert en dat de (on)toerekeningsvatbaarheid geen concrete juridische bepalingen kent. De gerechtspychiaters worden een beetje aan hun lot overgelaten en moeten zelf criteria selecteren aan de hand waarvan zij het begrip invulling zullen geven.¹¹²

79. In Nederland was het aanvankelijk net zoals in België zo dat het oordeel over de ontoerekeningsvatbaarheid een alles-of-nietsvraag was. De Nederlandse Psychopatenwet van 1928 bracht verandering in het systeem door de groep delinquenten die op de grens tussen misdadigheid en krankzinnigheid balanceren een speciaal regime toe te schrijven. Zij worden niet beschouwd als ontoerekeningsvatbaar, maar men realiseert zich wel dat ze lijden aan een geestesstoornis die een gevaar voor de maatschappij kan betekenen.¹¹³ Dit besef wordt in België amper tot niet juridisch uitgewerkt. Men gaat ervan uit dat psychopaten toerekeningsvatbaar zijn zonder stil te staan bij de gebreken in hun controle- en oordeelsvermogen. In Nederland zijn ze daarentegen in het strafrecht wel aan de psychologische realiteit van psychopathie tegemoetgekomen. Huidig Minister van Justitie GEENS stelde reeds in 2014 voor om het Nederlandse voorbeeld van de graduele beoordeling

¹¹¹ Cf. *infra* randnummer 152.

¹¹² BAEKE en DILLEN gaven aan zich met betrekking tot de vraag naar de (on)toerekeningsvatbaarheid enerzijds te laten leiden door het IQ van persoon in kwestie en dat anderzijds het concrete delict een rol kan spelen in het oordeel. Als een psychopaat een handeling stelt die echt de essentie van de psychopathische stoornis toont, dan kan men sneller geneigd zijn om tot ontoerekeningsvatbaarheid te komen.

¹¹³ K. HANOULLE, "Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht" in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, (370) 373.

van de ontoerekeningsvatbaarheid te gaan volgen hetgeen vandaag nog niet in concrete stappen werd omgezet voor alle duidelijkheid.¹¹⁴

80. De vraag is of het Nederlandse systeem wel een meerwaarde zou betekenen in ons recht, want het Belgisch strafrechtelijk denken in zijn totaliteit moet eigenlijk veranderen. Het implementeren van een buitenlands systeem zonder dat wij ook de visie erachter delen, heeft weinig nut. Pas wanneer we in het Belgische strafrecht de idee kunnen laten doorsijpelen dat psychopaten lijden aan een geestesstoornis, die hun oordeels- en controlevermogen op een bepaalde wijze aantast, en een maatschappelijk gevaar vormen voor de maatschappij, kunnen we concreet beginnen nadenken over een eigen systeem dat zich tussen zwart en wit bevindt.

81. *De facto* zijn het op vandaag niet de rechters die over de de ontoerekeningsvatbaarheid oordelen, *de jure* wel. Ik verklaar mij nader. Gerechtspsychiaters worden door rechters gevraagd een antwoord te geven op de vraag naar ontoerekeningsvatbaarheid wanneer ze hun deskundigenoordeel moeten voorleggen in een strafzaak. Dit doen ze volgens hun eigen regels van de kunst met medische en psychologische nuances die aan de psychiatrie en psychologie eigen zijn. Vanaf het moment dat deze expertise terechtkomt in de handen van juristen en magistraten wordt die behandeld door individuen die eerder rechtlijnig en zwart-wit denken. De juridische vertaling van het deskundigenoordeel gebeurt nooit volledig correct omdat men gewoon een alles-of-nietsantwoord eruit afleidt en de nuances die geschetst werden door de gerechtspsychiater achterwege laat. Er is tot op heden geen plaats in het recht om te oordelen dat een verweerder slechts zoveel procent aansprakelijk is of voor een deel schuldig kan worden beschouwd. De enige fase waarin de rechter met bepaalde nuances kan rekening houden, is op het moment van de straftoemeting door het eventueel in acht nemen van specifieke verzachtende omstandigheden.

2.1.2.2. De internering: begripsomschrijving

82. Vooraleer de evolutie van onder andere de Belgische interneringswetgeving wordt behandeld, lijkt het mij noodzakelijk een goede notie van het begrip internering te hebben. Internering is een maatregel, en dus geen straf, die wordt opgelegd voor onbepaalde en onbeperkte duur¹¹⁵ wanneer de rechter oordeelt dat de beschuldigde of beklaagde die een misdrijf gepleegd heeft strafrechtelijk onverantwoordelijk is. Een repressieve gevangenisstraf

¹¹⁴ <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/politiek/1.2152034>

¹¹⁵ Het feit dat de geïnterneerden hun maatregel als eindeloos zien en zich onzeker voelen, maakt dat de internering voor sommigen zwaarder weegt dan een gewone gevangenisstraf. Zie P. VERPOORTEN, "De wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen", *T. Strafr.* 2015, afl. 6, (283) 283.

biedt voor deze personen dan ook geen soelaas. Internering is een vrijheidsberovende en beschermende maatregel zonder repressief karakter die de resocialisatie en re-integratie van de delinquent beoogt.¹¹⁶ De precieze bewoordingen in artikel 2 van de wet van 5 mei 2014 betreffende de internering luiden als volgt:

“De internering van personen met een geestesstoornis, bedoeld in artikel 9 van deze wet, is een veiligheidsmaatregel die er tegelijkertijd toe strekt de maatschappij te beschermen en ervoor te zorgen dat aan de geïnterneerde persoon de zorg wordt verstrekt die zijn toestand vereist met het oog op zijn re-integratie in de maatschappij.

Rekening houdend met het veiligheidsrisico en de gezondheid van de geïnterneerde persoon zal hem de nodige zorg aangeboden worden om een menswaardig leven te leiden. Die zorg is gericht op een maximaal haalbare vorm van maatschappelijke re-integratie en verloopt waar aangewezen en mogelijk via een zorgtraject waarin aan de geïnterneerde persoon telkens zorg op maat aangeboden wordt.”

83. De interneringsmaatregel wordt afhankelijk gesteld aan drie cumulatieve voorwaarden¹¹⁷:

1. De verdachte moet noodzakelijkerwijs een als misdad of wanbedrijf omschreven feit gepleegd hebben waarop een gevangenisstraf is gesteld.¹¹⁸ Hierdoor kunnen we *a contrario* afleiden dat in geval van gecontraventionaliseerde wanbedrijven of overtredingen geen internering kan worden opgelegd.
2. De verdachte moet op het ogenblik van de beoordeling aan een geestesstoornis lijden die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden tenietdoet of ernstig aantast.¹¹⁹
3. Ten aanzien van de persoon moet het gevaar bestaan dat hij ten gevolge van zijn geestesstoornis desgevallend in samenhang met andere risicofactoren opnieuw misdrijven zal plegen.¹²⁰

¹¹⁶ M. DE CLERCQ en F. VANDER LAENEN, “Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent”, *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2013, 55(5), (337) 338; S. VANDEVELDE, V. SOYEZ, T. VANDER BEKEN *et al.*, “Mentally ill offenders in prison: The Belgian Case”, *International Journal of Law and Psychiatry* 2011, 34(1), (71) 71.

¹¹⁷ H. TUBEX, “Internering: vooruitgang aan het tempo van de processie van Echternach”, *Ad Rem* 2004, (40) 41; Art. 9, §1 Wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, B.S. 9 juli 2014.

¹¹⁸ Art. 9, §1, a) Wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, B.S. 9 juli 2014.

¹¹⁹ Art. 9, §1, b) Wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, B.S. 9 juli 2014.

¹²⁰ Art. 9, §1, c) Wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, B.S. 9 juli 2014.

84. Ondanks het feit dat de Belgische wetgever de internering heeft uitgewerkt met de faciliteiten om in een gepaste behandeling en zorg te voorzien voor daders met een zware geestesstoornis, zien we dat dit niet steeds toegepast wordt. Het gevolg is dat een groot aantal van die geesteszieke delinquenten niet de gepaste behandeling krijgen waar ze nood aan hebben, maar dat ze opgesloten worden in penitentiaire instellingen die reeds overbevolkt zijn. Een groot deel van de personen die eigenlijk geïnterneerd dienen te worden in gespecialiseerde instellingen, maar in de gevangenissen belanden, worden vandaag in België eigenlijk aan hun lot overgelaten.¹²¹

2.2. Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de Maatschappij tegen Abnormalen en de Gewoontemisdadigers

2.2.1. Korte situering van de tijdsgeest: voorgeschiedenis van de wet

85. In het Oude Testament en de Klassieke Oudheid bestond de stelling reeds dat krankzinnige personen na het plegen van een misdrijf niet gestraft moeten worden. Vanaf de zestiende eeuw merkten we in onze contreien deze reeds archaïsche visie sterk naar boven drijven.¹²² In de periode van het Ancien Régime kende de machtssoevereiniteit weliswaar een absoluut hoogtepunt. Mensen dienden zich zonder meer te onderwerpen aan de koning die regeerden onder lijfspreuken zoals ‘*L’état, c’est moi.*’ of ‘*C’est legal parce que je le veux.*’¹²³ Aan de macht van de heerser viel niet te tornen en inbreuken op het gezag werden dan ook bestraft met een zware sanctie aangezien een misdrijf werd beschouwd als een rechtstreekse aanval tegen de koning.¹²⁴ Folteringen en openbare terechtstellingen waren samen met andere draconische straffen dan ook schering en inslag in die tijd en werden als fundamenteel beschouwd om het gezag te kunnen onderhouden binnen de samenleving.¹²⁵

86. In de achttiende eeuw voerde men binnen het strafrecht een expliciet juridisch onderscheid in. Voor krankzinnige personen gold vanaf dan de figuur van de strafrechtelijke

¹²¹ S. VANDEVELDE, V. SOYEZ, T. VANDER BEKEN *et al.*, “Mentally ill offenders in prison: The Belgian Case”, *International Journal of Law and Psychiatry* 2011, 34(1), (71) 71.

¹²² J. CASSELMAN, “Hoofdstuk 1. De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?”, in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS *et al.*, *Internerig. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure/La Charte, 2015, (5) 5-6.

¹²³ Uitspraken respectievelijk door Lodewijk XIV en Lodewijk XVI. Bron : J. TULARD, *La France de la Revolution et de l’Empire*, Parijs, PUF, 1995, 2.

¹²⁴ B. DE RUYVER, *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische Ministers van Justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer, 1988, 11.

¹²⁵ B. DE RUYVER, “De minnelijke schikking en bemiddeling in strafzaken”, R.W. 2000-2001, (445)446.

onverantwoordelijkheid.¹²⁶ De reden waarom men dit onderscheid lanceerde, ligt in de toenmalige aard van het strafrecht, namelijk een schuldstrafrecht. “*Les fous ne peuvent être punis, parce qu’ils ne savent pas ce qu’ils font.*”¹²⁷ De logica achter dit adagium is dat aangezien krankzinnige personen geen besef hebben van hun daden, zij dus ook geen schuld kunnen treffen. Die visie werd juridisch verankerd in artikel 64 van het Strafwetboek van 1810 en later overgenomen in artikel 71 van het aangepaste Strafwetboek van 1867 dat bij ons nog steeds van kracht is. De oorspronkelijke tekst van 1810 luidde als volgt:

“il n’y a ni crime ni délit, lorsque le prévenu était en état de démence au temps de l’action ou lorsqu’il a été contraint par une force à laquelle il n’a pu pas résister.”

87. Artikel 71 van het Strafwetboek van 1867, dat de visie uit 1810 overnam, vormt tot op vandaag nog steeds een schulditsluitingsgrond waarop menig strafpleiter zich vaak probeert te beroepen. De huidige tekst van het artikel¹²⁸ luidt als volgt:

“Er is geen misdrijf, wanneer de beschuldigde of de beklagde op het ogenblik van het feit in staat van krankzinnigheid was of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.”

88. Voor 1930 vormde bovenstaand artikel 71 Sw. het enige juridische instrument dat betrekking had op personen met een geestesstoornis en krachtens welk er dus geen sprake kan zijn van een misdrijf als de beklagde of beschuldigde op het moment van de feiten zich in een staat van krankzinnigheid bevond. De afwezigheid van strafrechtelijke verantwoordelijkheid in hoofde van dergelijke personen leidde automatisch tot de afwezigheid van de mogelijkheid om een gelegitimeerde straf te kunnen opleggen. Die strafrechtelijke onverantwoordelijkheid had tot gevolg dat een geestesziek persoon niet langer strafrechtelijk vervolgd werd. De enige quasi-repressieve optie die in een dergelijk geval kon aangewend worden, was de collocatie van de persoon¹²⁹. De bevoegdheid om de collocatie in een

¹²⁶ J. CASSELMAN, “Internering: huidige situatie” in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN, *Internering*, Antwerpen/Apeldoorn, Garant, 1997, (39)40.

¹²⁷ J. GOETHALS, “De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief” in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997, (11)11.

¹²⁸ Opmerking: Vanaf 1 juli 2016 wordt de bestaande tekst van dit artikel gewijzigd bij artikel 87 van de Wet op de Internering van personen van 5 mei 2014 naar het volgende: *Er is geen misdrijf wanneer de beschuldigde of de beklagde op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast, of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.*

¹²⁹ Wet van 18 juni 1850 betreffende de collocatie en de sekwestratie, B.S. 21 juni 1850.

zogenaamd *asile psychiatrique* te bevelen, lag bij het Openbaar Ministerie¹³⁰. Het was ofwel de persoon colloqueren ofwel hem vrijuit laten gaan.¹³¹

2.2.2. *Invloed van het sociaal verweer*

89. Een invloedrijke beweging die binnen Europa zijn stempel drukte op de strafrechtelijke ideeën op het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw was het sociaal verweer. Zij verwierpen de gedachte van het klassieke schuldstrafrecht en schoven de 'sociale gevaarlijkheid' van de delinquent naar voren als criterium in plaats van de schuld.¹³² Hun gedachtegoed bestond algemeen uit een combinatie van het klassieke strafrecht met het positivisme hetgeen bijgevolg resulteerde in een strafrecht gebaseerd op zowel een vergeldende en afschrikkende functie als op de re-integratie en resocialisatie van de delinquent.¹³³ Pioniers van de stroming zoals VERVAECK en PRINS schermde voor een veilige samenleving die beschermd dient te worden tegen de gevaarlijkheid van bepaalde individuen, maar die tezelfdertijd ook zijn krankzinnige delinquenten moet behandelen zodat deze zo snel weer kunnen overgaan tot sociale re-integratie.¹³⁴

90. Ook bij de totstandkoming en na de inwerkingtreding van de wet van 1930 spuide het sociaal verweer zijn ideeën met betrekking tot de interneringswetgeving.

2.2.3. *De totstandkoming van de wet*

91. Onder het gedachtegoed van PRINS en kompanen kwamen enkele wetsontwerpen tot stand met het oog op het creëren van een gloednieuwe wet met aandacht voor abnormale delinquenten. Er kwam pas schot in de zaak nadat de Commissie Masson onder leiding van

¹³⁰ H. HEIMANS, T. VANDER BEKEN en A.E. SCHIPAANBOORD, "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 1: De gerechtelijke fase", *RW* 2014-15, nr. 27, (1043) 1044.

¹³¹ A. DE NAUW, *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 118.

¹³² H. SMETS, R. VERELST en J. VANDENBERGE, "Geestesziek en gevaarlijk: gedwongen opname of internering? Het Belgische wettelijke kader", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2009, 51(4), (217) 219.

¹³³ B. DE RUYVER, *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische Ministers van Justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer, 1988, 75.

¹³⁴ PRINS was een van de pioniers van de neoklassieke benadering van het strafrecht dat gekenmerkt werd door een specifiek tweesporenbeleid. Enerzijds stelde hij dat er normale delinquenten waren die aan het normale strafrecht dienden onderworpen te worden, anderzijds onderscheidde hij een tweede categorie van delinquenten waartegen de maatschappij bescherming diende te krijgen en waarvoor er dus maatregelen moesten genomen worden. Hij kon zijn invloed laten doordringen tot bij de toenmalige minister van Justitie waardoor hij onrechtstreeks de forensisch psychiatrische zorg in België mee heeft uitgebouwd.

minister van Justitie MASSON zich boog over een ontwerp van een interneringswet dat door zijn voorganger Vandervelde al deels was uitgewerkt.¹³⁵ Na lange debatten in het Parlement werd hun wetsontwerp goedgekeurd. De wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en gewoontemisdadigers¹³⁶ die in werking trad op 1 januari 1931 was een feit. België beschikte vanaf nu over zijn eerste Interneringswet. Personen met een geestesstoornis werden niet langer aan het strafrecht onderworpen, maar werden dus voortaan een interneringsmaatregel opgelegd. De tweevoudige mogelijkheid bestond erin hen enerzijds voor korte of langere duur aan de maatschappij te onttrekken en anderzijds hen geneeskundig te behandelen.¹³⁷

92. Over de aard van de internering werd met weinig woorden gesproken naar aanloop van de wet. De parlementaire stukken stelden wel dat het ging om een wetenschappelijk georganiseerd en verzorgend regime.¹³⁸ De wet bleek zeer innovatief te zijn in vergelijking met de toen geldende tijdsgeest. Enkele voorbeelden hiervan zijn:¹³⁹

- De *ratione personae* werd uitgebreid: niet enkel verdachten die op het moment van de feiten verkeerden in een staat van krankzinnigheid, maar ook andere abnormale personen die zich bevinden in een staat van zwakzinnigheid of ernstige geestesstoornis werden door de wet onder het toepassingsgebied gebracht.
- De beklaagden werden bij voorkeur onderworpen aan een degelijke medische observatie gedurende drie maanden in een psychiatrisch bijgebouw van de gevangenis om zo de rechter optimaal te kunnen informeren. De inobservatiestelling kon hernieuwd worden voor drie maanden en daarna moest men de beslissing nemen om de delinquent te gaan interneren in een psychiatrisch

¹³⁵ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer, 14-19.

¹³⁶ De wet van 1930 wordt ook de wet op het Sociaal Verweer genoemd. Het Sociaal Verweer uitte kritiek op het toenmalige schuldstrafrecht en oordeelde dat niet de schuld het beoordelingscriterium mag zijn, maar de sociale gevaarlijkheid van de delinquent. Deze stroming heeft onder andere ook bij de wet van 31 mei 1888 tot invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling en de wet van 27 november 1891 tot beteugeling van de landloperij en de bedelarij een belangrijke invloed gespeeld.

¹³⁷ J. ROZIE, "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent", in M. ADAMS, R. BARBAIX, H. BRAECKMANS et al. (red.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, (217) 220.

¹³⁸ *Doc. Parl. Chambre*, 1922-1923, 966.

¹³⁹ J. CASSELMAN, "Hoofdstuk 1. De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?", in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS et al., *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure/La Charte, 2015, (5) 10.

annex van een penitentiaire instelling of op te sluiten in de penitentiaire instelling zelf.¹⁴⁰

- De rechter werd in de mogelijkheid gesteld om de dwangverpleging op te leggen voor vijf, tien of vijftien jaar waarbij de duur afhankelijk werd gesteld van de gepleegde feiten.
- De internering kon worden opgelegd aan veroordeelden.
- Met betrekking tot de interneringsmaatregel werden specifieke organen opgericht met het oog op de uitvoering, de zogenaamde Commissies tot Bescherming van de Maatschappij (CBM). Zij legden onder andere volgende modaliteiten vast: de plaats waar de internering werd uitgevoerd, de beslissing tot overplaatsing of voorwaardelijke/definitieve invrijheidsstelling. Wanneer de geïnterneerde persoon niet langer een sociaal gevaar betekende voor de samenleving, kon de commissie ook het ontslag van de persoon in kwestie bepalen.¹⁴¹

93. Zoals uit bovenstaande opsomming van vernieuwende elementen blijkt, werden voor geïnterneerde personen psychiatrische annexen bij de gevangenissen geïnstalleerd. Hiermee kwam de wet van 1930 tegemoet aan de twee tegenstrijdige visies die toen ten aanzien van geïnterneerde personen heerste. Een eerste visie zag geïnterneerden als zieke personen die dan ook niet thuishoorden in een gevangenis en opgenomen moeten worden buiten de traditionele instellingen. De tweede visie zag ze daarentegen wel als gevaarlijke delinquenten die dienden opgesloten te worden in een penitentiaire instelling. De uiteindelijke psychiatrische annexen die voorzien werden voor geïnterneerden vormden een gulden middenweg tussen die twee meningen.¹⁴²

94. In 1946, toen de wet al een tijdje in werking was, sprak het Hof van Cassatie zich uit over de interneringsmaatregel en diens aard: "*Cet internement n'est pas une peine, mais, tout à la fois, une mesure de sécurité sociale et d'humanité, dont le but est de mettre le dément ou l'anormal hors d'état de nuire et, en même temps, de le soumettre dans son propre intérêt, à un régime curatif scientifiquement organisé.*"¹⁴³

¹⁴⁰ J. GOETHALS, "De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief", in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997 (11) 16.

¹⁴¹ J. GOETHALS, "De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief", in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997 (11) 15.

¹⁴² J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1991, 18-22.

¹⁴³ Cass. 25 maart 1946, *Pas.* 1946, I, 116.

95. Het globaal vernieuwende karakter van de interneringswetgeving van 1930, waaronder ook de psychiatrische annexen die opgericht werden bij de penitentiaire inrichtingen, wierpen hoge ogen op internationaal vlak.¹⁴⁴

2.2.4. *Kritiek op de wet*

96. Ondanks de innovatieve wijzigingen die verwezenlijkt werden, bleek de wet van 1930 toch niet het grote succes als gehoopt. Bij de inwerkingtreding van de wet bleek al snel dat het financiële kostenplaatje voor de regering om interneringsinstellingen naast de penitentiaire instellingen op te richten te hoog zou zijn.¹⁴⁵ Dit had tot gevolg dat automatisch voor de andere niveaus van de internering, zoals de nazorg van geïnterneerden, geen nieuwe investeringen konden gedaan worden aangezien het water al aan de lippen van de regering stond.

97. Naast de moeilijkheden die de regering ondervond bij het nemen van de maatregelen om de wet zo adequaat mogelijk in werking te stellen, kwam er langs de zijde van medici en juristen nog een vlag van kritiek op de wet.¹⁴⁶ Onder andere het toepassingsgebied van de wet werd fel bekritiseerd. Zowel krankzinnigen als de andere abnormalen werden aan eenzelfde regime onderworpen en opgevangen in eenzelfde instelling. Deze gelijkstelling werd door vele medici misnoegd onthaald. Krankzinnigen bevinden zich in een toestand waarin zij geen moraliteitsbesef kennen en elke notie van aansprakelijkheid alsook het besef van het verschil tussen goed en kwaad kwijt zijn. Abnormalen weten wel wat goed en kwaad is en hebben dus zin voor moraal. Zij kunnen bijgevolg wel aansprakelijk worden gesteld. Door abnormalen te behandelen net zoals krankzinnigen ontnemen je hen enig gevoel van verantwoordelijkheid en spoor je hen aan tot recidive.¹⁴⁷

¹⁴⁴ J. CASSELMAN, "Hoofdstuk 1. De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?", in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS *et al.*, *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure/La Charte, 2015, (5) 10.

¹⁴⁵ Door de financiële problemen werd men genoodzaakt creatief om te springen met de infrastructuren die reeds voorhanden waren. Mannen die geïnterneerd werden, belandden in Doornik of Rekkem en vrouwelijke geïnterneerden in Bergen, Vorst of Sint-Andries.

¹⁴⁶ J. GOETHALS, "De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief", in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997, (11) 23.

¹⁴⁷ J. GOETHALS, "De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief", in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997, (11) 24.

2.3. De wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij

2.3.1. *De commissie Cornil-Braffort*

98. Na de inwerkingtreding van de wet van 9 april 1930 bestond er nog steeds geen eensgezindheid over de maatschappelijke en juridische aspecten van de internering.¹⁴⁸ De kritische opmerkingen die de oorspronkelijke wet van 1930 over zich heen kreeg, zorgde ervoor dat men niet stil kon blijven zitten. Er werd in 1935 een commissie opgericht met de taak de bestaande wet grondig te herzien. Deze heeft proberen tegemoet te komen aan nagenoeg alle punten van kritiek:

- Zo werd de opsplitsing gemaakt tussen krankzinnigen en abnormalen met elk hun eigen specifieke regeling waar medici voor geijverd hadden.
- Een tweede wijziging lag in het voorstel op een bilaterale expertise op tegenspraak in te voeren waarbij een expert door het Openbaar Ministerie voorgesteld kan worden en een tweede expert door de verdedigende partij die zo ook meer inspraak kreeg in de procedure.
- Daarnaast werd ook aandacht besteed aan het verbeteren van de rechtspositie en eiste men de mogelijkheid om een voorwaardelijke interneringsmaatregel te kunnen opleggen waarbij minimum- en maximumtermijnen kunnen worden opgelegd.¹⁴⁹
- Ontoerekeningsvatbaar geachte delinquenten met een psychische stoornis konden niet meer zomaar opgenomen worden in een psychiatrisch ziekenhuis. In de plaats werd geijverd hen een strafvervangende maatregel op te leggen, de interneringsmaatregel.

Ondanks de inspanningen van de commissie Cornil-Braffort zijn ze wel blind gebleven voor de nood aan meer adequate instellingen om geïnterneerden hulp te kunnen bieden.¹⁵⁰

99. Toch werd het wachten tot de innovatieve plannen van de commissie Cornil-Braffort in daden werden omgezet. De Tweede Wereldoorlog stak daar namelijk een stokje voor.

¹⁴⁸ H. HEIMANS, T. VANDER BEKEN en A.E. SCHIPAANBOORD, "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 1: De gerechtelijke fase", *RW* 2014-15, nr. 27, (1043) 1044.

¹⁴⁹ J. GOETHALS, "De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief", in J. CASSELMAN, P. COSYNS, J. GOETHALS, M. VANDENBROUCKE, D. DE DONCKER en C. DILLEN, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997, (11) 27.

¹⁵⁰ J. CASSELMAN, "Hoofdstuk 1. De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?", in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS *et al.*, *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure/La Charte, 2015, (5) 12.

2.3.2. Balans na de inwerkingtreding van de nieuwe wet

100. De commissie Cornil-Braffort had hoge verwachtingen gecreëerd door de aanpassingen die zij voorstelden, maar toch bleef het verhoopte resultaat uit. Na de inwerkingtreding van de herziene wet bleek door middel van onderzoek naar de werking ervan, meer bepaald tussen de tijdspanne 1965-1995, dat in realiteit weinig veranderd was.¹⁵¹ De wet die vele oplossingen moest bieden, had klaarblijkelijk zijn doel gemist.

101. Het onderzoek naar de werking van de wet van 1964 duidde enkele pijnpunten aan die ondanks de herziening van de initiële wet nog steeds parten bleven spelen. Vooreerst bleek de mogelijke inobservatiestelling met het oog op een volledige informatie kennis amper in de praktijk gebruikt te worden wegens een gebrek om over de juiste personen, infrastructuur en logistiek te kunnen beschikken. Daarbovenop werden nog steeds verschillen geconstateerd in de kans die men had om geïnterneerd te worden afhankelijk van in welk arrondissement men terecht werd en liet de rechtspositie van de geïnterneerde nog steeds de wensen over. Tegen een beslissing die door de CBM¹⁵² genomen werd, kon bovendien geen beroep worden ingesteld. Voorziening in cassatie kon daarentegen wel als het in kwestie over een beslissing ging die invloed had op de vrijheid van de persoon.¹⁵³ Dit zijn niet de enige kritieken die op de wet van 1964 gekomen zijn. De wet van 1964 voerde de mogelijkheid in om de internering mogelijk te maken voor zowel 'volledig' ontoerekeningsvatbare als 'ernstig verminderde' toerekeningsvatbare delinquenten.¹⁵⁴ Deze beslissing werd met misnoegen onthaald. De reden hiervoor is dat men opperde dat delinquenten met een 'ernstig verminderde' toerekeningsvatbaarheid hun straf zouden kunnen ontlopen, terwijl ze eigenlijk wel voor hun daden verantwoordelijk kunnen worden geacht.¹⁵⁵ Dit debat werd bij de voorbereiding van de wet van 21 april 2007, die uiteindelijk nooit in werking is getreden, opnieuw gevoerd.¹⁵⁶

102. De wet van 1930 en bijgevolg ook deze van 1964 kenden een tweevoudig doel. De bescherming van de maatschappij werd vooropgesteld samen met de voorziening in een

¹⁵¹ J. GOETHALS, *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij.*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 145-288.

¹⁵² Commissie ter Bescherming van de Maatschappij, zie *supra*.

¹⁵³ J. GOETHALS, "De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief", in J. CASSELMAN, P. COSYNS en J. GOETHALS, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997, (11) 30.

¹⁵⁴ P. COSYNS, S. KOECK en R. VERELLEN, "De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2008, Jubileumnummer 1959-2008, 50(13), (63) 63-64.

¹⁵⁵ P. COSYNS, S. KOECK en R. VERELLEN, "De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2008, Jubileumnummer 1959-2008, 50(13), (63) 64.

¹⁵⁶ P. COSYNS, S. KOECK en R. VERELLEN, "De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2008, Jubileumnummer 1959-2008, 50(13), (63) 64.

aangepaste behandeling van de geïnterneerde persoon. Vooral dit laatste doel werd onvoldoende bewerkstelligd¹⁵⁷: een financieel tekort en fundamentele systeemfouten vormden daarbij onder andere de oorzaak.¹⁵⁸ We kunnen stellen dat de herziene wet *de facto* niets gewijzigd heeft aan de problemen die reeds bij de wet van 1930 bestonden.

103. In 1996 besloot men dat er opnieuw replek moest worden gediend omdat de kritiek bleef aanhouden. Om die replek te kunnen dienen, werd de Commissie Delva¹⁵⁹ opgericht die de taak had te brainstormen over mogelijke wijzigingen.¹⁶⁰ Twee jaar later, in 1998, werd alsnog een andere commissie in het leven geroepen. De Commissie Internering kreeg hoofdzakelijk als doel tot een ontwerp van wet tot modernisering van de huidige wettelijke regeling te komen.¹⁶¹ Deze legde zijn eindrapport neer in 1999 en gaf een gestructureerde weergave van pijnpunten en mogelijke wijzigingen.¹⁶² In het eindverslag van de Commissie Internering werd de conclusie getrokken dat het van belang is de geïnterneerde recht moet hebben op een behandeling en dat die behandeling vooreerst moet aangepast zijn aan de specifieke geestesstoornis van de geïnterneerde persoon. Daarnaast mag er geen kwalitatief verschil in behandeling zijn afhankelijk van het feit of die zich binnen of buiten het penitentiair milieu zou bevinden en moet de omgeving waarin de behandeling gebeurt zoveel mogelijk restricties vermijden.¹⁶³

¹⁵⁷ Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1

¹⁵⁸ <http://bertanciaux.be/senaat/persbericht-voorstel-anciaux-voor-geinterneerden-is-wet/>

¹⁵⁹ De naam is verwijzend naar de voorzitter van de commissie, namelijk Paul Delva. De Commissie werd opgericht door voormalig minister van Justitie Stefaan De Clerck en was werkzaam tussen 1996 en 1999.

¹⁶⁰ H. HEIMANS, T. VANDER BEKEN en A.E. SCHIPAANBOORD, "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 1: De gerechtelijke fase", *RW* 2014-15, nr. 27, (1043) 1045.

¹⁶¹ KB van 22 januari 1998 houdende instelling van een Commissie Internering, *B.S.* 30 januari 1998.

¹⁶² J. CASSELMAN, "Recht en geestelijke gezondheidszorg", in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, (334) 338.

¹⁶³ T. BOGAERT en P. JANSSENS, "Internering doorgelicht, gevolgtrekking verplicht.", *Fatik* 2000, 18(86), (13)15.

2.4. De wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis

2.4.1. Aanleiding

104. Aangezien de kritieken¹⁶⁴ na de invoering van de herziene wet op de maatschappij bleven bestaan, zocht men een nieuw instrument om de internering van geestesgestoorden grondig te regelen. In 2001 kwam er een voorontwerp van een nieuwe interneringswet, het voorontwerp VANDEMEULEBROEKE¹⁶⁵, dat antwoord trachtte te bieden op het rapport van de Commissie voor herziening van de Wet tot Bescherming van de Maatschappij van 1 juli 1964. Na herwerking van het voorontwerp van VANDEMEULEBROEKE¹⁶⁶ ontstonden twee voorontwerpen van wet die ervoor zorgden dat de wetgevende bal weer aan het rollen ging.¹⁶⁷ Hieruit voortvloeiend, werd in 2003 pas opnieuw een volwaardig wetgevend initiatief ingediend dat ook geen lang leven beschoren was.¹⁶⁸ Het wetsontwerp verviel bij de ontbinding van de Kamers.

105. De stroomversnelling voor een nieuwe wetgevende golf kwam er uiteindelijk pas in juli 2006. De moord op twee Luikse meisjes door een voormalig geïnterneerde zorgde voor het heropflakkeren van de kritiek op het toenmalige systeem van de internering.¹⁶⁹ Een wetsontwerp¹⁷⁰ werd op 10 januari 2007 ingediend en in een ijl tempo behandeld door de Kamers wat vrij snel resulteerde in de wet betreffende de internering van personen met een geestesstoornis van 21 april 2007¹⁷¹.

¹⁶⁴ De kritieken betroffen onder andere de onbepaalde duur van de maatregel, de rechten van verdediging en de CBM's die ondermaats functioneerden.

¹⁶⁵ O. VANDEMEULEBROEKE, Voorontwerp van wet betreffende de internering van delinquenten met een geestesstoornis, april 2001; J. CASSELMAN, "Recente ontwikkelingen in verband met de opvang van geïnterneerden in Vlaanderen" in D. VAN DAELE en I. VAN WELZENIS (red.), *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie*, Universitaire Pers Leuven, 2004, (77) 80.

¹⁶⁶ Oscar Vandemeulebroeke was de ondervoorzitter van de Commissie Internering.

¹⁶⁷ J. CASSELMAN, "Geïnterneerden in overbevolkte gevangenissen" in F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE en B. SPRIET (red.), *Strafrecht als roeping. Liber Amicorum Lieven Dupont*, Universitaire Pers Leuven, 2005, (313) 320.

¹⁶⁸ Wetsontwerp betreffende de internering van delinquenten met een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer* 2002-03, nr. 2452.

¹⁶⁹ H. HEIMANS, T. VANDER BEKEN en A.E. SCHIPAANBOORD, "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 1: De gerechtelijke fase", *RW* 2014-15, nr. 27, (1043) 1046; http://www.standaard.be/cnt/dmf10062008_117

¹⁷⁰ Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl. St. Kamer* 2006-07, nr. 2841.

¹⁷¹ B.S. 1 juli 2007.

2.4.2. Enkele inhoudelijke bepalingen van de wet

106. Een belangrijk gegeven dat de wetgever in 2007 wenste in te voeren was de afschaffing van de CBM. De Commissies tot Bescherming van de Maatschappij kenden veel kritiek op hun werking en hun graad van professionalisme bij de beslissing die zij inzake internering moesten nemen. Men beoogde dan ook de bevoegdheden van de strafuitvoeringsrechtbank uit te breiden tot de tenuitvoerlegging van de internering.¹⁷²

107. Een tweede innovatie die de wet wilde doordrukken, was de terminologie aanpassen die tot dan toe gebruikt werd. In de Wet tot Bescherming van de Maatschappij gebruikte men de termen ‘krankzinnigheid, een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid’¹⁷³ hetgeen de wetgever in 2007 wenste te herleiden tot het unitair begrip ‘geestesstoornis’.

108. Ten derde voorzag de nieuwe wet in artikel 5, §1, 2° dat er mogelijk een causaal verband moest bestaan tussen de geestesstoornis en de feiten. Artikel 71 van het Strafwetboek kreeg ook een facelift: “*Er is geen misdrijf wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het tijdstip van de feiten leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast, of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan.*” Deze definiëring had tot gevolg dat waar men voorheen enkel beoogde volledig ontoerekeningsvatbaren te kunnen interneren, het nu mogelijk zou worden om ook verminderd toerekeningsvatbaren toe te laten onder het toepassingsgebied.¹⁷⁴

2.4.3. Evaluatie

109. De wet van 21 april 2007 is na zijn goedkeuring¹⁷⁵ nooit in werking getreden om verschillende redenen. Nochtans heeft de wet van 2007 geprobeerd antwoord te bieden op enkele langdurig aanwezige pijnpunten die bestonden met betrekking tot de behandeling van geesteszieken, maar wetenschappers en practici bleven twijfelachtig en met verschillende

¹⁷² F. VERBRUGGEN en J. GOETHALS, “Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)” in C. BEVERNAGE, M. BOES, S. BONNE *et al.* (eds.), *Recht in Beweging*, Antwerpen, Maklu, 2008, (359) 367-369.

¹⁷³ Art. 1 WBM.

¹⁷⁴ K. HANOULLE, “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht” in W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (eds.), *Van pionier naar onmisbaar. 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, (370) 371.

¹⁷⁵ Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, B.S. 13 juli 2007.

kritische vragen kijken naar de nieuwe wet.¹⁷⁶ Algemeen bestond de opmerking dat de wet kwalitatief niet voldeed aan de vereisten van een standvastige en degelijk uitgebouwde wetgeving. Het Grondwettelijk Hof vernietigde reeds verscheidene artikelen uit de wet¹⁷⁷ en ook Straatsburg leek het niet eens met bepaalde elementen¹⁷⁸. De nieuwe regeling voor geïnterneerde personen miste zijn doel en bracht geen humanere en aangepaste behandeling met zich mee voor de geesteszieken.¹⁷⁹

110. Al bij al is de niet-inwerkingtreding ook een spijtige zaak met betrekking tot psychopathie. Het nieuwe artikel 71 van het Strafwetboek had ons systeem van ontoerekeningsvatbaarheid zeker kunnen vereenvoudigen, misschien zelfs de mogelijkheid geboden om in duidelijke gevallen van psychopathie op basis van een juridische grondslag tot de verminderde toerekeningsvatbaarheid te kunnen besluiten aangezien het controle- en oordeelsvermogen van de psychopaat enkele gebreken kent. Om zover te komen, zou het echter meer eisen dan enkel een aanpassing van artikel 71 van het Strafwetboek. Hierover wordt later nog verder uitgeweid.

2.5. De wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis

111. Na de mislukte poging in 2007 om een nieuwe wet betreffende de internering van personen met een geestesstoornis operationeel te maken, lukte het in 2014 uiteindelijk wel om een degelijke en bruikbare wet af te leveren. De publicatie van de wet van 5 mei 2014 verscheen op 9 juli 2014 in het Belgisch Staatsblad en kreeg als datum van uiterlijke inwerkingtreding 1 januari 2016.¹⁸⁰ De wet van 2014 zorgde voor de opheffing van zowel de wet van 9 april 1930 (WBM) alsook de wet van 21 april 2007 die beiden hierboven werden besproken.¹⁸¹

¹⁷⁶ S. VANDEVELDE, V. SOYEZ, T. VANDER BEKEN *et al.*, “Mentally ill offenders in prison: The Belgian Case”, *International Journal of Law and Psychiatry* 2011, 34(1), (71) 71.

¹⁷⁷ GwH 6 november 2011, nr. 154/2008.

¹⁷⁸ H. HEIMANS, T. VANDER BEKEN en A.E. SCHIPAANBOORD, “Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 1: De gerechtelijke fase”, *RW* 2014-15, nr. 27, (1043) 1043.

¹⁷⁹ M. VAN DEN BROECK, “Een wettelijke geregelde vergeetput blijft een vergeetput”, *De Juristenkrant*, afl. 145, 4.

¹⁸⁰ Uiterlijk op 1 januari 2016 zal bijgevolg de oorspronkelijke wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde strafbare feiten, die vervangen werd door deze van 1 juli 1964, volledig opgeheven worden door de wet van 2014.

¹⁸¹ Art. 132 en 133 Wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, *BS* 9 juli 2014.

2.5.1. Aanloop: “de vergeetput van Justitie”

112. In de Senaat werd op 21 februari 2013 door toenmalig sp.a-boegbeeld Bert Anciaux een wetsvoorstel neergelegd betreffende de internering van personen.¹⁸² Dit voorstel van wet werd overgeheveld naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers en daar samen behandeld met een voorstel dat reeds in de Kamer ingediend was door Stefaan DE CLERCK en Sonja BECQ.¹⁸³ Meer dan een jaar later, op 23 april 2014 werd de nieuwe wet op de internering eindelijk goedgekeurd gesteund op het voorstel dat Anciaux ingediend had. De nood was meer dan hoog voor het invoeren van een nieuwe wet na jaren van kritiek en ongenoegen over de regeling van de internering en personen met een geestesstoornis.

113. Voorgaand aan de nieuwe wet belandden een groot deel van de geïnterneerden in de gevangenis omdat de psychiatrische instellingen niet uitgerust waren om de capaciteit die nodig was aan te kunnen. Mensen die strafrechtelijk onverantwoordelijk werden geacht, werden desalniettemin opgesloten in de gevangenis waar geen plek was voor een aangepaste behandeling. Voor zo'n een op de vier geïnterneerden werd de wachttijd op een plaats in een gespecialiseerde instelling of het moment waarop er een aangepast ambulante reclasseringsplan ontstond eindeloos.¹⁸⁴ De kans op resocialisatie en –integratie in de maatschappij die wettelijk werd vooropgesteld, leek plots heel ver weg. Deze onmenselijke behandeling leidde er zelfs toe dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens België meermaals veroordeeld heeft.¹⁸⁵

2.5.2. Het wetsvoorstel-Anciaux

114. Zoals hierboven geschetst werd, probeerde men in het verleden aan de hand van diverse wetten en herzieningen van die wetten de interneringsmaatregel grondig te regelen. Elke

¹⁸² Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1.

¹⁸³ Wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 21 april 2007 wat de internering van personen met een geestesstoornis betreft, *Parl.St.* Kamer 2012-13, nr. 2746/001.

¹⁸⁴ Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1, 1.

¹⁸⁵ <http://bertanciaux.be/senaat/persbericht-voorstel-anciaux-voor-geïnterneerden-is-wet/> ; De eerste veroordeling door het EHRM gebeurde in de zaak Aerts v. Belgium op 30 juli 1998. Nавolgende zaken zijn o.a. EHRM 30 juli 1998, Aerts/België; EHRM 6 december 2011, De Donder & De Clippel/België; EHRM 2 oktober 2012, L.B./België; EHRM 10 januari 2013, Claes/België; EHRM 10 januari 2013, Swennen/België; EHRM 10 januari 2013, Dufort/België; EHRM 9 januari 2014, Caryn/België; EHRM 9 januari 2014, Gelaude/België; EHRM 9 januari 2014, Van Meroye/België; EHRM 9 januari 2014, Saadouni/België; EHRM 9 januari 2014, Plaisier/België; EHRM 9 januari 2014, Lankester/België; EHRM 9 januari 2014, Oukili/België; EHRM 9 januari 2014, Moreels/België; EHRM 3 februari 2015, Smits e.a./België; EHRM 3 februari 2015, Vandervelde & Soussi/België & Nederland.

aanpassing kreeg steeds weer kritiek met zich mee en zowel ten aanzien van de geïnterneerde persoon als ten aanzien van de psychiatrische instellingen en psychiaters bleek het systeem niet goed te draaien. Het wetsvoorstel uit 2013 trachtte eens te meer oplossingen te bieden ten aanzien van de tekst uit 2007. Er werd dus niet gepoogd om een volledig nieuwe tekst te creëren, maar een gecoördineerde versie die de fundamenten uit de wet van 2007 zou bewaren en erop verder bouwen. Hieronder volgt een kort overzicht van de wijzigingen die het wetsvoorstel-Anciaux betreffende de internering van personen uit 2013 bevat. De opbouw en inhoud worden dan ook volledig ontleend aan de tekst van het wetsvoorstel.

2.5.2.1. Het psychiatrisch deskundigenonderzoek¹⁸⁶

115. De wijzigingen die met betrekking tot het psychiatrisch deskundigenoordeel voorgesteld worden, zijn ontwikkeld met het doel om het verslag van een gerechtspsychiater zo zorgvuldig mogelijk tot stand te laten komen. Het wetsvoorstel-Anciaux beoogt dan ook de invoering van kwaliteitsregels voor het psychiatrisch onderzoek, een erkenning van de gerechtsdeskundigen en is voorstander van een onderzoek op multidisciplinair niveau. Hoe zorgvuldiger de diagnose tot stand komt, hoe beter het volgend zorgtraject en de re-integratie aan de persoon tegemoet kan komen. De concrete maatregelen om deze doelstelling te bereiken zoals ze in het wetsvoorstel verschijnen:

- Op een ondubbelzinnige wijze het psychiatrisch deskundigenonderzoek verplicht maken.
- Naast gerechtspsychiaters ook de mogelijkheid invoeren om forensische psychologen met specifieke deskundigheid inzake de forensische setting in termen van diagnostiek en risicotaxatie aan te stellen.
- De mogelijkheid creëren om een beroep te doen op een college van deskundigen bij de uitvoering van het psychiatrisch deskundigenonderzoek. Dit zou toelaten dat psychologen en andere gedragswetenschappers bij het onderzoek kunnen betrokken worden, echter nog steeds onder leiding van de deskundige.
- Verdere uitwerking van de mogelijkheden die de forensisch-psychiatrische centra in Gent en Antwerpen bieden.
- Het invoeren van een tegensprekelijk psychiatrisch onderzoek waarbij de gerechtsdeskundige zijn advies ter lezing bezorgt aan de advocaat van de betrokkene en deze op zijn beurt binnen een bepaalde tijdspanne zijn opmerkingen mag maken.

¹⁸⁶ Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1, 6-7.

2.5.2.2. De plaatsing¹⁸⁷

116. Het wetsontwerp-Anciaux geeft kritiek op het feit dat de wet van 21 april 2007 geen onderscheid maakt tussen de verschillende schakels binnen het zorg- en hulpverleningssysteem. Hierdoor is er geen gedifferentieerde aanpak mogelijk waardoor men bij de plaatsing de kans misloopt om *in concreto* te kijken naar de geestesstoornis en de risicotaxatie van de persoon.

117. De plaatsing heeft als belangrijke functie dat men de geïnterneerde een kans geeft op behandeling en de veiligheid van zowel de persoon als de maatschappij kan garanderen. Het wetsontwerp-Anciaux wil hierbij ruimte maken voor differentiatie op maat van de geïnterneerde. De mogelijkheid hiertoe wordt concreet bewerkstelligd door een onderscheid in te voeren tussen een opgevorderde plaatsing, een onderhandelde plaatsing en de invrijheidstelling op proef. Ter bescherming van de differentiatie eist men dan ook geen opnameplicht uit schrik dat de rechter willekeurig zou gaan plaatsen zonder rekening te houden met de concrete problematiek van de geïnterneerde.

2.5.2.3. Gespecialiseerde strafuitvoeringskamers¹⁸⁸

118. De toestand van geïnterneerden is aan fluctuatie onderhevig, daarom is het van belang dat ze goed opgevolgd worden en dat er alert gereageerd wordt als hun conditie wijzigt. De strafuitvoeringsrechtbank die ten aanzien van een geïnterneerd persoon beslissingen neemt, is gevestigd in het rechtsgebied van het hof van beroep waar het onderzoeks- of vonnisgerecht zich bevindt dat de internering heeft uitgesproken. Het wetsvoorstel-Anciaux stelt voor dat binnen die strafuitvoeringsrechtbanken gespecialiseerde strafuitvoeringskamers worden opgericht met de uitsluitende functie om beslissingen te nemen binnen interneringszaken. Dit komt niet enkel de deskundigheid van de beslissingen ten goede, maar zorgt ook voor een snellere aanpak die zo goed mogelijk op maat van de geïnterneerde kan worden geboden.

¹⁸⁷ Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1, 8.

¹⁸⁸ Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1, 9.

2.5.2.4. Overige voorstellen tot wijziging¹⁸⁹

119. Naast de drie wijzigingen die ik hierboven heb besproken, komen er uiteraard nog meer aan bod in het wetsvoorstel. Andere titels en onderwerpen die nog worden voorgelegd, zijn: het afstappen van trapsgewijze toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten, de gelijkstelling van een geïnterneerde gedetineerde met een gewone geïnterneerde, de vereenvoudiging van de procedures, het beheer van het interneringsdossier en de vervroegde invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of met het oog op overlevering.

2.5.3. De nieuwe wet van 5 mei 2014: stand van zaken en concrete verbeteringen

120. De inwerkingtreding van de wet wordt voorzien op 1 juli 2016¹⁹⁰ wat betekent dat de nieuwe wet nog steeds niet operationeel is.¹⁹¹ Reeds voor de inwerkingtreding, die initieel werd voorzien op 1 januari 2016, kondigde Minister van Justitie GEENS een reparatie aan.¹⁹²

121. De wet zal heel wat positiefs teweegbrengen in de positie van de personen met een geestesstoornis. De vernieuwende elementen die aangereikt werden in de Kamer door voormalig minister van Justitie TURTELBOOM staan opgesomd in een verslag namens de commissie voor de Justitie.¹⁹³ Enkele concrete elementen:

- Ter vervanging van de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) als beslissende instantie wordt een kamer ter bescherming van de maatschappij (KBM) binnen de SURB opgericht die zal bestaan uit een alleenzettelende interneringsrechter en assessoren die hem zullen bijstaan.
- Met betrekking tot de procedure zal het mogelijk zijn dat de KBM bij hoogdringendheid kan beslissen. Een toekenning, aanpassing, schorsing of herroeping van de uitgangsmodaliteiten zal veel soepeler kunnen geschieden.

¹⁸⁹ Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, *Parl.St.* Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1, 9-13.

¹⁹⁰ Art. 136 Wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, *BS* 9 juli 2014.

¹⁹¹ Art. 217 Wet van 5 februari 2016 tot wijziging van het strafrecht en de strafvordering en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *B.S.* 19 februari 2016.

¹⁹² Integraal Verslag van de Commissie voor de Justitie, doc. CRIV 54 COM Justitie van 11 februari 2015, 10-13; H. HEIMANS en T. VANDER BEKEN, "Hoofdstuk 3. De nieuwe interneringswet van 5 mei 2014", in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS (eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Die Keure, Brugge, 2015, (49) 49.

¹⁹³ Wetsontwerp betreffende de internering van personen en wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 21 april 2007 wat de internering van personen met een geestesstoornis betreft. Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door Fouad LAHSSAINI, *Parl.St.* Kamer 2012-13, nr. 3527/002, 3-5.

- Het psychiatrisch deskundigenonderzoek kent een tegensprekelijk en verplicht karakter. Het onderzoek zal voortaan uitgevoerd worden door een college van gedragswetenschappers onder leiding van een psychiater.
- Het interneringsdossier wordt beter opgevolgd en wordt ook meegedeeld aan de zorginstelling.

122. Zoals het de voorgaande interneringswetten betaamt, blijft ook de wet van 5 mei 2014 niet gespaard van kritische opmerkingen. Het zal bijvoorbeeld wikkelen en wegen zijn om de flexibiliteit die centraal staat in de aanpak te kunnen verzoenen met de uitgebreide en specifieke regels die gecreëerd werden met betrekking tot de interneringsprocedure.¹⁹⁴ Daarnaast blijkt het onduidelijk te zijn waarom artikel 19 van de nieuwe wet de plaatsing in een psychiatrische afdeling van een gevangenis of een andere zorginstelling niet tot een van de opties beschouwt. Het artikel maakt enkel melding van drie mogelijkheden tot plaatsing terwijl de uitbreiding van de opties meer plaats voor geïnterneerden kan bieden en zo komaf kan proberen maken met de vele veroordelingen die België reeds bekomen heeft door het EHRM.¹⁹⁵

123. HEIMANS en VANDER BEKEN stellen dat de nieuwe wet van 5 mei 2014 de prijs betaald heeft voor zijn snelle totstandkoming en daardoor toch heel wat kansen heeft laten schieten om de interneringswetgeving nog beter fundamenteel aan te pakken. Zo werd er naast de twee reeds opgesomde kritieken geen aandacht geschonken aan de vraag of de interneringsmaatregel mogelijk moet worden gemaakt voor daders van zware tot zeer zware misdrijven gezien de onbepaalde duur en het ingrijpende karakter van de maatregel.¹⁹⁶ Of de kritieken zullen opwegen tegen de innovaties die de wet zal bieden, zullen we moeten merken eens de wet operationeel is.

2.6. De relevantie van de interneringswetgeving met betrekking op psychopathie

124. Mensen die door een gerechtspychiater als psychopaat worden gediagnosticeerd, lijden aan een geestesstoornis. Toch blijkt dat psychopathische beklaagden zelden tot nooit

¹⁹⁴ H. HEIMANS en T. VANDER BEKEN, "Hoofdstuk 3. De nieuwe interneringswet van 5 mei 2014", in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS (eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Die Keure, Brugge, 2015, (49) 74.

¹⁹⁵ H. HEIMANS en T. VANDER BEKEN, "Hoofdstuk 3. De nieuwe interneringswet van 5 mei 2014", in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS (eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Die Keure, Brugge, 2015, (49) 75.

¹⁹⁶ H. HEIMANS en T. VANDER BEKEN, "Hoofdstuk 3. De nieuwe interneringswet van 5 mei 2014", in J. CASSELMAN, R. DE RYCKE en H. HEIMANS (eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Die Keure, Brugge, 2015, (49) 95-96.

geïnterneerd worden.¹⁹⁷ Op die schijnbare regel bestaan echter uitzonderingen. Het hof van beroep te Antwerpen oordeelde in een zaak van 17 januari 2002¹⁹⁸ als volgt. De zaak betrof een man die een dame bedreigd had en haar daarna gegijzeld hield. Een college van deskundigen en een externe expert had hem unaniem als psychopaat verklaard en kwamen allen tot de conclusie dat een gevaar voor recidive bestond. Onder de meningen van hen bestond echter een groot verschil: het college van deskundigen achtte de man ondanks zijn geestesstoornis in staat om zijn daden te controleren, hetgeen de externe expert tegensprak.

125. Psychopathie kent zijn kern vooral in het niet kunnen controleren van negatieve impulsen en het gebrek aan normbesef. Hierdoor wordt de psychopaat aangezet tot delinquentie terwijl een ‘gewone’ delinquent vaak beïnvloed wordt door de omringende specifieke omstandigheden. De behandeling van een psychopaat is vaak moeilijk werkzaam omdat hij anderen steeds probeert te manipuleren en naar zijn hand te zetten.¹⁹⁹ Omwille van dit feit riep het college van deskundigen in dat internering van geen nut zou zijn bij psychopaten en dat er geen behandeling bestaat die hen zou kunnen leiden tot verbetering. Het hof van beroep oordeelde daar helemaal anders over. Zij zagen de oorzaak van de feiten in een ernstige psychische stoornis waardoor men een ernstig gevaar vormt voor de samenleving en bovendien niet geacht kan worden in staat te zijn om over zijn daden controle uit te oefenen. Het feit dat de geestesstoornis al dan niet vatbaar is voor therapie of genezen kan worden, speelt geen rol. Het hof van beroep deelde verder in zijn oordeel ook een sneer uit aan de overheid die ervoor moet instaan dat alle geïnterneerden een aangepaste behandeling en therapeutische verzorging ontvangen.²⁰⁰

126. Bovenstaand arrest mag ondertussen wel al wat gedateerd zijn, het schetst treffend hoe we eigenlijk met psychopaten zouden moeten omgaan. Jammer genoeg is de juiste aanpak van psychopaten en andere geïnterneerden in realiteit toch lang fictie gebleven. We zien op vandaag toch dat er af en toe ook een psychopaat ontoerekeningsvatbaar wordt verklaard, wat goede hoop geeft voor de toekomst van psychopathie als officiële mentale stoornis.²⁰¹ Het is een feit dat ook psychopaten het slachtoffer zijn van een geestesstoornis waardoor ze niet volledig strafrechtelijk verantwoordelijk mogen worden geacht. Toch worden ze vaak

¹⁹⁷ L. ARNOU, “Psychopaten horen niet thuis in gevangenis”, *De Juristenkrant* 2002, afl. 46, 5.

¹⁹⁸ Antwerpen, 17 januari 2002, *onuitg.*

¹⁹⁹ L. ARNOU, “Psychopaten horen niet thuis in gevangenis”, *De Juristenkrant* 2002, afl. 46, 5.

²⁰⁰ L. ARNOU, “Psychopaten horen niet thuis in gevangenis”, *De Juristenkrant* 2002, afl. 46, 5.

²⁰¹ E. GOOSSENS, “Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar. Een strafrechtelijk dogma onder de loep.”, *Jura Falconis* 2010-11, 47(1), (3) 45.

gevisieerd als levensgevaarlijke individuen die gruwelijke daden plegen bij hun volle bewustzijn. Als gevolg belanden ze vaak in een penitentiaire instelling tussen veroordeelde normale delinquenten. Maar mogen we wel zo snel aannemen dat psychopaten toerekeningsvatbaar zijn? Het is een stelling die zowel op bijval als op tegenstand kan rekenen. Door het gebrek aan vaste criteria binnen de forensische psychiatrie worden er al automatisch moeilijkheden gecreëerd bij de besluitvorming.

127. Wat het bij psychopathie extra moeilijk maakt om over te oordelen, is de toerekeningsvatbaarheid op het moment van de feiten. Als we vandaag iemand die aan psychopathie lijdt, zouden onderzoeken naar de wijze waarop die persoon zijn hersenen functioneren dan stellen we inderdaad op sommige plaatsen in de hersenen afwijkende processen vast. Dit is net het frustrerende aspect aan het beoordelen van iemand die aan psychopathie lijdt. In strafzaken worden psychopaten vaak toerekeningsvatbaar verklaard, maar kan dit wel? Niemand kan bewijzen of tegenspreken dat op het moment van de feiten er niet iets gaande was in de hersenen van de psychopaat waardoor hij geen volledige controle had, maar die hem wel mogelijk tot het plegen van een delict heeft gebracht. Het controlevermogen van de psychopaat en specifieke kenmerken die een invloed kunnen hebben op de toerekeningsvatbaarheid bespreek ik *infra* uitgebreider.

Hoofdstuk 3: De problematiek betreffende psychopathie binnen de forensische psychiatrie

3.1. Inleiding

128. Wanneer de rechter in een strafproces de vraag naar toerekeningsvatbaarheid stelt, dient men beroep te doen op experts uit de psychologie en psychiatrie om die vraag te beantwoorden. Het antwoord is van kapitaal belang voor de verdachte of beschuldigde aangezien dit het verschil tussen het opleggen van een gevangenisstraf of een vrijheidsberovende maatregel maakt. Een gerechtsdeskundige, meer bepaald een gerechtspychiater, zal met behulp van de logica en doelstellingen van zijn eigen discipline de geestestoestand van de beschuldigde of beklagde trachten te taxeren.²⁰² De forensische psychiatrie wordt beschouwd als een hulpwetenschap van de rechtswetenschap. Gerechtspsychiaters geven eigenlijk slechts adviezen en het is de rechtbank die de

²⁰² P. COSYNS en J. CASSELMAN, *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1995, 25.

uiteindelijke beslissing neemt.²⁰³ Toch duiken bij dat deskundigenoordeel problemen op die afdoen aan de rechtszekerheid en aan de rechtvaardigheid waarmee een persoon berecht wordt.

129. Ondanks de inspanningen die door de wetgever sinds 1930 tot heden werden verricht, blijft het niveau van de Belgische forensische psychiatrie aberrant. Het gebrek aan kwalitatieve garanties met betrekking tot de beoordeling door een gerechtspychiater zorgt voor een gebrek aan rechtszekerheid.²⁰⁴ De kwaliteit van dergelijk oordeel is echter belangrijk. Op basis van een expertiseverslag zal de rechter vaak geneigd zijn om iemand al dan niet op te laten nemen in het behandelingscircuit. Als een deskundigenverslag niet adequaat wordt opgesteld, dan kan iemand zonder enig nut in een instelling belanden terwijl hij de plaats inneemt van iemand die de behandeling erg nodig heeft. *Vice versa* kan op dezelfde manier iemand die behandeling nodig heeft in de gevangenis terecht komen waardoor zijn re-integratie en resocialisatie verre van gestimuleerd wordt.²⁰⁵

3.2. Het deskundigenverslag in geval van psychopathie

130. Een delinquent komt in de meeste gevallen in contact met de politie en het gerecht. In het vooronderzoek worden de bewijzen tegen de persoon in kwestie gebundeld in een strafdossier. Het vooronderzoek gebeurt afhankelijk van welk soort onderzoek gevoerd wordt, een gerechtelijk onderzoek of opsporingsonderzoek, respectievelijk onder leiding van een onderzoeksrechter of van de procureur des Konings. De wet Internering voorziet voor beiden de mogelijkheid om een psychiatrisch deskundigenonderzoek²⁰⁶ te ondernemen binnen het vooronderzoek.

131. De eerste paragraaf van artikel 5 van de wet betreffende de internering van personen²⁰⁷ biedt de forensische psychiaters duidelijkheid door de concrete vragen waarop ze in hun verslag dienen te antwoorden juridisch te verankeren :

§1. Wanneer er redenen zijn om aan te nemen dat een persoon zich bevindt in een in artikel 9 bedoelde toestand, bevelen de procureur des Konings, de onderzoeksrechter

²⁰³ D. LEESTMANS, "Over de Babylonische spraakverwarring tussen Justitie en gerechtspychiatrie", *De Juristenkrant* 2010, afl. 218, (8) 8.

²⁰⁴ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 7.

²⁰⁵ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 7.

²⁰⁶ Art. 5 tot en met 8 van de wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, *B.S.* 9 juli 2014.

²⁰⁷ Zie hierover *supra* pagina 53 e.v.

of de onderzoeks- of vonnisgerechten een forensische psychiatrisch deskundigenonderzoek teneinde na te gaan:

1° of de persoon op het ogenblik van de feiten en op het ogenblik van het onderzoek leed aan een geestesstoornis die zijn oordeelsvermogen of de controle over zijn daden heeft tenietgedaan of ernstig heeft aangetast;

2° of er mogelijk een oorzakelijk verband bestaat tussen de geestesstoornis en de feiten;

3° of het gevaar bestaat dat betrokkene ten gevolge van de geestesstoornis, desgevallend in samenhang met andere risicofactoren, opnieuw misdrijven pleegt;

4° a) dat en hoe de persoon desgevallend kan worden behandeld, begeleid, verzorgd met het oog op zijn re-integratie in de maatschappij;

b) dat desgevallend, indien de tenlastelegging betrekking heeft op de in artikelen 371/1 tot 378 van het Strafwetboek bedoelde feiten of de in de artikelen 379 tot 387 van hetzelfde Wetboek bedoelde feiten indien ze gepleegd werden op minderjarigen of met hun deelneming, de noodzaak bestaat om een gespecialiseerd begeleiding of behandeling op te leggen.

...

132. De tweede paragraaf somt nog andere kwaliteitswaarborgen op ten gunste van het deskundigenonderzoek. Het onderzoek dient uitgevoerd te worden onder leiding en verantwoordelijkheid van een deskundig²⁰⁸ psychiater. De nieuwe wet voorziet ook de mogelijkheid om het forensisch deskundigenonderzoek uit te bouwen tot een multidisciplinair onderzoek waarbij een college tot de uitvoering van het onderzoek kan overgaan of de deskundig psychiater zich kan laten bijstaan door andere gedragswetenschappers indien het onderzoek dit vereist. Als de inlichtingen nuttig kunnen zijn voor het onderzoek, dan dient de forensisch psychiater bij de huisarts of andere behandelaars van de persoon in kwestie deze inlichtingen in te winnen.²⁰⁹ Een heikel punt bij dit overleg is uiteraard het beroepsgeheim dat speelt tussen de huisarts/andere behandelaar en de persoon in kwestie. De oplossing kan hier geboden worden door het gedeeld beroepsgeheim in te roepen, maar eigenlijk gaat dit argument niet op omdat het gedeeld beroepsgeheim geacht wordt te spelen tussen behandelaars en medische hulpverleners. Strikt gezien vallen gerechtelijke deskundigen hier niet onder.

²⁰⁸ In artikel 5, §2 wordt verwezen naar het KB nr. 78 betreffende de uitoefening van gezondheidszorgberoepen, B.S. 14 november 1967. De deskundigheid die in dit kader bedoeld wordt is het bezitten van een diploma van doctor in de genees-, heel-, en verloskunde.

²⁰⁹ Art. 5, §2, laatste lid wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014, BS 9 juli 2014.

133. Zoals reeds aan bod gekomen is bij het overlopen van de interneringswetgeving, kan men ten opzichte van een verdachte die in voorlopige hechtenis verblijft ook een inobservatiestelling gebruiken om informatie in te winnen en zo aan de rechter nuttige en zo volledig mogelijke kennis over de persoon te verschaffen. Door middel van die informatie kan de rechter dan later een gegronde en correcte uitspraak doen waarbij al dan niet de internering zal worden uitgesproken. Deze mogelijkheid werd juridisch verankerd in artikel 6 van de nieuwe wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen.

Art.6 §1. Wanneer er redenen bestaan om aan te nemen dat een persoon die overeenkomstig de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis is opgesloten, zich bevindt in een in artikel 9 bedoelde toestand, kunnen de onderzoeksrechter en de onderzoeks- of vonnisgerechten bevelen dat hij wordt onderworpen aan een forensisch psychiatrisch onderzoek met opname ter observatie. In dat geval wijzen ze de psychiatrische afdeling van de gevangenis of het door de Koning opgericht beveiligd observatiecentrum aan, waarnaar de verdachte ter observatie moet worden overgebracht.

134. Er bestaat ook op grond van artikel 21 van de wet tot bescherming van de maatschappij een administratieve internering die kan geschieden op bevel van de minister van Justitie.²¹⁰

3.1.1. De huidige knelpunten met betrekking tot de Belgische forensische psychiatrie

135. Wanneer de opdracht aan een gerechtspychiater gegeven wordt om een deskundigenonderzoek te voeren, worden strafrecht en forensische psychiatrie verweven en is het de gerechtspychiater die een bemiddelende rol speelt tussen beide wetenschappen. Het betaamt dan ook een goede gerechtspychiater om kennis te hebben van de juridische principes en deze te respecteren, maar op zijn beurt ook de medische terminologie die hem eigen is op een manier voor te leggen die voor iedereen te begrijpen valt.

136. De gerechtspychiater dient vooreerst de psychische toestand van een persoon te beoordelen en de potentieel aanwezige psychiatrische stoornis vast te stellen. Indien een psychiatrische stoornis wordt aangetroffen bij de persoon kan dit eventueel de

²¹⁰ M. DE CLERCQ en F. VANDER LAENEN, "Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2013, 55(5), (337) 338.

ontoerekeningsvatbaarheid tot gevolg hebben, maar niet noodzakelijk.²¹¹ Omgekeerd moet men wel bij het bepalen van de ontoerekeningsvatbaarheid een geestesstoornis kunnen aantonen.²¹²

137. Een forensisch psychiater kan verschillende functies uitoefenen. Hij beantwoordt binnen het strafrecht als deskundige doorgaans de vraag naar ontoerekeningsvatbaarheid en stelt criminogeneses²¹³ op. Daarnaast dient de forensisch psychiater ook andere facetten in zijn takenpakket op te nemen. Hij zou zich ook moeten bezighouden met de schadebepaling van de slachtoffers van misdrijven. Die schadebepaling vindt meestal proactief plaats, voor de aanvang van het proces, en draagt bij tot vermijden van isolement bij het slachtoffer. Men voelt zich hierdoor in zijn rol als slachtoffer minder verwaarloosd en men voelt zich naast de dader ook een menselijke, wezenlijke en volwaardige partij in het proces.²¹⁴ Een derde component die een gerechtspychiater vervult, speelt zich af binnen het strafonderzoek. Daar draagt hij door middel van analyses met betrekking tot de waarheidsgetrouwheid van onder andere verklaringen van daders en slachtoffers van zedenmisdrijven bij tot het onderzoek. In het kader van deze analyses bestaat bijvoorbeeld in Nederland de functie van de ‘verhoorcoach’ waarbij de gerechtspychiater zijn wetenschappelijke kennis gebruikt om adviezen te geven aan verhoorders of onderzoekers.²¹⁵

138. Ondanks het feit dat een forensisch psychiater veel meer kan bijdragen tot een strafproces dan enkel de psychiatrische diagnose opstellen en het antwoord geven op de toerekeningsvatbaarheidsvraag, zien we dat in België zelden tot nooit gebruik wordt gemaakt van de andere competenties van de forensisch psychiater. Zelfs bij de beperkte functies die de forensische psychiatrie vervult in het Belgische strafprocesrecht zien we een gebrek aan kwaliteit opduiken.

3.1.1.1. Het kwaliteitsniveau en de erkenning

139. De omstandigheden van het huidige systeem zorgen ervoor dat de weinige forensische psychiaters die we in ons land kennen, afhaken en op professioneel vlak een andere weg

²¹¹ M. DE CLERCQ en F. VANDER LAENEN, “Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent”, *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2013, 55(5), (337) 338.

²¹² D. MOSSMAN, SG. NOFFSINGER, P. ASH *et al.*, “AAPL Practice guideline for the forensic psychiatric evaluation of competence to stand trial”, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 2007, 35(4), (S3) S13.

²¹³ *Cf. infra* randnummer 151.

²¹⁴ C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 7.

²¹⁵ C. DILLEN, “Requiem voor een kalf”, *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 8.

inslaan. In combinatie met de uitvlucht van sommigen uit de forensische psychiatrie en het feit dat slechts weinigen zich aangetrokken voelen tot het beroep van forensisch psychiater blijft de vijver steeds kleiner worden. Het gevolg van de geringe hoeveelheid kandidaten is dat men geen te hoge eisen met betrekking tot de kunde en kennis kan stellen.²¹⁶

140. Magistraten en advocaten stelden in het verleden en zelfs nog tot op vandaag vaak de ondermaatse kwaliteit vast van een forensisch-psychiatrisch verslag. Dit komt omdat er tot voor kort een lange tijd geen stringente kwaliteitsvereisten gerespecteerd dienden te worden. In de nieuwe interneringswetgeving staan er wel opgesomd, maar zolang de wet nog niet zijn nodige uitvoeringsbesluiten had, kon de werking ervan niet geoperationaliseerd worden.

141. Tot voor kort moest je geen enkele bijkomende vorming of scholing hebben genoten om een gerechtelijk psychiatrisch expert te worden. Het indienen van een kandidatuur –en enkele interessante connecties- volstonden om een aanstelling als forensisch psychiater te bekomen.²¹⁷ De conclusie die we moeten trekken, is dat het in feite logisch is dat een psychiatrisch deskundigenoordeel vaak niet aan de kwaliteitseisen beantwoordt. Het Belgische systeem bevat namelijk amper kwaliteitsvereisten en aangezien het deskundigenoordeel verder geïnterpreteerd wordt door personen die geen psychiatrische opleiding genoten hebben en enkel over juridische expertise beschikken, is het vanzelfsprekend dat er geen correcties of kritieken verschijnen op dergelijk verslag.²¹⁸

142. De Koninklijke Academie voor de Geneeskunde van België bracht op 26 april 2014 een advies over de forensische psychiatrie uit.²¹⁹ Men benadrukte dat de nood hoog was aan grondig wetenschappelijk onderzoek en dat er dringend een erkenning moest komen inzake bijzondere beroepsbekwaamheid in de forensische psychiatrie zowel in het kader van de expertises die men als deskundige aflevert als in het kader van behandelingen buiten het kader van het strafrecht.

²¹⁶ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 9.

²¹⁷ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 8; D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *De Juristenkrant* 2013, afl. 270, 8; ook aangegeven door gerechtspychiater BAEKE (op 12/10/2015).

²¹⁸ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 9.

²¹⁹ www.zorg-en-gezondheid.be/Over-ons/KAGB/Adviezen/Advies,-26-april-2014,-forensische-psychiatrie/.

3.1.1.1.1. Het ministerieel besluit van 28 oktober 2015 tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten houders van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van stagemeeesters en stagediensten

143. Ondanks de langdurige kritiek op de kwaliteit van het psychiatrisch deskundigenoordeel vallen er vandaag enkele lichtpuntjes waar te nemen die de situatie binnen de forensische psychiatrie proberen te verbeteren. Het ministerieel besluit van 28 oktober 2015²²⁰ heeft geprobeerd om de bijzondere bekwaamheid binnen de forensische psychiatrie beter te gaan regelen. Concreet werden volgende maatregelen opgenomen binnen hoofdstuk 2 van het ministerieel besluit:

Art. 2. Wordt erkend als geneesheer-specialist houder van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, de geneesheer die:

- 1° erkend is als geneesheer-specialist in de psychiatrie;*
- 2° een specifieke opleiding in de forensische psychiatrie heeft gevolgd als bedoeld in de artikelen 3, 4 en 5;*
- 3° alle fundamentele klinische vaardigheden en specifieke technieken hanteert betreffende diagnose, behandeling en opvolging van geestesstoornissen specifiek voorkomend binnen een gerechtelijk kader, [met inbegrip van de aanwending van dwangmiddelen];*
- 4° kennis en kunde heeft van een systeembrede aanpak van kwaliteit en veiligheid; het gaat in concreto om :*
 - Een systeembrede benadering van diagnostische en therapeutische zorgprocessen in de forensische psychiatrie alsook de opvolging en bewaking ervan;*
 - Het bevorderen van een patiëntveiligheidscultuur;*
 - De registratie, analyse, interpretatie en weergave van gegevens;*
 - Het rapporteren en analyseren van (bijna)incidenten;*
 - Kennis over de wetgeving patiëntenrechten en de concrete toepassingen ervan in de forensische context;*
 - Communicatievaardigheden met het oog op overleg met zorgverleners, patiënten en familie.*
- 5° nauw samenwerkt met andere geneesheren-specialisten en andere gezondheidszorgbeoefenaars, betrokken bij de multidisciplinaire benadering van de forensische psychiatrie;*
- 6° nauw samenwerkt met gerechtelijke en penitentiaire instanties.*

Art. 3. De specifieke opleiding in de <forensische> psychiatrie bestaat uit een theoretisch en een praktisch gedeelte.

²²⁰ Het ministerieel besluit van 28 oktober 2015 tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten houders van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van stagemeeesters en stagediensten, B.S. 10 november 2015.

Art. 4. § 1. De theoretische opleiding omvat een universitaire opleiding van minstens 12 studiepunten bestaande uit minstens volgende modules :

- Inleiding tot het strafrecht en het procedureel recht;*
- Inleiding tot het jeugd-en familierecht, met inbegrip van de uithandengeving;*
- Forensische kaart;*
- Multidisciplinair werken;*
- Forensische psychopathologie;*
- Forensische psychodiagnostiek;*
- Risicotaxatie;*
- Behandeling zowel in een buiten-penitentiaire als penitentiaire setting;*
- Psychofarmacotherapie in <forensische> context;*
- Beeldvorming van het centraal zenuwstelsel;*
- Ethiek en deontologie;*
- Deskundigenonderzoek bij slachtoffers;*
- Capita selecta.*

Art. 5. § 1. De praktische opleiding bestaat uit een professionele stage van twee jaar die voltijds wordt uitgeoefend en gecumuleerd kan worden met de theoretische opleiding als bedoeld in artikel 4. Het eerste jaar van de stage kan bovendien gecumuleerd worden met de basisopleiding psychiatrie.

§ 2. De professionele stage bevat twee componenten, met name de diagnose en behandeling van patiënten in een forensische setting enerzijds en het uitvoeren van forensischpsychiatrische deskundigenonderzoeken anderzijds. Tijdens zijn eerste stagejaar dient de stagiair gedurende één jaar voltijds patiëntencontacten te verrichten. Daarnaast voert de stagiair tijdens de stageperiode minstens 40 forensisch psychiatrische deskundigenonderzoeken uit.

§ 3. Het uitvoeren van forensisch psychiatrische deskundigenonderzoeken door een stagiair forensisch psychiater veronderstelt een door de rechtsmacht bevolen expertise onder supervisie van een erkend stagemeester, als bedoeld in artikel 6.

§ 4. De stage stelt de stagiair in staat om volgende klinische vaardigheden te verwerven:

- Het stellen van een adequate anamnese met respect voor de patiënt, rekening houdend met de toepasselijke reglementaire en deontologische bepalingen;*
- Het klinisch onderzoek van personen met een geestesstoornis die in aanraking komen met een gerechtelijke instantie/justitie;*
- De klinische observatie en analyse van forensisch psychiatrische problematieken;*
- Gebruik van relevante diagnostische metingen om de klinische toestand van de patiënt te interpreteren, conclusies te trekken en een geschikte behandeling op te starten;*
- Testen van het risico op recidive.*

§ 5. De stagiair komt tijdens zijn volledige stageperiode sequentieel onder toezicht te staan van minstens 2 verschillende stagemeesters.

144. Het ministerieel besluit bepaalde 1 april 2016 als datum van inwerkingtreding dus in principe zou de vereiste van de bijzondere bekwaamheid voor de functie van forensisch psychiater reeds actief moeten zijn. In de praktijk zien we dat alles niet zo vlot gaat met betrekking tot de erkenning van de bekwaamheid. De federale overheid heeft dan wel de voorwaarden bepaald, het bekomen van de erkenning zelf ligt namelijk bij de Gemeenschappen. Daar wordt men echter momenteel nog vaak van het kastje naar de muur

gezonden, maar uiteindelijk zullen zij dus die aparte erkenning verlenen aan de gerechtspychiaters.²²¹ Dit is althans de bedoeling.

145. De basis van bovenstaand ministerieel besluit lag reeds vervat in de wet Internering waarin expliciet opgenomen was dat om de functie van forensisch psychiater te mogen beoefenen er een erkenning verleend moet worden door het ministerie van Volksgezondheid. De erkenning kan worden verkregen na een tweejarige bijkomende opleiding naast ten eerste de gewone opleiding in de geneeskunde en ten tweede de opleiding in de psychiatrie. Eens we dit systeem verwezenlijkt kunnen zien, mogen we wel stellen dat we op Europees niveau behoren tot een van de toplanden op het vlak van de kwaliteit van de beroepsvereisten voor de forensische psychiatrie.²²²

3.1.1.2. *De vraag naar (on)toerekeningsvatbaarheid*

3.1.1.2.1. Probleemstelling

146. Als naar aanleiding van een psychiatrisch deskundigenoordeel de vraag naar toerekeningsvatbaarheid gesteld wordt en er dus twee verschillende wetenschappen met elkaar verweven worden, wordt het spanningsveld tussen de rechtsregels en het deskundigenoordeel actief. Een oordeel door een expert uit het standpunt van zijn psychologische wetenschap neergepend, dient in rechtstaal te worden vertaald. Dat dit niet evident is, is vanzelfsprekend. Het deskundigenverslag van een gerechtspychiater speelt een belangrijke rol in een strafproces, net daarom moet stilgestaan worden bij de malaises die nog bestaan bij het vormen van dat oordeel en zijn juridische consequenties.

147. De rechter heeft na het neerleggen van dit expertiseverslag de autonome bevoegdheid om juridische gevolgen te verbinden aan de uitkomst ervan. Ook al valt in de strafrechtelijke praktijk op dat de rechter vaak geneigd is het oordeel van de gerechtspychiater over te nemen²²³, toch ligt in de taak van beide een lichte nuance. Die nuance ligt in het verschil tussen de begrippen 'ontoerekenbaarheid' en 'ontoerekeningsvatbaarheid'. De gerechtspychiater kan in zijn deskundigenverslag stellen dat een persoon ontoerekeningsvatbaar is of

²²¹ Aangegeven door DILLEN op 11/04/16.

²²² Aangegeven door DILLEN op 11/04/16.

²²³ P. COSYNS, S. KOECK en R. VERELLEN, "De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2008, Jubileumnummer 1959-2008, 50(13), (63)63-64; Dit blijkt ook uit onderzoek van GOOSSENS dat terug te vinden is in E. GOOSSENS, "Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar. Een strafrechtelijk dogma onder de loep.", *Jura Falconis* 2010-11, 47(1), (3) 9.

verminderd toerekeningsvatbaar. Naast dat verslag blijft het echter wel nog de autonome beslissing van de rechter of de daden aan de persoon in kwestie wel toerekenbaar zijn.²²⁴

148. De autonomie van de rechter wordt in vele gevallen echter subtiel aangetast. De forensische psychiaters formuleren bij hun onderzoeksopdracht al gauw een antwoord op de vraag naar ontoerekeningsvatbaarheid dat de rechter geneigd is over te nemen. Een antwoord op die vraag wordt door de psychiater gegeven op basis van persoonlijke criteria die eigen zijn aan elke gerechtspychiater afzonderlijk. Door het gebrek aan uniforme criteria bij het onderzoek kan een psychiatrische diagnose quasi onmogelijk vertaald worden naar een juridisch-filosofisch begrip.²²⁵ Naast het feit dat elke forensisch psychiater zijn eigen criteria kan handhaven, blijken deze criteria voor elke forensisch psychiater op zich ook nogmaals te kunnen variëren naargelang de concrete zaak.²²⁶ De expertises zijn bijgevolg vaak wetenschappelijk en theoretisch zwak onderbouwd en de verscheidene visies over toerekeningsvatbaarheid zorgen voor een kluwen van onzekerheid.²²⁷ Het absoluut karakter van een antwoord op de ontoerekeningsvatbaarheid wordt bovendien in strijd gezien met de psychologische wetenschap en de psychiatrie en met het feit dat een persoon bijna nooit volledig ontoerekeningsvatbaar of toerekeningsvatbaar is.²²⁸

149. Gerechtspychiaters zouden met andere woorden het antwoord niet mogen geven op een vraag die juridisch is. Hun antwoord leidt dan namelijk naar het al dan niet vaststellen van een schulditsluitingsgrond terwijl zij geen verwantschap hebben vanuit hun opleiding ten aanzien van de (on)toerekeningsvatbaarheid. Zij zijn het gewoon te spreken in concrete termen: symptomen, stoornissen, klachten, ziektes...²²⁹ De fout ligt echter niet geheel bij de forensische psychiaters. Het is de rechter die vaak vragen stelt waarop de psychiater verondersteld wordt te antwoorden, ook al kunnen gerechtspychiaters sommige vragen niet beantwoorden of toch geen absoluut antwoord geven.²³⁰

²²⁴ H. SMETS, R. VERELST en J. VANDENBERGH, "Geestesziek en gevaarlijk: gedwongen opname of internering? Het Belgische wettelijke kader", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2009, 51(4), (217) 220.

²²⁵ D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *De Juristenkrant* 2013, afl. 270, (8) 8.

²²⁶ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 9.

²²⁷ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 8.

²²⁸ M. DE CLERCQ en F. VANDER LAENEN, "Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2013, 55(5), (337) 338.

²²⁹ G. MEYNEN, "Een juridische standaard voor ontoerekeningsvatbaarheid?", *NJB* 2013, afl. 21, (1384) 1385.

²³⁰ D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *De Juristenkrant* 2013, afl. 270, (8) 8.

150. Als de forensisch psychiater de ontoerekeningsvatbaarheid moet beoordelen, dan moet hij concreet een causaliteitsvraagstuk trachten te beantwoorden. Hij moet proberen te weten te komen of de vastgestelde stoornis al dan niet invloed heeft gehad op de vermeend gepleegde feiten. Dit betekent dat iemand een zeer ernstige geestesstoornis kan hebben, maar wanneer deze geen invloed heeft gehad op de strafrechtelijke feiten de persoon eigenlijk niet als ontoerekeningsvatbaar mag worden gezien.²³¹

151. Naast de vraagstelling beantwoorden of er vooreerst al dan niet een geestesstoornis aanwezig is en daarna of er een causaliteit bestaat tussen stoornis en de gepleegde feiten, heeft de gerechtspychiater nog de taak om een criminogenese op te maken. Dit is de interactie tussen enerzijds de psychopathologie alsook vaak de persoonlijkheid van een verdachte en anderzijds de totstandkoming van de vermeend gepleegde feiten.²³² Concreet omschrijft de gerechtspychiater dus zijn psychiatrische diagnose en aan de hand daarvan probeert men uit te leggen wat de invloed was op de strafbare feiten.²³³

152. Met betrekking tot de psychopathische stoornis moeten we de illusie van het unitair begrip doorbreken. Binnen de diagnostische categorie van de psychopathische persoonlijkheidsstoornissen bestaan gradaties. Iemand kan aan een ernstige of milde vorm van psychopathie leiden hetgeen een rol kan spelen bij het oordeel naar de (on)toerekeningsvatbaarheid. Een ander element dat voor psychiaters de doorslag kan geven bij de beantwoorden van die vraag ligt in de aard van het gepleegde misdrijf. Bij het overwegen en plegen van een delict wordt door een psychopaat een kosten-batenanalyse gemaakt. Deze analyse impliceert dat de psychopaat een keuze heeft om zijn daden al dan niet te voltrekken en bijgevolg toerekeningsvatbaar kan worden verklaard. Pleegt men echter delicten waarbij de essentiële symptomen van de psychopathische stoornis zodanig op de voorgrond treden, dan zal men eerder geneigd zijn om tot de ontoerekeningsvatbaarheid te besluiten.²³⁴ De gerechtspychiater kwalificeert bij deze methode het gepleegde misdrijf volgens de Factoren van Hare. De meeste psychopaten plegen al dan niet gedeeltelijk Factor 2-delicten, maar soms zijn ze ook zuiver te klasseren onder Factor 1 wat vaak wil betekenen dat ze puur voortkomen uit de essentie van de psychopathische stoornis. Als een psychopaat dus een delict pleegt dat zuiver valt binnen de Factor 1-categorie en een sterk verband toont met de stoornis, dan kan of zal een gerechtspychiater sneller geneigd zijn om tot de ontoerekeningsvatbaarheid te

²³¹ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 7.

²³² C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 8.

²³³ D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *De Juristenkrant* 2013, afl. 270, (8) 8.

²³⁴ Aangegeven door DILLEN op 11/04/16.

concluderen.²³⁵ Zoals reeds vermeld zien we echter in de praktijk dat elke gerechtspychiater zijn persoonlijke houvast-criteria heeft waarop men zich baseert om over de toerekeningsvatbaarheid te oordelen. Een ander voorbeeld van een specifiek criterium is dat de forensisch psychiater het IQ van de psychopaat in aanmerking neemt als bepalende factor, bijvoorbeeld als volgt: een IQ lager dan 60 betekent ontoerekeningsvatbaarheid, een IQ boven de 66 betekent toerekeningsvatbaarheid en in de grijze zone tussenin laat men bepaalde andere factoren meespelen.²³⁶

3.1.1.2.2. Mogelijke oplossing

153. Aangezien uit de praktijk dus blijkt dat de rechter vaak het oordeel van de gerechtspychiater volgt, is het uiteraard van belang hoe het oordeel omtrent ontoerekeningsvatbaarheid genomen wordt. Om de visie van de gerechtspychiater in kwestie te begrijpen, kunnen we verantwoording vragen aan de expert die met medische begrippen en zijn persoonlijke criteria zijn visie zal ondersteunen. Laat ons echter niet vergeten dat toerekeningsvatbaarheid een juridisch begrip is dat een juridisch oordeel moet krijgen.²³⁷ Is het dan niet vreemd dat in ons strafrecht een medisch expert zich hierover uitlaat en op die wijze in de praktijk blijkt onze rechters te beïnvloeden? Misschien zouden we eens moeten denken aan een juridisch expert op vlak van de toerekeningsvatbaarheid die weliswaar rekening houdend met de gerechtelijke expertise een antwoord zou kunnen geven dat juridisch onderbouwd is. Een andere optie is om de forensisch psychiater pas in een zaak te betrekken wanneer de vermeende feiten bewezen zijn en dan de psychiater in te schakelen bij het bepalen van een geschikte maatregel of straf.²³⁸

154. Een onderhuids probleem ligt echter ook nog in het feit dat we in België over twee opties beschikken. Iemand is ontoerekeningsvatbaar of toerekeningsvatbaar. We kennen geen gulden middenweg. Vele forensische psychiaters opteren voor een systeem zoals ze dat in Nederland kennen, namelijk een glijdend systeem waarin gradaties mogelijk zijn.²³⁹

²³⁵ Aangegeven door DILLEN op 11/04/16.

²³⁶ Aangegeven door BAEKE op 10/04/2016.

²³⁷ G. MEYNEN, "Moeten psychiaters zich uitspreken over toerekeningsvatbaarheid?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2013, 55, (729) 731.

²³⁸ D. LEESTMANS, "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *De Juristenkrant* 2013, afl. 270, (8) 8.

²³⁹ D. LEESTMANS, "Over de Babylonische spraakverwarring tussen Justitie en gerechtspychiatrie", *De Juristenkrant* 2010, afl. 218, (8)9; cf. *supra* randnummers 79 en 80.

3.1.1.3. De snelheid

155. Een volgende kritiek die regelmatig aan het adres van de forensische psychiaters wordt afgeleverd, is het feit dat de expertisewerkzaamheden vaak lang duren. Vooral personen die in voorhechtenis verblijven, willen zo snel mogelijk het resultaat van hun psychiatrisch onderzoek vernemen. Het resultaat ervan kan dan ook in bepaalde gevallen leiden tot de vrijlating onder voorwaarden van de persoon in kwestie.²⁴⁰

156. Het feit dat *infra* zal worden besproken, namelijk de vergoeding van een forensisch psychiater, oefent dan ook een grote invloed uit op de snelheid en de prioriteit waarmee de gerechtsexpertise zal worden uitgeoefend. Logischerwijs zal de gerechtspychiater zijn overige werk niet laten vallen voor zijn forensisch deskundigenonderzoek, hetgeen hem namelijk zeer weinig opbrengt.

3.1.1.4. Geringe vergoedingen

157. Met de komst van de nieuwe interneringswet werden de kwaliteitseisen met betrekking tot een psychiatrisch deskundigenonderzoek verhoogd. De verloning die de gerechtspychiaters hiervoor in ruil kregen niet. Wanneer een gerechtspychiater werkt voor Justitie, dan krijgt men een vast bedrag per uitgevoerde expertise. Werkt men echter in dienst van een partij, dan kennen die vergoedingen in principe geen limiet.²⁴¹

158. Wat de betaling door de overheid betreft, kan vastgesteld worden dat deze erg laag is. Het dramatische van dit feit is dat het de correctheid en de precisie van een deskundigenoordeel aantast. Gerechtspychiater Johan BAEKE stelde: 'If you pay peanuts, you get monkeys'. Er zijn vele forensische psychiaters die toegeven diepgaander te kunnen onderzoeken mits daar financieel aan zou worden tegemoet gekomen.²⁴² Tot op vandaag blijft de vergoeding van gerechtspychiaters een heikel punt. Ze is ondermaats en zorgt dat er slechts weinigen de functie nog willen uitoefenen. Enkel degenen die echt gepassioneerd zijn door het vak blijven het verder beoefenen.

3.1.2. Overkoepelende bedenking met betrekking tot de strafrechtelijke aanpak van psychopathie

²⁴⁰ C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 9.

²⁴¹ D. LEESTMANS, "Over de Babylonische spraakverwarring tussen Justitie en gerechtspychiatrie", *De Juristenkrant* 2010, afl. 218, 9.

²⁴² C. DILLEN, "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, (7) 9.

159. Psychopathie is een geestesstoornis en aangezien de aanwezigheid van een geestesstoornis een grond kan vormen voor schulditsluiting, zou men kunnen afleiden dat een psychopaat niet langer strafrechtelijk verantwoordelijk geacht worden. Men is dus met andere woorden ontoerekeningsvatbaar. Deze redenering klinkt best logisch, maar dit is ze niet. Om van ontoerekeningsvatbaarheid te kunnen spreken, is er meer nodig dan een geestesstoornis.

160. Als we kijken naar de figuur van de Hare-psychopaat, dan valt vast te stellen dat drie elementen aanwezig moeten zijn om iemand ontoerekeningsvatbaar te verklaren:

1. Er moet een onderscheiden geestesstoornis worden waargenomen bij de persoon.
2. Deze geestesstoornis dient het controle- en oordeelsvermogen van de persoon ernstig aan te tasten of volledig uit te schakelen.
3. Het causaliteitsvraagstuk moet positief blijken: er moet tussen de geestesstoornis en de gepleegde feiten een oorzakelijk verband liggen.

161. Met betrekking tot de vervulling van de eerste en derde voorwaarde bij psychopathie doen zich in de praktijk weinig problemen voor. De opname van de psychopathische stoornis in de DSM-V bevestigt mijns inziens de idee dat psychopathie een geestesstoornis is waardoor de eerste voorwaarde als voldaan kan worden gezien. Als daarenboven uit de aard van het misdrijf bepaalde elementen merkbaar zijn die typisch zijn voor de psychopathische stoornis, dan valt daar een mogelijk causaal verband uit af te leiden. De tweede voorwaarde daarentegen wordt in het geval van psychopathie, onvoldoende aanwezig geacht. Het gevolg is dat een psychopaat nooit ontoerekeningsvatbaar zou kunnen worden verklaard, ook al zien we in de Belgische rechtspraak²⁴³ soms het tegendeel opduiken. De vraag is natuurlijk of een psychopaat ontoerekeningsvatbaar verklaren wel zo verkeerd is als het lijkt volgens de gevestigde waarden... Er zijn immers wetenschappelijk onderbouwde defecten waargenomen in het controle- en oordeelsvermogen van psychopaten.

162. Als men als vereiste stelt in artikel 71 van het Strafwetboek voor een 'normaal'²⁴⁴ persoon dat deze geen strafrechtelijke verantwoordelijkheid kent en dus bijgevolg ontoerekeningsvatbaar wordt verklaard "*wanneer de beschuldigde of de beklaagde op het ogenblik van het feit in staat van krankzinnigheid was of wanneer hij gedwongen werd door een macht die hij niet heeft kunnen weerstaan*"²⁴⁵, zouden we psychopathie dan niet kunnen

²⁴³ Onder andere Antwerpen, 17 januari 2002. Arrest werd besproken in L. ARNOU, "Psychopaten horen niet thuis in gevangenis", *De Juristenkrant* 2002, afl. 46, 5.

²⁴⁴ Met normaal wordt bedoeld: zonder een mentale stoornis of een mentaal defect.

²⁴⁵ Art. 71 van het Strafwetboek.

aanvaarden als een schulditsluitingsgrond als er bewijs geleverd wordt dat hun controle of wil geheel of gedeeltelijk uitgeschakeld werd? Als dit bij geestesgezonde mensen volstaat om ze eigenlijk ook wat 'gek' te verklaren, weliswaar tijdelijk, en ze te laten interneren, waarom sluiten we die optie dan uit bij mensen die al een geestesstoornis hebben en al mentaal uitgedaagd worden door hun ziektebeeld?

163. Misschien moeten we eens van de redenering *a contrario* uitgaan en stellen dat alle psychopaten ontoerekeningsvatbaar moeten worden geacht. Er zijn immers in de rechtsleer verschillende elementen die deze stelling zouden ondersteunen. Vooreerst moeten we stilstaan bij wat voor psychopaten de meest rehabilitatieve maatregel is en voor de maatschappij meest gunstige, want als we psychopaten zouden kunnen behandelen en ze beter maken is dit zowel voor de persoon in kwestie als de maatschappij een win-winsituatie. Psychopaten hebben geen baat bij een gevangenisstraf. De strafbare delicten die ze plegen, zijn ingegeven door een geestesstoornis en bijgevolg horen ze niet thuis in een penitentiaire instelling.²⁴⁶ Ook al kunnen ze perfect functioneren in deze maatschappij, ze zijn biologisch gedetermineerd²⁴⁷ tot het plegen van bepaalde delicten. Ze hebben onmiskenbaar een afwijkende hersenstructuur waardoor hun brein emoties op een andere manier verwerkt dan de doorsnee mens. Er kan met de huidige technologie binnen de neurowetenschap zelfs worden aangetoond dat wanneer men psychopaten een morele taak laat uitoefenen terwijl ze in een scanner geplaatst zijn, dat er in bepaalde gebieden van de hersenen een afwijkende doorbloeding gebeurt dan bij normale mensen.²⁴⁸

164. Toch dient deze stelling genuanceerd te worden. Iedere mens heeft bepaalde afwijkingen in de hersenen. Het feit dat de amygdala een andere doorbloeding kent, bewijst op zich niet veel volgens bepaalde gerechtspychiaters.²⁴⁹ De hersenonderzoeken en –scans hebben als onderzoekspopulatie de psychopaten die men kent, de zogenaamde niet-succesvolle psychopaten die in een penitentiaire instelling of een ander soort instelling zitten. Niemand weet of die resultaten ook zouden gelden voor de succesvolle psychopaten of *snakes in suits*, die door de mazen van het strafrechtelijke net glijpen en ogenschijnlijk perfect kunnen functioneren in de maatschappij.

²⁴⁶ L. ARNOU, "Psychopaten horen niet thuis in gevangenis", *De Juristenkrant* 2002, afl. 46, 5.

²⁴⁷ Ofwel door een aangeboren afwijking ofwel door een ontwikkeling die zich voorgedaan heeft in de vroege levensjaren. Zie *infra*.

²⁴⁸ D. LEESTMANS, 'Men geeft ons meer expertise dan we hebben', *De Juristenkrant* 2013, afl. 270, 9.

²⁴⁹ Aangegeven door DILLEN op 11/04/2016.

165. Een tweede element dat een kentering in de huidige visie kan teweegbrengen, is het feit dat er stemmen opgaan die beweren dat psychopathie wel te behandelen valt. De *communis opinio* beschouwt psychopathie nog steeds als een ongeneeslijke geestesstoornis. De Amerikaanse psycholoog David BERNSTEIN verkondigt dat psychopaten door middel van een bijzondere vorm van psychotherapie, namelijk de 'schematherapie', geholpen kunnen worden. Uit meetresultaten bleek dat psychopaten die enkele jaren deze therapie genoten hadden aanzienlijk minder scoorden op tests die de kans op gewelddadig gedrag bij terugkeer in de maatschappij aantoonde dan psychopaten die dergelijke therapie niet gekregen hadden.²⁵⁰

166. De theorie van BERNSTEIN kan werken bij een groep psychopaten, maar de vraag is uiteraard of het resultaat dat hij bekomt niet enkel representatief is voor die specifieke subgroep van psychopaten waarop hij zijn onderzoek heeft uitgevoerd. Als men de schematherapie op een grote groep van psychopaten zou toepassen, zal de stelling van BERNSTEIN niet geheel kloppen. Er zijn altijd uitzonderingen die aantonen dat de therapie op bepaalde psychopaten geen vat zal hebben.²⁵¹

167. De conclusie die we uit onderzoeksresultaten kunnen afleiden, is dat we niet zomaar kunnen zeggen dat alle psychopaten toerekeningsvatbaar of ontoerekeningsvatbaar zouden zijn. Onderzoeken en theorieën zoals die van BERNSTEIN en andere neurologische onderzoeken worden meestal uitgeoefend op een bepaalde subcategorie van psychopaten, de 'niet-succesvolle psychopaten' of dus zij die in de gevangenis terecht gekomen zijn, waardoor we over de onderzoeksresultaten niet mogen beweren dat ze gelden voor alle psychopaten. Zo kunnen we stellen dat bijna alle onderzoeken omtrent psychopathie genuanceerd moeten worden omdat meestal onder de onderzoekspopulatie niet zowel succesvolle als succesvolle, milde psychopaten als ernstige psychopaten en zowel primaire als secundaire psychopaten vallen. We moeten dus erg opletten wanneer we resultaten van een specifiek onderzoek veralgemenen als representatief beschouwen voor de volledige noemer 'psychopathie'.

²⁵⁰ E. ODEN, "Psychopaten zijn ook gewoon mensen", *Psychologie Magazine*, september 2014, (90) 90.

²⁵¹ Aangegeven door DILLEN op 11/04/2016.

Deel III: Rechtsvergelijkend onderzoek met betrekking tot psychopathie

Hoofdstuk 1: Inleiding

168. In dit derde en laatste deel probeer ik aan de hand van een rechtsvergelijkend onderzoek na te gaan hoe men elders psychopathie binnen het recht een plaats geeft. Concreet zal ik nagaan hoe in het Amerikaanse strafprocesrecht wordt omgegaan met psychopathie met de bedoeling een ander systeem te begrijpen en punten te ontdekken waardoor ons Belgische strafrecht beter zou kunnen functioneren. We kijken eerst algemeen naar het Amerikaanse strafprocesrecht op zich, daarna onderzoeken we of er in de Verenigde Staten van Amerika een begrip bestaat dat gelijk is aan de ontoerekeningsvatbaarheid die wij kennen. Als conclusie zetten we gelijkenissen en verschillen tussen beide nationale systemen tegenover elkaar.

Hoofdstuk 2: Het Amerikaanse strafprocesrecht: globale kenmerken

169. Als we ons strafprocesrecht vergelijken met het Amerikaanse strafprocesrecht, dan is het duidelijk dat zelfs de grote lijnen al compleet verschillend zijn. In België spreken we over een inquisitoir karakter van het strafrecht. Dit impliceert dat de vervolging van een misdrijf gebeurt door de overheid waardoor de kosten bijna volledig gedragen worden door die overheid en er bovendien meer ruimte is voor een beleid.²⁵² Tegenover het inquisitoir karakter van de vervolging in de continentale landen staat in *common law* landen, waaronder dus ook de Verenigde Staten van Amerika, het accusatoir systeem centraal binnen de strafprocedure wat inhoudt dat de partijen zelf de bewijzen op tafel dienen te leggen met het oog op de schuld of onschuld van een verdachte. Binnen het accusatoire strafproces is het zo dat de politie als eiser tegenover de verweerder staat die verdacht wordt van de feiten. De rechter dient zich niet te focussen op de waarheidsvinding, maar enkel op de vraag of het feit dat ten laste gelegd wordt voldoende bewezen is.²⁵³

170. Doordat de advocaat van de verdachte zelf bewijzen kan verzamelen die de onschuld van zijn cliënt onderbouwen, kan men hiervan profiteren om net die bewijsstukken toe te voegen die tot staving van het eigen betoog werken. Met betrekking tot psychopathie kan men bijvoorbeeld aankloppen bij een expert naar keuze waarvan de advocaat het vermoeden heeft

²⁵² C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 42.

²⁵³ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 514.

dat deze een deskundigenverslag zal afleveren die aansluit bij het doel van zijn betoog of een hersenscan vragen om diezelfde reden. We kunnen besluiten dat het proces in de handen ligt van de partijen en niet van de rechter zoals dit bij ons het geval is. In een accusatoire rechtspleging vervult de rechter de rol van een onafhankelijke arbiter die ervoor moet zorgen dat de vervolging en de verdediging de rechtsregels respecteren.²⁵⁴

Hoofdstuk 3: Het Amerikaanse strafprocesrecht: enkele kernbegrippen en constructen uitgelicht

171. Nadat we *supra* het Belgische strafprocesrecht besproken hebben aan de hand van onder andere artikel 71 van het Strafwetboek, de interneringswetten en het forensisch deskundigenonderzoek, is het interessant om te kijken welke juridische instrumenten men in het Amerikaanse strafprocesrecht hanteert om een psychopathisch persoon te beoordelen. Aangezien een *common law* land reeds in zijn fundamenteen sterk verschilt van een *civil law* land zoals het onze, zouden we dan ook kunnen verwachten dat de formele regels met betrekking tot een specifiek onderwerp ook volledig verschillen met onze juridische aanpak. Dit is dan ook de reden waarom ik ervoor gekozen heb om mij in de onderstaande titels te verdiepen in enkele basisbegrippen van het Amerikaanse strafprocesrecht en niet deze van een buurland.

172. In België geldt het principe van de vrije wil en de ermee samenhangende strafrechtelijke verantwoordelijkheid die uit die vrije wil wordt afgeleid. Die verantwoordelijkheid kan bij ons, zoals reeds vermeld²⁵⁵, worden uitgeschakeld door enkele schulditsluitingsgronden waardoor het adagium *nullum crimen sine culpa* zijn betekenis krijgt. Bestaan diezelfde concepten ook in de Verenigde Staten van Amerika of zijn er alternatieve begrippen die een quasi zelfde inhoud proberen te definiëren? Kortom, het hoofddoel van dit deel is na te gaan welke rol een geestesstoornis, en dan specifiek psychopathie, speelt in het Amerikaanse recht en welke plaats men het begrip *insanity* geeft in het strafprocesrecht.

3.1. Vrije wil, verantwoordelijkheid en toerekenbaarheid

173. Het principe van de vrije wil, dat bij ons als uitgangspunt geldt, ligt ook in de huidige Amerikaanse wetgeving vervat. Daar beschouwt men de mens ook als een rationeel wezen dat beschikt over een vrije wil alsook dat handelt met de intentie om een misdrijf te begaan in

²⁵⁴ G.B. PALERMO, *Severe Personality-Disordered Defendants and The Insanity Plea in the United States. A proposal for change.*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 63.

²⁵⁵ Cf. titel 2.1.2. De uitzondering op het principe: de internering ten gevolge van ontoerekeningsvatbaarheid.

een omgeving die neutraal is voor het brein.²⁵⁶ Het feit dat de wet alle mensen als vrije wezens beschouwd worden, vloeit immers voort uit het stilzwijgende beginsel dat alle mensen recht hebben op een gelijke behandeling en gelijk moeten worden beschouwd.²⁵⁷ Uiteraard speelt een duidelijk aanwezige psychologische stoornis hier als uitzondering op dat basisbeginsel doordat het bestraffende doel van de strafwet geen nut heeft bij mensen die het vermogen niet hebben om de aard of gevolgen van hun gedrag te vatten of te controleren.²⁵⁸

174. In het kader van ons strafprocesrecht komt de term toerekenbaarheid vaak voor. Een persoon kan strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld worden, maar wanneer men een schulditsluitingsgrond aantreft, zal de daad aan de persoon in kwestie niet toerekenbaar zijn. Ook in de Verenigde Staten is het zo dat men zowel het begrip toerekenbaarheid (= *imputability*) als verantwoordelijkheid (= *responsability*) kent. De term *imputability* wordt in de Verenigde Staten echter niet vaak gebruikt.²⁵⁹ *Imputability* komt erop neer dat de beschuldigde of verdachte het desbetreffende feit ten laste kan worden gelegd, terwijl *responsability* inhoudt dat de persoon door een gerecht ook effectief verantwoordelijk wordt gesteld voor de feiten die hem ten laste werden gelegd.²⁶⁰ Om van die verantwoordelijkheid te kunnen spreken, moet de vermeende dader over een bepaalde geestestoestand hebben beschikt, waardoor hij als schuldig kan worden beschouwd, en uiteraard het desbetreffende delict hebben gepleegd. Juridisch vertaald spreken we respectievelijk over de nodige aanwezigheid van de *mens rea* en de *actus reus*.²⁶¹

3.2. The insanity defense

175. Op dezelfde wijze zoals wij gebruikmaken van de schulditsluitingsgronden dwaling en dwang, waarbij die laatste juridisch verankerd ligt in artikel 71 van ons Strafwetboek, bestaat in de Verenigde Staten ook een juridische basis die de toerekeningsvatbaarheid en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid kan uitschakelen bij krankzinnigheid. De Amerikaanse wetgever kreeg de taak om *rules of insanity* te ontwerpen. Dit zijn richtlijnen aan de hand waarvan men kan bepalen of hetzij iemand mentaal gezond is en bijgevolg

²⁵⁶ M.S. GAZZANIGA, "The Law and Neuroscience", *Neuron* 2008, 60(3), (412) 413.

²⁵⁷ D.H.J. HERMANN, *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 3.

²⁵⁸ D.H.J. HERMANN, *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 3.

²⁵⁹ G.B. PALERMO, *Severe Personality-Disordered Defendants and The Insanity Plea in the United States. A proposal for change.*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 61.

²⁶⁰ G.B. PALERMO, *Severe Personality-Disordered Defendants and The Insanity Plea in the United States. A proposal for change.*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 61.

²⁶¹ M.S. GAZZANIGA, "The Law and Neuroscience", *Neuron* 2008, 60(3), (412) 413.

toerekeningsvatbaar kan worden beschouwd, hetzij iemand krankzinnig is en daardoor vrij van schuld en ontoerekeningsvatbaar kan geacht worden. De concrete invulling van deze *rules of insanity* hebben echter geleid tot het ontstaan van verschillende *insanity pleas* die elk hun eigen interpretatie hebben.²⁶² Deze komen *infra* aan bod.

176. Een *insanity defense* die wordt aangevoerd en succesvol blijkt, zorgt ervoor dat de schuld wordt weggenomen en dat de verweerder van zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid wordt ontheven. We mogen het gevolg van het begrip *insanity defense* dus *de facto* gelijkstellen aan wat wij ontoerekeningsvatbaarheid noemen. In dit geval zal het verdict van de Amerikaanse rechter luiden: *not guilty by reason of insanity*.²⁶³ Hieronder zal ik schetsen hoe de eerste stappen werden gezet met betrekking tot de uitbouw van het concept *legal insanity* en *the insanity defense*.

3.1.1. Ontwikkeling en evolutie

177. Dat mensen op vandaag in de Verenigde Staten binnen een strafzaak over een *insanity defense* beschikken, is het gevolg van twee onderscheiden evoluties. Vooreerst is er sprake geweest van een medische evolutie die meer inzicht heeft bijgebracht in de geestesstoornissen en daarnaast uiteraard ook een juridische evolutie die de uitwerking weerspiegelt van de maatschappelijke gevolgen van krankzinnigheid in de dagdagelijkse sfeer.²⁶⁴ Aangezien deze laatste evolutie de grootste relevantie biedt voor mijn onderzoek, zal ik *infra* dan ook hoofdzakelijk de juridische evolutie bespreken aan de hand van de mijlpalen die het Amerikaanse strafproceslandschap tot op vandaag vastgelegd hebben. Toch is het belangrijk om in te zien dat vele van de juridische evoluties ondersteund en beïnvloed werden door een gelijktijdige of voorafgaande medische evolutie.

178. De Amerikaanse hoven en rechtbanken laten zich leiden door juridische tests die de geestestoestand van de verweerder ten tijde van het incident trachten te achterhalen. Doorheen de geschiedenis kunnen we vier belangrijke tests onderscheiden die elk bijgedragen hebben tot de juridische uitwerking van het begrip *insanity*. In chronologische volgorde bespreek ik de M'Naghten *rules*, de *irrisistible impulse* test, de Durham *rules* en de *Model Penal Code* test.

²⁶² C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 10.

²⁶³ R. REDDING, "The Brain-Disordered Defendant: Neuroscience and Legal Insanity in the Twenty-First Century", *American University Law Review* 2006, 56, (51) 78.

²⁶⁴ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 1.

3.1.1.1. *The M'Naghten Rules*²⁶⁵

179. *The M'Naghten Rules* vormen de wettelijke basis waarop de *insanity defense* uit de Anglo-Amerikaanse rechtssystemen gesteund is en ze zijn de meest invloedrijke en tegelijk ook meest bekritiseerde wettelijke tests die gebruikt worden binnen het strafprocesrecht om de al dan niet krankzinnigheid van een persoon te beoordelen.²⁶⁶ Het was de eerste formele test die binnen de Britse jurisprudentie ontstond en later ook de Amerikaanse zou beïnvloeden.²⁶⁷ Door middel van de ontwikkeling van de M'Naghten test werden drie reeds bestaande tests²⁶⁸ van tafel geveegd.

180. De oorsprong van deze regels vinden we terug in het jaar 1843 toen Daniel M'Naghten in Glasgow de secretaris van de toenmalige premier vermoordde. Hij was in de waan dat hij vervolgd werd door een aantal mensen uit Engeland en Schotland. Hierdoor had hij de intentie om de Britse premier te doden, maar het schot dat hij afvuurde, raakte de persoonlijke secretaris van de premier. Toch meende hij de premier zelf te hebben omgebracht. Negen medische experts oordeelden dat M'Naghten leed aan een ernstige vorm van paranoia waarbij hij verstrikt was geraakt in een uitgebreid web van wanen. Een van die wanen zou het geloof van M'Naghten geweest zijn dat de Britse premier de duivel in hoogsteigen persoon was die het complot had hem om te brengen.²⁶⁹

181. Uiteindelijk leidde het proces tot de vrijspraak door middel van *reason of insanity*, meer specifiek op basis van de theorie dat de schutter een verzwakte controle kende. In de nasleep van het proces gebeurde een gelijkaardig verhaal ditmaal met de koningin van Engeland in de slachtofferpositie. In dit scenario bleef het echter bij een poging tot moord, maar de uitkomst van het proces was identiek: de dader die de poging had ondernomen, werd ook hier vrijgesproken door *reason of insanity*.²⁷⁰

²⁶⁵ Soms ook geschreven als *M'Naughton Rules*.

²⁶⁶ C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 10.

²⁶⁷ R. REDDING, "The Brain-Disordered Defendant: Neuroscience and Legal Insanity in the Twenty-First Century", *American University Law Review* 2006, 56, (51) 80.

²⁶⁸ *The good and evil test; the wild beast test en the right and wrong test*. Bijkomende informatie over deze voorlopers zijn te vinden in G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 6-8.

²⁶⁹ R. REDDING, "The Brain-Disordered Defendant: Neuroscience and Legal Insanity in the Twenty-First Century", *American University Law Review* 2006, 56, (51) 80.

²⁷⁰ C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 10.

182. Vooral de vrijspraak van M'Naghten bracht commotie teweeg aangezien men eigenlijk dacht dat hij zich helemaal niet in een staat van krankzinnigheid bevond, maar gewoon door politieke motieven geleid werd. De beslissing tot vrijspraak op basis van *reason of insanity* werd genomen aan de hand van het resultaat van *the right and wrong* test, een van drie voorlopers die reeds bestonden in het Britse strafprocesrecht.²⁷¹

183. De Britse Queen eiste na deze twee voorvallen dat de wet verduidelijkt zou worden en dat er een standaard zou worden ingevoerd om de krankzinnigheid te beoordelen en het volk te beschermen tegen de razernij van gekken die straffeloos zouden kunnen tewerk gaan. Het resultaat werd de M'Naghten rule of de M'Naghten *test of insanity*: "*To establish a defense on the ground of insanity, it must be clearly proved that, at the time of the committing of the act, the party accused was labouring under such a defect of reason, from disease of the mind, as not to know the nature and quality of the act he was doing; or if he did know it, that he did not know he was doing what was wrong.*"²⁷²

184. De M'Naghten rule impliceert dat iemand geestesgezond beschouwd wordt, tenzij er kan aangetoond worden ofwel (1) dat de persoon handelde met een zodanig gebrek in zijn redeneervermogen, afkomstig van een geestesstoornis, dat het voor hem onmogelijk maakte om de aard of hoedanigheid van zijn handelen te kunnen kennen ofwel (2) als hij de aard of hoedanigheid van zijn handelen wel kende, hij niet wist dat hetgeen hij deed slecht was.

185. *A contrario* kunnen we afleiden dat iemand zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid niet kan ontlopen, ook al handelde men in een staat van krankzinnigheid als men bewust was van het feit dat er een strafrechtelijk verbod bestaat op de handeling in kwestie.²⁷³ Het belangrijkste criterium is dus of de persoon in kwestie begreep waarmee hij bezig was en inzicht had in de keuze tussen goed en kwaad.²⁷⁴

²⁷¹ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 10.

²⁷² D.H.J. HERMANN, *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 5; H.L. MAIBOM, "The Mad, the Bad, and the Psychopath", *Neuroethics* 2008, 1(3), (167) 167.

²⁷³ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 10.

²⁷⁴ D.H.J. HERMANN, *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 5; R. REDDING, "The Brain-Disordered Defendant: Neuroscience and Legal Insanity in the Twenty-First Century", *American University Law Review* 2006, 56, (51) 81.

186. Na de implementatie van de M’Naghten *rules* heerste er een enge interpretatie van de term ‘geestesziekte of geestesstoornis’ met als gevolg dat slechts voor enkele specifieke types van stoornissen de *rules* konden worden toegepast. Later werd er plaats gemaakt voor een ruimere interpretatie en behoorden bijna alle vormen van mentale stoornis tot het toepassingsgebied zolang de stoornis maar de oorzaak was van de onmogelijkheid voor de dader om het verschil tussen goed en kwaad te begrijpen.²⁷⁵

187. Aangezien de M’Naghten test een grote invloed kende bij zijn implementatie, ontstond er ook een wijdverspreide golf van kritiek. Vaak voorkomende punten van kritiek zijn de focus op een gebrek in het redeneervermogen en op de vage taal die er gehanteerd wordt waardoor interpretatie door de advocaten moeilijk werd.²⁷⁶ Dat het redeneervermogen centraal geplaatst wordt, vloeit voort uit een verkeerde aanname dat kennis de enige of belangrijkste mentale bekwaamheid is die relevant kan worden beschouwd bij verantwoordelijkheid. Die aanname creëert op zijn beurt de gedachte dat het brein in verschillende compartimenten kan worden onderverdeeld, elk met hun eigen functie zoals kennis, emotie en de wil, waaronder het deel van de kennis de overhand neemt.²⁷⁷ Het is echter verkeerd om de cognitieve functie centraal te zetten. Een geestesstoornis treft namelijk niet alleen het vermogen om te redeneren, maar alle aspecten van de persoonlijkheid inclusief de emoties als de wil van een persoon.²⁷⁸ Als men ervan uitgaat, zoals bij de M’Naghten test dit het geval is, dat de cognitieve mogelijkheid of de kennis primeert, dan negeert men bijvoorbeeld de mogelijkheid dat iemand door de aanwezigheid van een geestesstoornis wel goed en slecht gedrag kan onderscheiden, maar incapabel is om controle te bewaren over hun gedrag of anders verwoord een *impaired volition* of verminderde wil kent²⁷⁹.

3.1.1.2. De irresistible impulse test

188. De uiteenlopende kritiek die verscheen ten aanzien van de M’Naghten *rules*, deed het verlangen groeien naar zowel kleine als omvangrijke aanpassingen die een antwoord zouden

²⁷⁵ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 11.

²⁷⁶ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 11.

²⁷⁷ C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 11.

²⁷⁸ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 12.

²⁷⁹ R.M. SAPOLSKY, “Neuroscience and the legal system. The frontal cortex and the criminal justice system”, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 2004, 359, (1787) 1790.

bieden op de pijnpunten van die eerste vorm van *rules of insanity*. Een van de belangrijkste voorstellen hield in om een bijkomende test in te voeren die zich niet louter zou beperken tot de cognitieve aspecten van de krankzinnigheid of de geestesstoornis. Dit voorstel kreeg concrete uitwerking in de vorm van de *irresistible impulse test*.²⁸⁰

189. Deze nieuwe test hield de focus op de volitieve elementen van het brein om zo tegemoet te komen aan de hypothese van de verminderde wil die aanwezig kan zijn bij een geestesgestoord persoon. Als het immers zo is dat een geestesstoornis aan de basis ligt van oncontroleerbaar gedrag, dan zou men dit toch wettelijk moeten kunnen invoeren als een *insanity defense*.²⁸¹

190. Het verhoopte succes van de nieuwe test bleef echter uit in Engeland. In de Verenigde Staten dook de test daarentegen wel in enkele zaken op.²⁸² De zaak die het meest noemenswaardig is binnen deze context is de zaak Parsons uit 1887 waarin men naast de bestaande *M'Naghten Rule* de *irresistible impulse test* gebruikte. De test werd in de zaak toegepast door het stellen van deze concrete vraag:

*“May there not be insane persons, of a diseased brain, who, while capable of perceiving the difference between right and wrong, are, as a matter of fact, so far under the duress of such disease as to destroy the power to choose between right and wrong?”*²⁸³

191. De test beoogde dat een persoon die het verschil tussen goed en kwaad kon vatten toch ontoerekeningsvatbaar kon worden verklaard als twee voorwaarden vervuld werden, waarvan de eerste voorwaarde reeds vervat ligt in bovenstaande vraag.

- (1) Als men door de dwang die uitgeoefend wordt door een geestesstoornis de macht verloren heeft om zelf te kunnen kiezen tussen het goede en het kwade en bijgevolg de gepleegde daad niet kon voorkomen omdat zijn vrije wil uitgesloten werd.
- (2) De begane misdaad moet op een wijze verbonden zijn met de aanwezige geestesstoornis zodat de daad als het uitsluitende gevolg van de geestesstoornis

²⁸⁰ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 12.

²⁸¹ G. HALLEVY, *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 13.

²⁸² C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 13.

²⁸³ D.H.J. HERMANN, *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 5.

kan worden gezien. Er moet met andere woorden een duidelijk oorzaak-gevolgverband bestaan tussen het delict en de stoornis.²⁸⁴

192. Het doel van de *irresistible impulse* test is ervoor te zorgen dat iemand ontoerekeningsvatbaar kan worden verklaard wanneer hij niet in staat was om het eigen gedrag en handelen te controleren. Het enige, maar grote probleem dat opdook bij de test is de moeilijkheid om achteraf het onderscheid te kunnen bepalen tussen enerzijds een daad die wel te controleren viel, maar niet gecontroleerd werd door de dader en anderzijds een daad die onmogelijk gecontroleerd kon worden.²⁸⁵ Het lijkt ook onmogelijk om hier wetenschappelijk bewijs voor te vinden. Als we nooit te weten kunnen komen of iemand bewust of gedwongen de controle heeft uitgeschakeld, dan moeten we besluiten dat we nooit de vraag ‘mad or bad’ kunnen beantwoorden.²⁸⁶

3.1.1.3. *The Durham Rule*

193. Een derde test die ontwikkeld werd binnen de common law ontstond in 1954 naar aanleiding van de zaak *Durham vs. United States*. Een marinier, Monte Durham, werd ontslagen bij de *United States Navy* nadat een psychiatrische test hem ongeschikt had bevonden om nog langer in dienst te blijven. Na een zelfmoordpoging belandde hij in een psychiatrisch ziekenhuis, maar na zijn ontslag daar leek hij uiteindelijk weer het goede spoor bijster. Ten gevolge van autodiefstal en fraude verscheen hij voor de rechter waar hij niet de mogelijkheid kreeg om een insanity defense aan te voeren, ondanks het feit dat hij reeds meerdere keren door experts uit de geestelijke gezondheidszorg werd gediagnosticeerd als geestesziek.²⁸⁷

194. In 1954 besloot het hof van beroep de veroordeling in eerste aanleg te vernietigen en voerde de *Durham rule* of ‘producttest’ in.²⁸⁸ Het hof vond de bestaande *M’Naghten rule* te

²⁸⁴ C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 13-14.

²⁸⁵ R.M. SAPOLSKY, “Neuroscience and the legal system. The frontal cortex and the criminal justice system”, *Philosophical Transaction of the Royal Society of London*, 2004, 359, (1787) 1790; C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 14.

²⁸⁶ L. REZNEK, *Evil or Ill? Justifying the insanity defense*, Londen, Routledge, 4.

²⁸⁷ <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/214/862/314341/>

²⁸⁸ M.A. EAGAN, “The effect of the Guilty but Mentally Ill verdict on the outcome of a jury trial”, Texas State University, 8; <http://www.kvccdocs.com/KVCC/2014-Spring/SOC101/content/L-12/InsanityPlea.pdf>

restrictief geformuleerd²⁸⁹ en ontwierp zelf een nieuwe standaard: “*An accused is not criminally responsible if his unlawful act was the product of a mental disease or defect*”.²⁹⁰ De test deed enerzijds beroep op medische of wetenschappelijke beoordelingen van de capaciteiten van een persoon, maar nam anderzijds wel aan dat de juridische en morele tradities van de westerse wereld vereisten dat degene die over *mens rea*²⁹¹ beschikt en een delict of normoverschrijdend gedrag pleegt, strafrechtelijk verantwoordelijk moet worden geacht voor die daden.²⁹²

195. Achttien jaar nadat the Court of Appeal District of Columbia de regel introduceerde, verwierp ze hem in 1972 in de zaak *United States v. Brawner* en plaatste ze een nieuwe standaard in de plaats. Ditmaal werd de focus gelegd op communautaire normen: “*A defendant is not responsible if at the time of his unlawful conduct his mental or emotional processes or behavior controls were impaired to such an extent that he cannot justly be held responsible for his act.*”²⁹³ De nieuwe regel die door het hof werd ingevoerd, baseerde zich op termen van sociale gerechtigheid en liet de reeds gevestigde juridische en psychiatrische definities voor wat ze waren. Hierdoor kon de nieuwe standaard op weinig bijval rekening en werd ze al snel verworpen. Een lichtpuntje dat verscheen door de uitspraak in de zaak *Brawner*, was dat hierdoor de aanzet gegeven werd om een nieuwe test te creëren en aan te nemen. Dit resulteerde in de vaststelling van de *ALI test* die door 26 Amerikaanse staten en de federale overheid werd overgenomen.²⁹⁴

3.1.1.4. *De substantial capacity test of ALI test*

196. De ontgoochelingen die de vorige testen met zich meebrachten, zorgden ervoor dat er een hoge nood ontstond aan een duidelijke en valide *insanity* test. The Model Penal Code, een tekst die in 1962 door the American Law Institute²⁹⁵ werd opgesteld met als doel de Amerikaanse strafwet te verbeteren en te standaardiseren, probeerde een oplossing te bieden

²⁸⁹ A.R. FELTHOUS, “Psychopathic disorders and criminal responsibility in the United States”, *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 2010, 260(2), (137) 138.

²⁹⁰ D.H.J. HERMANN, *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 5; C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 14; R.M. SAPOLSKY, “Neuroscience and the legal system. The frontal cortex and the criminal justice system”, *Philosophical Transaction of the Royal Society of London*, 2004, 359, (1787) 1790.

²⁹¹ Cf. *supra* p. 61 en *infra* p. 70

²⁹² D.H.J. HERMANN, *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 5.

²⁹³ <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/471/969/259681/#fn49-1>

²⁹⁴ A.R. FELTHOUS, “Psychopathic disorders and criminal responsibility in the United States”, *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 2010, 260(2), (137) 145.

²⁹⁵ *Infra* verder afgekort als ALI.

door de *substantial capacity* test te ontwikkelen en deze op te nemen in de Model Penal Code onder artikel 4. De test impliceerde een beoordeling van *insanity* aan de hand van zowel cognitieve als affectieve componenten.²⁹⁶

197. "ARTICLE 4. RESPONSIBILITY

Section 4.01. Mental Disease or Defect Excluding Responsibility.

(1) *A person is not responsible for criminal conduct if at the time of such conduct as a result of mental disease or defect he lacks substantial capacity either to appreciate the criminality [wrongfulness] of his conduct or to conform his conduct to the requirements of law.*

(2) *As used in this Article, the terms "mental disease or defect" do not include an abnormality manifested only by repeated criminal or otherwise antisocial conduct.*²⁹⁷

198. Uit bovenstaand artikel kunnen we letterlijk afleiden dat een *mental disease or defect*²⁹⁸ niet begrepen mag worden in de zin van een abnormaliteit die zich enkel uit in herhaaldelijk crimineel of antisociaal gedrag.²⁹⁹ De laatste alinea van dit artikel vormt dus duidelijk een beperking ten aanzien van wat het voorwerp van een *insanity defense* mag uitmaken. Het ALI legde de klemtoon bij de *insanity test* op de mogelijkheid van de geestesgestoorde om onrechtmatigheden te begrijpen. De laatste alinea van bovenstaande tekst werd ingevoerd met de intentie om psychopathie, sociopathie en antisociaal gedrag uit te sluiten van het toepassingsgebied.³⁰⁰ Deze uitsluiting gebeurde niet expliciet door het vermelden van een diagnostische categorie, maar door het beschrijven van een vorm van gedrag. In de Amerikaanse rechtszaal oordeelt men dat deze beschrijving de diagnostische categorie van psychopathie, sociopathie of de antisociale persoonlijkheidsstoornis viseert.³⁰¹

²⁹⁶ A.R. FELTHOUS, "Psychopathic disorders and criminal responsibility in the United States", *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 2010, 260(2), (137) 138.

²⁹⁷ Art. 4, sectie 4.01 van de Model Penal Code 1962; <http://use-of-force.info/images/un/use-of-force/western-europe-others/UnitedStatesofAmerica/Model%20Penal%20Code%20United%20States%20of%20America%201962.pdf>, 61-62.

²⁹⁸ *A mental disease or defect* (= een geestesstoornis of geestelijke afwijking) is een essentiële voorwaarde om de *insanity defense* te kunnen invoeren.

²⁹⁹ C.A. STERN, "The Heart of Mens Rea and the Insanity of Psychopaths", *Capital University Law Review* 2014, (619) 658.

³⁰⁰ C. ELLIOTT, *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 16-17.

³⁰¹ R. SLOVENKO, "Commentary: Personality Disorders and Criminal Law", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 2009, 37(2), (182) 183.

199. Nadat het ALI zijn visie reeds tot uiting had gebracht in the Model Penal Code in 1962, ontwierp het US Congress³⁰² in 1984 *the Comprehensive Crime Control Act*(CCCA) en *the Insanity Defense Reform Act* (IDRA): de eerste formele wetgeving die gebruikt kon worden in zogenaamde *insanity cases*. De CCCA zorgde ervoor dat (1) de verweerder vanaf toen zelf het bewijs moest voeren voor zijn *insanity defense* en dat (2) ten tijde van het plegen van de feiten de verweerder ten gevolge van een mentale stoornis of defect de aard en hoedanigheid of de onrechtmatigheid van zijn daden niet kon inzien. De juridische verankering gebeurde in titel 18 van de *U.S. Code*³⁰³ :

TITLE 18 - CRIMES AND CRIMINAL PROCEDURE PART I - CRIMES

CHAPTER 1 - GENERAL PROVISIONS § 17. Insanity defense

(a) Affirmative Defense.— It is an affirmative defense to a prosecution under any Federal statute that, at the time of the commission of the acts constituting the offense, the defendant, as a result of a severe mental disease or defect, was unable to appreciate the nature and quality or the wrongfulness of his acts. Mental disease or defect does not otherwise constitute a defense.

(b) Burden of Proof.— The defendant has the burden of proving the defense of insanity by clear and convincing evidence.

200. De CCCA omvatte de *Insanity Defense Reform Act* (IDRA) die een nieuw evenwicht schiep tussen het recht van het publiek om tegen kwaad beschermd te worden en de vrijheidswaarborgen van de geesteszieke verweerder die gesteund zijn op de Amerikaanse Grondwet.³⁰⁴ De IDRA kende zijn juridische verankering voornamelijk in titel 18 van de U.S. Code, §4241. De paragraaf legt uit hoe de veroordeling van personen met een geestesstoornis in zijn werk gaat en omvat ook nog andere bepalingen met betrekking tot daders die aan een mentale stoornis of defect lijden of geleden hebben. Omdat de tekst van de paragraaf vrij uitgebreid is, heb ik deze als Bijlage II toegevoegd.

³⁰² The US Congress kan vergeleken worden met het Belgisch Federale Parlement. Net zoals wij de Kamer en Senaat kennen, bestaat het Amerikaanse Congres uit een hogere en lagere kamer. Respectievelijk zijn dit the Senate en the House of Representatives.

³⁰³ <https://www.justice.gov/usam/criminal-resource-manual-634-insanity-defense-reform-act-1984>; https://www.law.cornell.edu/wex/insanity_defense

³⁰⁴ B.A. ARRIGO, *Punishing the mentally ill. A critical analysis of law and psychiatry*, Albany (NY), State University of New York Press, 2002, 131.

3.1.2. Psychopathie binnen het kader van de *insanity defense* en de verschillende *insanity tests*

201. Psychopaten maken een groot deel uit van de gevangenispopulatie, dat is geen geheim. Dit is ook bij ons het geval. In de Verenigde Staten stelt men dat op basis van de PCL-R ongeveer een goeie twintig tot vijftwintig procent van de gevangenen als psychopaat kan worden beschouwd.³⁰⁵ Men ziet psychopathie wel als een geestesstoornis en psychopaten als geestesziek, maar toch is het zo dat in de Verenigde Staten psychopathie niet onder het toepassingsgebied valt van de *insanity defense* en die bijgevolg psychopaten niet van hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid kan losmaken.³⁰⁶

202. Als we empirisch onderzoek naar psychopaten bekijken, dan kunnen we beschouwen in het licht van de voorafgaande besproken *insanity tests* dat ze wel degelijk over de cognitieve capaciteiten beschikken om te beseffen welk gedrag maatschappelijk aanvaardbaar is en welk niet. Ze kunnen met andere woorden determineren of een handeling goed of slecht is en bovendien hebben ze geen wanen of hallucinaties waardoor ze geleid worden.³⁰⁷ Kortom, psychopaten geven de schijn dat ze geen zwakheden kennen op cognitief of volitief vlak waaruit men kan afleiden dat ze strafrechtelijk verantwoordelijk zijn.

203. Onderzoeken geven echter aan dat psychopaten geen respons bieden op redenen waar niet-psychopaten wel op steunen bij het maken van beslissingen op moreel vlak.³⁰⁸ Psychopaten komen bepaalde morele capaciteiten tekort die bij een normaal persoon wel aanwezig zijn. Die specifieke tekortkomingen zorgen ervoor dat psychopaten in die mate gedetermineerd zijn om sneller over te gaan tot het plegen van immoreel en delictueel gedrag. Die morele incompetenties zijn onder andere de onmogelijkheid om het standpunt van een ander in te nemen en het gebrek aan een empathisch vermogen bij andermans leed en een gebrek aan vrees voor de negatieve gevolgen van immoreel gedrag.³⁰⁹

³⁰⁵ F. FOCQUAERT, A.L. GLENN en A. RAINE, "Psychopathy and free will from a philosophical and cognitive neuroscience perspective" in W. GLANNON (ed.), *Free will and the brain: neuroscientific, philosophical and legal perspectives*, Cambridge University Press, 2015, (103) 104.

³⁰⁶ C.A. STERN, *The Heart of Mens Rea and the Insanity of Psychopaths*, *Capital University Law Review* 2014, (619) 619.

³⁰⁷ H.L. MAIBOM, "The Mad, the Bad, and the Psychopath", *Neuroethics* 2008, 1(3), (167) 167.

³⁰⁸ F. FOCQUAERT, A.L. GLENN en A. RAINE, "Psychopathy and free will from a philosophical and cognitive neuroscience perspective" in W. GLANNON (ed.), *Free will and the brain: neuroscientific, philosophical and legal perspectives*, Cambridge University Press, 2015, (103) 111.

³⁰⁹ F. FOCQUAERT, A.L. GLENN en A. RAINE, "Psychopathy and free will from a philosophical and cognitive neuroscience perspective" in W. GLANNON (ed.), *Free will and the brain: neuroscientific, philosophical and legal perspectives*, Cambridge University Press, 2015, (103) 111-113.

204. Ondanks het feit dat wetenschappers dus kunnen aantonen dat psychopaten op een bepaalde manier door hun bewezen tekortkomingen de controle en wil over hun handelingen niet kunnen beheersen en sommige filosofen stellen dat de aanwezigheid van psychopathie de morele fout van een persoon uitsluit, blijkt dus toch uit de Amerikaanse doctrine en rechtspraak dat het strafrecht geen moeite heeft om psychopaten toch te straffen en de *insanity defense* op hen geen toepassing te gunnen.³¹⁰

205. Als we de verschillende tests is acht nemen, kunnen we dan bijvoorbeeld bij de *M’Naghten rules* niet oordelen dat ze, ondanks ze het verschil tussen goed en kwaad kennen, niet beseffen dat hun specifiek handelen goed of kwaad is en bijgevolg *not guilty by reason of insanity* moeten worden verklaard? Leidt de *irrisistible impulse test* dan niet tot het oordeel van de ontoerekeningsvatbaarheid als we aanvaarden dat psychopaten geen vrije wil hebben in hun daden omdat ze geen besef hebben van het morele karakter –goed of slecht- van het eigen handelen? Is het niet zo bij toepassing van de *Durham Rules* dat het net in de aard blijkt te liggen van de psychopaat dat zijn morele processen verstoord zijn en hij bijgevolg op basis van de *Durham rule* sowieso ontoerekeningsvatbaar moet worden verklaard? Wordt het limitatieve karakter van de tweede alinea van de *ALI test* niet overwonnen door psychopathie omdat naast het plegen van herhaaldelijk strafbare feiten de veruitwendiging zich ook manifesteert in de morele gestoordheid van de psychopaat en door de definitie die zegt dat personen ook een gebrek mogen hebben aan ‘*substantial capacity to understand what they are doing when harming others.*’ De zwakke morele capaciteiten die eigen zijn aan psychopaten kunnen we onder dat gebrek aan substantiële mogelijkheden begrijpen. Tot slot, kunnen we niet stellen dat de psychopaat *unable* is om de *wrongfulness* van zijn daden te kunnen appreciëren en dat bijgevolg psychopathie onder het toepassingsgebied van de *insanity defense*, vervat in de U.S. Code, moet worden geplaatst?

206. Het is moeilijk om zeggen of het nu eerder de filosofen en psychologen of de rechtsgeleerden zijn die de verantwoordelijkheid van psychopaten correct beoordelen, want ze focussen zich elk op een eigen vorm van verantwoordelijkheid respectievelijk de morele en juridische verantwoordelijkheid en kunnen dus beide als valide visies beschouwd worden. Die kruisbestuiving tussen de vrije en ruimdenkende psychologie en de afgelijnde rechtswetenschap, die beide hun visie hebben ontwikkeld over psychopathie, kan niet anders dan af en toe botsen. Het moreel handelen en inzicht hebben in daden met een moreel karakter

³¹⁰ C.A. STERN, “The Heart of Mens Rea and the Insanity of Psychopaths”, *Capital University Law Review* 2014, (619) 619.

zijn belangrijke determinanten om iemand geestestoestand te bepalen en bijgevolg over diens strafrechtelijke verantwoordelijkheid te oordelen. Bepaalde filosofen en psychologen stellen dat een psychopathische dader die geen moreel begrip heeft niet ten volle de ongepastheid van zijn daden kan inzien.³¹¹ Zij menen dus dat hun visie op de eerder morele verantwoordelijkheid rechtstreeks de juridische verantwoordelijkheid beïnvloedt.

207. *The insanity defense*, zoals *supra* besproken, kan aangevoerd worden binnen het strafrechtelijke circuit in het geval de vereiste aanwezigheid van een geestesstoornis of geestelijke afwijking aanwezig is en indien ze daarnaast steunt op de aanwezigheid van de *mens rea* en *actus reus*³¹². Het eerste begrip, de *mens rea*³¹³ of die bepaalde geestestoestand die zich moet hebben voorgedaan op het moment van het plegen van de feiten, moet in het kader van een *insanity defense* een link hebben met de wil van de persoon.

208. Dat psychopathie een geestesstoornis is, daar doet men niet moeilijk over. Het probleem ligt hem in de specifieke uitwerking van psychopathie als geestesstoornis, meer bepaald in het feit dat psychopathie geen invloed heeft op de relatie tussen de *mens rea* en de wil van de persoon. Volgens de juridische visie is bijgevolg geen nood aan een correctie in de zin van een *insanity defense*. Aan de hand van de ontorekeningsvatbaarheid en dus de *insanity defense* probeert het Amerikaanse recht namelijk te voorkomen dat we de wil van de verweerder verkeerd zou inschatten. Als iemand onder invloed van een bepaalde waan een delict pleegt, dan lijkt het op het eerste zicht dat de persoon van kwade wil is. Als we de psychologische achtergrond doorgronden, dan is het duidelijk dat de dader gestuurd wordt door wanen in zijn hoofd die zijn hart verkeerd informeren. De *insanity defense* ontmaskert die illusie van louter kwade wil en toont aan dat het hoofd het hart op misleidende wijze bestuurt. Die misleiding gebeurt enkel met betrekking tot feiten en niet tot de normen die binnen de maatschappij gelden.³¹⁴

209. Bij psychopathie zien we net het tegenovergestelde en daarom zijn magistraten geneigd om hen uit te sluiten van de *insanity defense*: hun visie op de normen in de samenleving is verstoord, maar de feiten die ze verwerken of vaststellen niet. Ze nemen de fysieke realiteit alsook voorgeschreven normen waar en ze beseffen dat bepaalde gedragingen die bestaan

³¹¹ H.L. MAIBOM, "The Mad, the Bad, and the Psychopath", *Neuroethics* 2008, 1(3), (167) 168.

³¹² Zie randnummer 174.

³¹³ Latijns, vertaling: 'het schuldige brein'.

³¹⁴ C.A. STERN, The Heart of Mens Rea and the Insanity of Psychopaths, *Capital University Law Review* 2014, (619) 658.

de sociale normen of de wet schenden.³¹⁵ Ondanks dat ze dus wat correct en goed is, kunnen waarnemen, zullen psychopaten hun gedrag niet stellen in overeenstemming met wat moreel voorgeschreven is.³¹⁶ Ze weten wat goed of slecht is en kennen het verschil tussen beide, maar waar het bij hen ontbreekt is, kunnen aanvoelen wat goed of slecht is. Anders verwoord kunnen we stellen dat ze niet beschikken over een emotionele capaciteit die de gewone mens leidt naar moreel gedrag.³¹⁷

210. Toch zijn er ook wetenschappers die beweren dat psychopaten absoluut uitgesloten moeten blijven van de mogelijkheid om zich op de *insanity defense* te beroepen. Ze baseren zich op het feit dat psychopaten het verschil tussen goed en kwaad kunnen vatten en leiden daar rechtstreeks uit af dat ze verantwoordelijk en toerekeningsvatbaar zijn.³¹⁸ Het onderzoek van GLENN, RAINE en LAUFER (2011) waarin zij pleiten voor de ontoerekeningsvatbaarheid van psychopaten steunde op verschillende gebreken in het moreel gedrag van psychopaten waaronder zelfs het gebrek om wettelijk voorgeschreven gevolgen van daden in te zien. Dit onderzoek wordt door VITACCO, ERICKSON en LISHNER van tafel geveegd. Zij stellen dat er inderdaad wel bepaalde hersengebieden afwijkingen vertonen en dat er bepaalde emotionele tekortkomingen aanwezig zijn bij psychopaten, maar dat deze geen aanleiding geven tot een herziening van de huidige *insanity rules*.³¹⁹ Wat wel opvalt in het artikel van VITACCO *et al.* is dat er op verschillende onderzoeken die resultaten weergeven die wijzen in de zin van verandering en ontoerekeningsvatbaarheid kritiek geuit wordt, maar dat deze vaak ongefundeerd is.

3.1.3. Psychopathie binnen de Amerikaanse strafwet: redenen voor de herziening of het behoud van de wet

211. Uit bovenstaande bespreking bleek dat voor psychopaten op heden geen mogelijkheid bestaat om van hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid te ontkomen met behulp van de

³¹⁵ A.L. GLENN, A. RAINE en W.S. LAUFER, "Is It Wrong to Criminalize and Punish Psychopaths?", *Emotion Review* 2011, 3, (302) 302.

³¹⁶ C.A. STERN, The Heart of Mens Rea and the Insanity of Psychopaths, *Capital University Law Review* 2014, (619) 660.

³¹⁷ A.L. GLENN, A. RAINE en W.S. LAUFER, "Is It Wrong to Criminalize and Punish Psychopaths?", *Emotion Review* 2011, 3, (302) 302.

³¹⁸ M.J. VITACCO, S.K. ERICKSON en D.A. LISHNER, "Comment: Holding Psychopaths Morally and Criminally Culpable", *Emotion Review* 2013, 5(4), (423) 423.

³¹⁹ M.J. VITACCO, S.K. ERICKSON en D.A. LISHNER, "Comment: Holding Psychopaths Morally and Criminally Culpable", *Emotion Review* 2013, 5(4), (423) 424; A.L. GLENN, A. RAINE en W.S. LAUFER, "Is It Wrong to Criminalize and Punish Psychopaths?", *Emotion Review* 2011, 3, (302) 302-303.

insanity defense.³²⁰ In die Verenigde Staten is dit nochtans de enige juridische weg die men kan bewandelen, als de aanwezigheid van een geestesziekte bewezen wordt, om de verantwoordelijkheid uit te sluiten.³²¹ Psychopathie biedt daarvoor een onvoldoende wettelijke basis en voldoet volgens de Amerikaanse rechtsgeleerden in de zin van artikel 4 van de Model Penal Code (*supra*) en in de zin van titel 18, hoofdstuk 1, § 17 van de U.S. Code dan ook niet aan de beperkende voorwaarde die erin vervat ligt.³²² Concreet houdt dit in dat men ervan uit gaat dat psychopathie zich enkel manifesteert door het herhaaldelijk plegen van crimineel of antisociaal gedrag, waardoor het niet als voldoende grond gezien wordt waarop een *insanity defense* kan steunen.

212. Is de uitsluiting van psychopaten in het kader van de *insanity defense* niet te absoluut? Moet er geen mogelijkheid gecreëerd worden binnen het Amerikaanse strafprocesrecht om voor psychopaten -al is het slechts in bepaalde gevallen- de ontoerekeningsvatbaarheid toch te kunnen uitspreken, ook al zijn de juridische theorieën die voor de toerekeningsvatbaarheid van psychopaten pleiten vaak overheersend?

213. De zienswijze van de Amerikaanse wet steunt op een aantal feiten die wijzen in de richting van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de psychopaat, maar die *an sich* een vrij enge definitie hanteert. Die feiten bestaan onder andere uit de vaststelling dat psychopaten wel degelijk vele rationele capaciteiten bezitten, ze in contact staan met de realiteit, ze het systeem van het recht en bestraffing begrijpen, dat ze vreugde en pijn kunnen voelen hetgeen mogelijk hun gedrag kan beïnvloeden *et cetera*. De voornoemde vaststellingen mogen dan wel uitgebreid lijken, toch blijft de essentie van deze opmerkingen slechts een klein deel van het rationele vermogen van een persoon omvatten.³²³

214. De vaststelling dat psychopaten moreel geen verantwoordelijkheid kennen en bijgevolg onterecht strafrechtelijk de schuld toegewezen krijgen en daarvoor gestraft worden, moet mijns inziens op een grotere bijval kunnen rekenen. MORSE pleitte in 2008 al voor eenzelfde standpunt en probeerde in zijn onderzoek aan te tonen dat de Amerikaanse wetgeving omtrent *the insanity defense* moreel incorrect en aan hervorming toe is. Hij haalde twee theorieën aan,

³²⁰ S.J. MORSE, "Psychopathy and criminal responsibility", *Neuroethics* 2008, 1(3), (205) 207.

³²¹ R. SLOVENKO, "Commentary: Personality Disorders and Criminal Law", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 2009, 37(2), (182) 182.

³²² "As used in this Article, the terms 'mental disease or defect' do not include an abnormality manifested only by repeated criminal or otherwise antisocial conduct." Art. 4, sectie 4.01, (2) van de Model Penal Code 1962; <http://use-of-force.info/images/un/use-of-force/western-europe-others/UnitedStatesofAmerica/Model%20Penal%20Code%20United%20States%20of%20America%201962.pdf>

³²³ S.J. MORSE, "Psychopathy and criminal responsibility", *Neuroethics* 2008, 1(3), (205) 208.

elk met hun eigen reden om de *insanity defense* mogelijk te maken voor psychopaten. Een specifieke theorie erkent de enge visie van de Amerikaanse wet met betrekking tot het rationele vermogen dat een psychopaat bezit, maar tegelijkertijd geeft de theorie ook aan dat een psychopathisch persoon over specifieke tekortkomingen beschikt op vlak van rationaliteit in het bijzonder met betrekking tot moreel gedrag en het respecteren van anderen.³²⁴

215. Het bewustzijn van de normen en waarden in een samenleving en empathie helpen de normale mens om zich gepast te gedragen en juist te handelen in sociale relaties. Als iemand het nut van de moraliteit in een samenleving niet kan inzien en geen geweten of empathisch vermogen heeft ten aanzien van de medemens, dan heeft die persoon geen motief of reden die hem ertoe beweegt om zich steeds gepast en naar de moraal van een samenleving te gedragen. Een psychopaat reageert niet op morele redenen of motieven omdat zij niet beschikken over die noodzakelijke morele rationaliteit of bepaalde essentiële emoties in hun relaties wanneer ze zich gedragen binnen een context die verbonden is met morele belangen.³²⁵ Het is dus niet correct om psychopaten rationeel volledig bekwaam en verantwoordelijk te achten omdat het belangrijke begrip rationaliteit zich bij hen niet volledig uitstrekt op moreel en emotioneel gebied, want het is juist die morele rationaliteit die de hoofdzakelijke reden vormt op grond waarvan de geestesgezonde burger in de samenleving zich normconform gedraagt.

216. Een tweede theorie uit de Amerikaanse rechtsleer, gevestigd door LITTON, stelt dat er onder de theoretici die de verantwoordelijkheid van een persoon bestuderen twee grote groepen te onderscheiden zijn. De eerste groep stelt dat moreel toerekeningsvatbare daders beschikken over de bekwaamheid om praktisch te redeneren en in staat zijn om zichzelf rationeel te besturen. De tweede groep theoretici voegt aan dat praktisch redeneervermogen een bijkomende bekwaamheid toe namelijk de onderscheiden competentie om morele gronden niet alleen te begrijpen, maar ook zich erdoor te laten leiden. De problematiek van de al dan niet strafrechtelijke en morele verantwoordelijkheid van psychopaten situeert zich net in het element dat de twee bovenstaande groepen onderscheidt. De psychopaat beschikt over een praktisch redeneervermogen, maar heeft niet de bekwaamheid of het vermogen om om te gaan met moraliteit.³²⁶ Iedere vorm van moreel engagement is hen ook vreemd en bijgevolg kunnen we de bedenking maken of iemand die geen deel uitmaakt van de morele gemeenschap eigenlijk hierdoor ook geen (morele) verantwoordelijkheid treft.

³²⁴ S.J. MORSE, "Psychopathy and criminal responsibility", *Neuroethics* 2008, 1(3), (205) 208.

³²⁵ S.J. MORSE, "Psychopathy and criminal responsibility", *Neuroethics* 2008, 1(3), (205) 208.

³²⁶ P. LITTON, "Responsibility Status of the Psychopath: On Moral Reasoning and Rational Self-Governance", *Rutgers Law Journal* 2008, 39, (349) 391-392.

217. Naast de testresultaten die aangeven dat de psychopaat een emotionele handicap heeft, is het toch belangrijk om dit te nuanceren. Het is namelijk niet zo dat psychopaten geen enkel gevoel kunnen plaatsen. Uit onderzoeken is gebleken dat bij gevoelens van vreugde, verdriet en schaamte er tussen psychopaten en niet-psychopaten weinig verschil is in het plaatsen van die emoties. Wat opmerkelijk is en belangrijk voor de strafrechtelijke implicaties, is dat er bij eenzelfde onderzoek maar ditmaal met het schuldgevoel als onderzoeksobject wel degelijk een verschil waarneembaar is tussen psychopaten en niet-psychopaten. De conclusie die hieruit getrokken kan worden, is enerzijds dat psychopaten niet geheel incapabel zijn om emoties waar te nemen, maar anderzijds dat ze het niet op dezelfde manier kunnen aanvoelen en niet in diezelfde ruime mate met betrekking tot bepaalde emoties zoals een normaal, niet-psychopatisch persoon.³²⁷

218. Als aan de hand van tests aangetoond kan worden dat er bij de psychopathische persoon in kwestie een gebrekkige of afwezige morele rationaliteit aanwezig is, dienen we dan bovenstaande bedenking niet te mee te nemen in een oordeel en de wet eraan aan te passen? De Amerikaanse wet zou het toepassingsgebied van de *insanity defense* moeten verruimen door concreet het criterium van de aanwezigheid van een *mental disorder or mental abnormality* uit te breiden met als gevolg dat psychopathie er ook onder valt. Om dat resultaat te bereiken, zal de Amerikaanse wet concreet het cognitieve en rationele element waar zij een groot belang aan hecht en eerder eng beschouwt, moeten verbreden en ook de rationaliteit op het morele vlak beschouwen als een bepalend element.³²⁸

219. Toch zouden we al op basis van de wet die vandaag toegepast wordt, kunnen oordelen dat psychopathie reeds binnen het toepassingsgebied valt weliswaar op eerder moreel en emotioneel rationele gronden. Sommige Amerikaanse hoven aanvaarden reeds dat een geestesgezond persoon niet enkel het verschil tussen goed en kwaad moet kunnen vatten, maar ook over een emotionele kennis moet beschikken.³²⁹ De beperkende voorwaarde dat psychopathie zich niet enkel mag veruitwendigen door een reeks criminele of antisociale daden is reeds vervuld. De veruitwendiging gebeurt immers ook door de ernstige emotionele

³²⁷ R.J.R. BLAIR, C. SELLARS, I. STRICKLAND *et al.*, "Emotion attributions in the psychopath", *Personality and Individual Differences* 1995, 19(4), (431) 435.

³²⁸ S.J. MORSE, "Psychopathy and criminal responsibility", *Neuroethics* 2008, 1(3), (205) 209.

³²⁹ C. SLOBOGIN, "The Integrationist Alternative to the Insanity Defense: Reflections on the Exculpatory Scope of Mental Illness in the Wake of the Andrea Yates Trial," *American Journal of Criminal Law* 2003, 30(3), (315) 324.

en morele gebreken die bij psychopaten waarneembaar zijn.³³⁰ Of dit ertoe moet leiden dat psychopaten automatisch de *insanity defense* moeten kunnen invoeren en ontoerekeningsvatbaar verklaard worden, blijft een moeilijke kwestie. Zolang er geen behandeling bestaat die psychopaten kan helpen, lijkt het nut om ze in een gespecialiseerde instelling te plaatsen ook wat zoek. Toch zou er een tussenoplossing moeten bestaan. Ook al zijn psychopaten onbehandelbaar³³¹, ze lijden op zijn minst aan een morele stoornis die zich uit in een soort van ongevoeligheid waardoor ze de impact van hun handelen niet ten volle beseffen.

3.1.4. Korte samenvattende gedachte omtrent de insanity defense: een pleidooi voor de ontoerekeningsvatbaarheid?

220. De juridische figuur van de *insanity defense* heeft in de loop der jaren vele evoluties gekend en veel inkt is erover gevloeid. Toch zien we dat sinds 1984 weinig tot geen innovaties zich hebben voorgedaan met betrekking tot deze juridische figuur. Niettemin zijn er in de laatste jaren wel degelijk argumenten en bedenkingen ontstaan die het interessant maken om de figuur te herbekijken.

221. De overheersende opinie in het Amerikaanse rechtslandschap stelt dat de *insanity defense* geen hulp hoeft te bieden ten aanzien van psychopaten.³³² Toch biedt de wetenschap enkele argumenten op basis waarvan psychopaten in principe wel onder het toepassingsgebied zouden kunnen vallen.

222. Als ik als jurist een antwoord zou moeten geven op de vraag of een psychopaat beroep moet kunnen doen op de *insanity defense*, dan zou ik – eigenlijk wat tegen mijn gevoel in – moeten oordelen dat louter juridisch gezien psychopaten er geen aanspraak op kunnen maken. Onmiskendbaar hebben zij substantiële tekortkomingen met betrekking tot hun morele rationaliteit, maar de figuur van de *insanity defense* beoogt individuen die niet louter zwakheden kennen in hun moraliteitsbegrip. De voordelen die eruit voortvloeien zijn eigenlijk voorbestemd voor personen met een intact moreel vermogen, maar die andere gebreken hebben die met hun morele rationaliteit interfereren.³³³

³³⁰ P. LITTON, "Criminal Responsibility and Psychopathy: Do Psychopaths Have a Right to Excuse?" in K.A. KIEHL en W.P. SINNOTT-ARMSTRONG (eds.), *Handbook on Psychopathy and Law*, New York, Oxford University Press, 2013, (1)5.

³³¹ Tegengesproken door D. BERNSTEIN, zie *supra* randnr. 165-167.

³³² C.A. STERN, "The Heart of Mens Rea and the Insanity of Psychopaths", *Capital University Law Review* 2014, (619) 658.

³³³ H.L. MAIBOM, "The Mad, the Bad, and the Psychopath", *Neuroethics* 2008, 1(3), (167) 177.

223. Hersenonderzoek en –scans die aantonen dat de hersenen van psychopaten wel degelijk verschillen met die van normale personen bewijzen volgens sommige wetenschappers nog niet voldoende dat het die neurologische verschillen zijn die de morele emoties beïnvloeden. Bijgevolg zouden we ons niet louter mogen baseren op die verschillen om de ontoerekeningsvatbaarheid te claimen, want psychopathie als stoornis brengt geen wanen of abnormaalheden mee die de perceptie van de persoon misleiden, noch verzwakt het de mogelijkheid om het recht te begrijpen.³³⁴ Daarom kan men vanuit dat standpunt stellen dat er eigenlijk onvoldoende bewijs is om de *insanity defense* te steunen enkel op de onmogelijkheid van psychopaten om morele onrechtmatigheden te begrijpen en omwille van die reden de *insanity defense* uit te breiden.³³⁵

224. Een bijkomend probleem dat opduikt bij het juridisch oordeel naar de (on)toerekeningsvatbaarheid is dat psychopathie wel degelijk een mentale stoornis is, maar dat die ervoor zorgt dat iemand *bad* wordt en niet zozeer *mad*.³³⁶ Wanneer we psychopaten zouden toelaten om zich op de *insanity defense* te beroepen, dan beslissen we impliciet dat personen die enkel *bad* gedrag vertonen hun juridische verantwoordelijkheid kunnen ontlopen. Het recht zou op die manier zelf een van zijn belangrijkste functies buiten spel zetten, namelijk de mens straffen die zich niet normconform gedraagt en hierbij schade berokkent met als doel zo het leven in de maatschappij in het gareel te houden. Dit fenomeen wordt in de rechtsleer gezien als de paradox van het kwaad. Iemand die *mad* is, voelt geen empathie ten opzichte van anderen en jaagt zijn eigen, egoïstische belangen na. Als een dergelijk persoon misdrijven pleegt en de zopas genoemde karaktertrekken symptomen van een persoonlijkheidsstoornis zijn waardoor hij ontoerekeningsvatbaar kan worden verklaard, dan zouden er geen criminelen meer rondlopen. Deze redenering zou alle categorieën van *mad people* schrappen en zo het gehele rechtssysteem van de kaart vegen.³³⁷

225. Het meest gedegen argument dat zou kunnen ingeroepen worden om psychopaten te verontschuldigen van hun toerekeningsvatbaarheid is niet de verdedigende stelling dat zij een algemene onwetendheid bezitten ten aanzien van het recht. Een zinnigere rechtvaardiging is dat zij geen empathisch vermogen noch schuldgevoelens bezitten en dus een gebrekkige morele rationaliteit bezitten. Deze essentiële componenten vormen in de samenleving de

³³⁴ M.J. VITACCO, S.K. ERICKSON en D.A. LISHNER, “Comment: Holding Psychopaths Morally and Criminally Culpable”, *Emotion Review* 2013, 5(4), (423) 424.

³³⁵ E. AHARONI, W. SINNOTT-ARMSTRONG en K.A. KIEHL, “Can Psychopathic Offenders Discern Moral Wrongs? A New Look at the Moral/Conventional Distinction”, *Journal of Abnormal Psychology* 2012, 121(2), (484) 494.

³³⁶ H.L. MAIBOM, “The Mad, the Bad, and the Psychopath”, *Neuroethics* 2008, 1(3), (167) 179.

³³⁷ L. REZNEK, *Evil or Ill? Justifying the insanity defense*, Londen, Routledge, 1997, 7.

belangrijkste motieven om andere individuen niet ten onrechte schade toe te brengen. Als we de *insanity defense* zo zouden interpreteren dat psychopaten omwille van bovenstaande gebreken er zich op kunnen beroepen, dan zou dit op moreel niveau de meest correcte interpretatie zijn die tevens aanleunt bij een op gezond verstand gebaseerde aanpak.³³⁸ Of deze visie echt succesvol kan zijn, is afhankelijk van de vraag of een psychopaat echt een gebrek heeft aan bepaalde emotionele capaciteiten of dat hij wel degelijk beschikt over die capaciteiten maar de uitvoering ervan lastig blijkt te zijn.³³⁹ Het blijft dus warm en koud blazen...

³³⁸ S.J. MORSE en M.B. HOFFMAN, "The Uneasy Entente between Legal Insanity and Mens Rea: Beyond Clark v. Arizona", *Journal of Criminal Law and Criminology* 2007, 97(4), (1071) 1131.

³³⁹ E. AHARONI, W. SINNOTT-ARMSTRONG en K.A. KIEHL, "Can Psychopathic Offenders Discern Moral Wrongs? A New Look at the Moral/Conventional Distinction", *Journal of Abnormal Psychology* 2012, 121(2), (484) 494.

Psychopathie en de eeuwige vraag naar (on)toerekeningsvatbaarheid in het Belgische strafprocesrecht: een samenvattende beschouwing.

226. Wanneer in een Belgische strafzaak naar aanleiding van een mogelijk aanwezig geestesstoornis een psychiatrisch deskundigenoordeel gevraagd wordt, zal op de vraag of er een geestesstoornis aanwezig is, *in casu* dan psychopathie, in het antwoord van verscheidene gerechtspychiaters nagenoeg geen verschil zijn. Als ze daarna de vraag naar toerekeningsvatbaarheid moeten beantwoorden, dan duiken enkele perikelen op. Iedere gerechtsdeskundige heeft zijn eigen set van criteria aan de hand waarvan hij oordeelt over de toerekeningsvatbaarheid. Hierdoor zal de ene gerechtspychiater in bepaalde gevallen steeds tot de ontoerekeningsvatbaarheid besluiten, terwijl dit voor zijn collega tegenovergesteld kan zijn. De keuze van een specifieke forensisch psychiater kan dus bepalend zijn voor de uitspraak van het proces.

227. Zowel de Belgische rechtsleer en rechtspraak als de Amerikaanse wet stelt dus duidelijk dat een psychopaat *bad* is en niet *mad* hoewel ik na deze studie toch enkele zware argumenten blijf onthouden die mij niet volledig overtuigen van de absolute toerekeningsvatbaarheid. Misschien is het louter een juridische 'gewoonte' geworden om te oordelen dat psychopaten een repressieve straf moeten krijgen omwille van het wrede karakter van hun daden en het feit dat de mensen hen liever als toerekeningsvatbaar zien ofwel een ongeschreven regel die men volgt uit de vroegere onwetendheid over het begrip. Is het inderdaad zo dat net zoals DIAMOND in de jaren '60 reeds voorspelde: "...*within ten years biochemical and physiological tests will be developed that will demonstrate beyond a reasonable doubt that a substantial number of our worst and most vicious criminal offenders are actually the sickest of all. And if the concept of mental disease and exculpation from responsibility applies to any, it will apply more appropriately to them.*"³⁴⁰ De eerste helft van zijn voorspelling is alvast uitgekomen, misschien is het tijdperk nu ook aangebroken om de tweede helft juridisch te gaan vertalen.

228. Recht en psychologie/psychiatrie benaderen psychopathie elk vanuit eigen standpunten. Psychiatrie gaat op wetenschappelijke wijze op zoek naar oorzaak-gevolgrelaties met betrekking tot impulsen, verlangens en disposities van de geestesgestoorde terwijl het

³⁴⁰ B.L. DIAMOND, "From M'Naghten to Currens, and Beyond", *California Law Review* 1962, 50(2), (189) 198.

strafrecht praktischer en rationeler te werk gaat met het oog op het vellen van een oordeel over menselijk gedrag. In tegenstelling tot de psychiatrie verwerpt de rechtswetenschap dat het gedrag van mensen een uitdrukking is van een dwingende psychologische noodzakelijkheid.³⁴¹ Psychiaters vertrekken van de visie dat personen irrationeel zijn en niet vrij, terwijl juristen ervan uit gaan dat de mens een rationeel en vrij wezen is.³⁴² Een tussenoplossing in de zin van een of meerdere gradaties zouden de juridische oogkleppen lossen kunnen maken en rekening houden met de morele en biologische realiteit.

229. In de sfeer van de recente evoluties, denk aan het feit dat psychopathie als volwaardige geestesstoornis werd opgenomen in de DSM-V en dat de neurobiologie steeds specifiekere resultaten aantoont over de hersenafwijkingen en eruit voortvloeiende morele-rationele defecten die eigen zijn aan psychopaten, lijkt de wijzer zich niet meer volledig naar het ene uiterste te keren. Als de neurobiologie erin slaagt om uiteindelijk een specifieke neurologische oorzaak aan te wijzen voor psychopathie binnen hier en enkele jaren, dan lijkt mij dat de weg om een behandeling te creëren voor psychopaten alvast openligt. Het creëren van een zinvolle behandeling zal logischerwijs uitmonden in het opleggen van een interneringsmaatregel. Tot die tijd aangebroken is, moeten we het doen met de huidige regeling hoewel de recente evoluties toch vragen om een alternatief dat iets rechtvaardiger zou aanvoelen.

230. Psychopathie is geen juridisch begrip, daarom is het ook moeilijk om er een dichotoom juridisch systeem van toerekeningsvatbaarheid of ontoerekeningsvatbaarheid rond te construeren. Laat staan dat dan een louter juridisch expert, zijnde de rechter, iemand al dan niet ontoerekeningsvatbaar verklaart, want de ontoerekeningsvatbaarheid beoordeelt net de implicaties van een medisch en psychologisch onderbouwde geestesstoornis. Veeleer moeten we het straf(proces)recht als prioriteit gewoon zijn werk laten doen, namelijk het strafproces orkestreren in al zijn facetten en uiteindelijk de repressieve straf of niet-repressieve maatregel in de gepaste maat opleggen. Misschien dreigt de nood om in de gevallen waarin een geestesstoornis in het kader van een strafproces aanwezig blijkt te zijn de rol van de gerechtspychiater uitbreiden. Eens het MB van 28 oktober 2015 en het daarin begrepen systeem van erkenning en bijzondere bekwaamheid van forensisch psychiaters in de praktijk volledig actief is, dan zijn het eigenlijk die mensen die een antwoord kunnen geven op de vraag naar ontoerekeningsvatbaarheid. Geef toe, als we er een forensisch-psychiatrisch begrip van zouden maken, in plaats van een juridisch, welk verschil zou het maken? Er staat geen letter in de wet over de ontoerekeningsvatbaarheid, het is een begrip ontstaan uit de praktijk zonder

³⁴¹ L. REZNEK, *Evil or Ill? Justifying the insanity defense*, Londen, Routledge, 1997, 7-8.

³⁴² L. REZNEK, *Evil or Ill? Justifying the insanity defense*, Londen, Routledge, 1997, 9.

enige grondslag. Het zou op zijn allerm minst bizar zijn om de forensische psychiatrie binnen het strafrecht een grotere rol te geven. Geestesstoornissen komen nu eenmaal voort uit de psychiatrie, psychologie en de geneeskunde. Logischerwijs bieden deze wetenschappen dan ook de beste uitvalsbasis om ze te beoordelen als er ten gevolge van die stoornissen eens iets fout gaat.

231. Een andere optie is het recht een grotere rol te geven. In Verenigde Staten zien we dat de *insanity defense* in tegenstelling tot bij ons een gecodificeerd begrip is met een vaste wettelijke grondslag, maar veel meer soelaas biedt het niet ten opzichte van ons rechtssysteem. Ook in de Verenigde Staten blijft er onenigheid bestaan over de invulling van het begrip. De definitie die men hanteert binnen de *insanity defense* blijkt vrij eng te zijn en ook geen rekening te houden met enkele belangrijke gebreken in het morele en rationele vermogen van een psychopaat. Misschien moeten we dan toch overwegen om toevlucht te zoeken in het systeem van onze noorderburen en in het Belgische strafrecht de categorie van de verminderd toerekeningsvatbare personen te implementeren. Deze categorie wordt onderworpen aan een mildere straf, maar als deze louter betrekking heeft op een gevangenisstraf dan verdwijnt daar al het nut voor psychopaten. Ook al oordelen velen dat de internering van psychopaten weinig zin heeft, in mijn ogen heeft de opsluiting van psychopaten in de gevangenis nog minder nut. Ze zijn vaak gedoemd om wanneer hun opsluiting voor een bepaalde tijd werd opgelegd, na hun vrijlating opnieuw in een patroon van recidive te hervallen en kunnen mensen op een zodanige wijze manipuleren waardoor ze misschien er zelfs in slagen om vroeger vrij te komen.

232. Naast de mogelijkheid om een gelijkaardig systeem als dat uit het Nederlandse recht te ontwikkelen, kunnen we ook het ontoerekeningsvatbaarheidsbegrip proberen te hervormen. De (on)toerekeningsvatbaarheid is gebaseerd op het schuldbegrip en draagt eigenlijk weinig bij. Meer nog, het creëert eigenlijk meer moeilijkheden ten aanzien van de vertaling van de forensische psychiatrie in het recht dan dat het ons helpt bij het creëren van een rechtvaardig en correct juridisch systeem. De (on)toerekeningsvatbaarheid kent geen enkele expliciete juridische basis en in principe kan het enkel leiden tot het opleggen van een interneringsmaatregel. Als we ons gewoon zouden focussen op het schuldbegrip en dat beter uitwerken, dan zouden we net zoals de schulduitsluitingsgronden dwaling en dwang een derde grond kunnen voorzien die ervoor zorgt dat bijvoorbeeld iemand die stemmen in zijn hoofd hoort ook van schuld wordt uitgesloten. In de rechtsleer wordt reeds gesproken over een derde uitsluitingsgrond: de tijdelijke en onvrijwillige karakterverandering. De twee bestaande, dwaling en dwang, creëren een uitsluitingsgrond op respectievelijk een cognitief gebrek en een volitief gebrek. Die tijdelijke en onvrijwillige karakterverandering zou ervoor moeten zorgen dat

iemand niet strafrechtelijk verantwoordelijk wordt gezien als hij op het moment van het plegen van de feiten door de aanwezigheid van een geestesstoornis (1) niet kon begrijpen wat hij deed of niet begreep of het een slechte daad was, (2) hij geen controle had over zijn daden en (3) zijn karakter een transformatie doorgemaakt had van goedaardig naar boosaardig.³⁴³

233. Hoewel ik los van de psychopathische kwestie achter de theorie van REZNEK sta en van oordeel ben dat het het strafrecht enigszins zou vereenvoudigen, blijft het natuurlijk de vraag of die nieuwe uitsluitingsgrond voor psychopaten nut zou hebben. Een eerste probleem lijkt al op te duiken als het moet gaan om een tijdelijke en onvrijwillige karakterverandering. Dat een psychopaat niet kiest voor zijn geestesstoornis, is nogal evident. Het is reeds aan bod gekomen dat psychopathie een aangeboren stoornis is of verworven wordt tijdens de vroege levensjaren. Men kiest er niet voor om psychopaat te worden en aan het onvrijwillige element wordt bijgevolg alvast voldaan. Het tijdelijke karakter dat men vereist, is een ander paar mouwen. Op heden bestaat nog geen sluitende therapie of genezing voor psychopaten en daarom acht men psychopathie voorlopig als een blijvende stoornis.

234. Verder onderzoek zal in de loop van de komende jaren meer klaarheid moeten scheppen en moeten proberen om een specifieke oorzaak te kunnen aanduiden. Pas dan zal de internering ook ten aanzien van de persoon zelf zijn nut maximaal kunnen bewijzen. Tot dan lijkt het mij de beste mogelijkheid om het Nederlandse systeem naar België te halen omdat we dan in tegenstelling tot het Belgische en Amerikaanse systeem op een correctere en rechtvaardigere wijze rekening houden met de realiteit dat psychopathie een geestesstoornis is die een impact heeft op het handelen van de psychopaat en zijn verantwoordelijkheid.

³⁴³ L. REZNEK, *Evil or Ill? Justifying the insanity defense*, Londen, Routledge, 1997, 309.

Conclusie

Gedurende het onderzoek dat ik naar aanleiding van deze thesis heb gevoerd, heb ik me verdiept in enkele aspecten van psychopathie. Wat mij opviel, is dat over de stoornis reeds veel geweten is ondanks de enigmatische sfeer die psychopaten oproepen in de maatschappij. Leken in de psychologie en psychiatrie kennen met betrekking tot een psychopaat enkel het beeld van een persoon die uit vrije wil en op een wellustige wijze misdrijven pleegt zonder enige reden, behalve dan zichzelf een schijnbaar genot te verschaffen. Deze visie vloeit voort uit de wijze waarop media en recht, eigenlijk de samenleving *tout court*, psychopathie in het daglicht stelt. Als een psychopaat op de voorgrond treedt, dan is het naar aanleiding van een strafproces waarin er bloed gevloeid is door diens toedoen. De ware aard van een psychopaat wordt de mensen zelden toegelicht.

De opname van psychopathie in de bijbel der mentale stoornissen, de DSM-V, maakt voor eens en altijd komaf met de idee dat psychopathie geen geestesstoornis zou zijn. Een psychopaat is vanaf zijn geboorte biologisch gedetermineerd of wordt dit naderhand in zijn jonge levensjaren door de invloed van externe factoren. Als kind verwaarloosd worden of opgroeien in een omgeving waar geen plaats gemaakt wordt voor het uiten van emoties, kan ernstige gevolgen hebben waarvan het ontwikkelen van psychopathie een is. Bij de aanwezigheid van psychopathie hoort een bijsluiter met twintig symptomen die zich in een bepaalde sterkte in de persoonlijkheid van de persoon kunnen gaan veruitwendigen. Door hun gebrek aan empathie en hun zwak gevoel voor moraliteit begaan psychopaten sneller misdaden omdat ze simpelweg geen besef hebben dat hetgeen ze doen fout is.

Als een psychopaat naar aanleiding van een gepleegd misdrijf voor de rechtbank verschijnt, zal de rechter zich naar aanleiding van zijn juridisch oordeel door een forensisch psychiater laten bijstaan die hem deskundig advies geeft omtrent de aanwezigheid van een mentale stoornis en de invloed die deze stoornis op het handelen van de persoon heeft. We zien in de strafrechtelijke praktijk dat aan de forensisch psychiater ook gevraagd wordt een oordeel te formuleren over het juridisch begrip van de (on)toerekeningsvatbaarheid van de persoon waardoor de expert verplicht wordt zich op onbekend terrein te begeven. Doordat er geen regels of richtlijnen bestaan om de (on)toerekeningsvatbaarheid te onderzoeken, zien we dat de forensisch psychiater zich baseert op de criteria die hem persoonlijk het meest geschikt lijken.

Dit leidt tot een bepaalde onzekerheid omdat dus eigenlijk afhankelijk van welke gerechtspsychiater het onderzoek uitvoert iemand sneller toerekenings- of ontoerekeningsvatbaar kan worden verklaard. Bovendien werd tot voor kort van een gerechtspsychiater geen specifieke opleiding binnen de forensische psychiatrie verwacht hetgeen de kwaliteit van het psychiatrisch deskundigenoordeel in het kader van een strafproces niet ten goede kwam.

Uiteindelijk blijft het weliswaar de rechter die het oordeel over de toerekeningsvatbaarheid velt, maar in de praktijk laat die zich leiden door de expert. Dit is best logisch aangezien de expert net de rechter bijstaat om hem te helpen een deskundig advies te vormen over een niet-juridische materie. De wetgever heeft ingezien dat de kwaliteitseisen voor de forensische psychiaters drastisch naar omhoog moeten omdat de gerechtspsychiater toch een erg grote invloed uitoefent op het uiteindelijke ontoerekeningsvatbaarheidsoordeel van de rechter. Die redenering maakt het eigenlijk wat absurd dat de (on)toerekeningsvatbaarheid als een juridisch begrip wordt gezien, maar het juridisch karakter ligt eigenlijk in de strafrechtelijke fundamenteën van vrije wil, de strafrechtelijke verantwoordelijkheid en het schuldbegrip. Rechtsgeleerden vertrekken vanuit de visie dat iedere persoon een rationeel wezen is en de vrije wil heeft om te kunnen kiezen tussen het goede en kwade. Uiteraard bestaan op dit principe uitzonderingen en de (on)toerekeningsvatbaarheid is het kanaal waarlangs die uitzonderingen gerechtvaardigd worden.

Een belangrijke categorie die uitgesloten wordt van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid en de schuld zijn geestesgestoorden. Men aanvaardt dat de geestesstoornis ervoor zorgt dat zij niet over hun volle besef kunnen beschikken. Het gevolg is dat zij, in tegenstelling tot mensen die wel bekwaam zijn om schuld te treffen, een niet-repressieve maatregel opgelegd krijgen de resocialisatie en de re-integratie van de persoon beoogt: de internering. Gek genoeg zien we dat psychopaten, die onder de uitzonderingscategorie van geestesgestoorden behoren te vallen, slechts nu en dan eens ontoerekeningsvatbaar worden verklaard.

Psychopaten beschikken over bepaalde cognitieve vaardigheden en een deel van hen weet zich ondanks hun stoornis perfect te handhaven in de maatschappij. Daarom maken rechtsgeleerden sneller de link dat zij cognitief normaal functioneren en toerekeningsvatbaar zijn. In Amerika is dit zelfs in de Model Penal Code opgenomen en zien ze de beperkte rationele mogelijkheden van de psychopaat als voldoende om toerekeningsvatbaar te zijn. Toch is dit niet volledig juist. De stoornis bij psychopaten uit zich in het moreel-rationele vermogen van een persoon. Ze kennen het verschil tussen goed en slecht, maar beseffen niet of een bepaalde handeling die zijzelf stellen goed of slecht is. Van op afstand kunnen ze het

onderscheid maken, maar in de persoonlijke beleving gaat er iets fout. Doordat ze niet volledig vrij zijn van cognitieve vaardigheden en wel een besef kunnen hebben van normen en waarden gaat een rechter sneller oordelen dat een psychopaat toerekeningsvatbaar is.

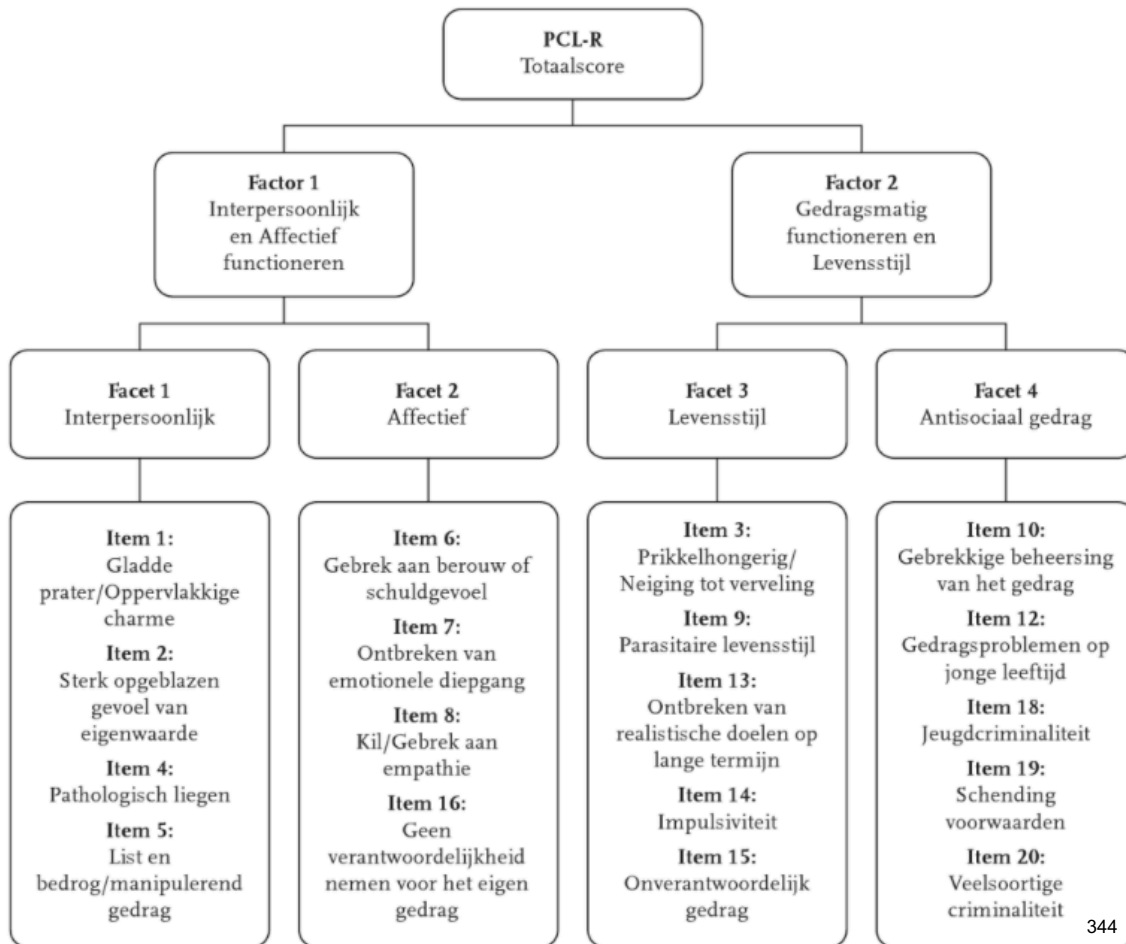
De Belgische rechter kan enkel beslissen tussen twee uitersten: volledig toerekeningsvatbaar of volledig ontoerekeningsvatbaar. Een tussenoplossing zoals de verminderde toerekeningsvatbaarheid in Nederland kennen wij niet. Nochtans zou dit ervoor kunnen zorgen dat het recht zich meer openstelt voor de moreel-psychologische en neurologische realiteit van stoornissen. Als de verminderde toerekeningsvatbaarheid enkel uiting zou vinden in een mildere straf, dan zou deze oplossing voor psychopaten zinloos zijn. Ze ondervinden geen baat bij een gevangenisstraf en de kans op recidive na vrijlating is groot. Als we een tussenoplossing zouden moeten creëren die voor psychopaten nut heeft, dan zou die moeten leiden tot de internering van psychopaten. Er is nog geen therapie voorhanden die psychopathie zou kunnen laten verdwijnen of doen verminderen, maar als ze in een forensisch-psychiatrisch centrum worden opgenomen, dan kunnen we ze ten minste intensiever gaan opvolgen en in de gaten houden. Het is immers niet omdat er geen universele therapie bestaat tegen de ziekte, dat er geen sprake is van een ziekte. Het hof van beroep in Antwerpen onderschrijft deze visie.

De neurobiologie en aanverwante wetenschappen blijven graven naar een exacte oorzaak van psychopathie. We weten ondertussen dat de kern van de psychopathische stoornis zich in de hersenen bevindt, maar het blijft nog verder onderzoeken tot we erin slagen een specifiek deeltje van de hersenen als de oorzaak te kwalificeren. Dan ligt de weg open voor het vinden van een behandeling voor psychopathie. Tot dan blijft het wikken en wegen tussen twee opties die beide niet ideaal zijn. Psychopaten in de gevangenis stoppen, heeft geen nut aangezien hun daden ingegeven worden door een geestesstoornis. De internering van psychopaten lijkt de juiste oplossing, maar zolang er geen universele behandeling is, lijkt het onbepaalde tijds karakter van de internering voor een psychopaat omgezet te worden in een eindeloze internering. Daarvoor heeft de Belgische overheid noch het geld, noch de middelen voor.

Toch moeten we niet achteloos omgaan met psychopathie. De individualisering in onze maatschappij en de afname van sociale controle zorgen ervoor dat in dit 'sociale' mediatijdperk, we vaak asocialer worden dan ooit. De psychopathisering van de maatschappij is een groeiend fenomeen waar we op dit moment juridisch nog niet tegen gewapend zijn. Het feit dat het merendeel van de psychopaten op vandaag in de gevangenis belandt, is moreel incorrect en onrechtvaardig omdat ze geestesziek zijn en een gebrekkig moreel inzicht

hebben, maar eigenlijk is het de meest praktische oplossing waarover we vandaag beschikken om de maatschappij te beschermen en de psychopaat tegen zichzelf.

BIJLAGE I

FIGUUR 1. Hare's vierfacettenmodel uit de PCL-R second edition (2003)

³⁴⁴ C. WITTOUCK, K. AUDENAERT en F. VANDER LAENEN, *Handboek Forensische Gedragswetenschappen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 282.

BIJLAGE II

18 USC 4241

NB: This unofficial compilation of the U.S. Code is current as of Jan. 4, 2012 (see <http://www.law.cornell.edu/uscode/uscprint.html>).

TITLE 18 - CRIMES AND CRIMINAL PROCEDURE PART III - PRISONS AND PRISONERS

CHAPTER 313 - OFFENDERS WITH MENTAL DISEASE OR DEFECT § 4241. Determination of mental competency to stand trial to undergo postrelease

(a) Motion To Determine Competency of Defendant.— At any time after the commencement of a prosecution for an offense and prior to the sentencing of the defendant, or at any time after the commencement of probation or supervised release and prior to the completion of the sentence, the defendant or the attorney for the Government may file a motion for a hearing to determine the mental competency of the defendant. The court shall grant the motion, or shall order such a hearing on its own motion, if there is reasonable cause to believe that the defendant may presently be suffering from a mental disease or defect rendering him mentally incompetent to the extent that he is unable to understand the nature and consequences of the proceedings against him or to assist properly in his defense.

(b) Psychiatric or Psychological Examination and Report.— Prior to the date of the hearing, the court may order that a psychiatric or psychological examination of the defendant be conducted, and that a psychiatric or psychological report be filed with the court, pursuant to the provisions of section 4247 (b) and (c).

(c) Hearing.— The hearing shall be conducted pursuant to the provisions of section 4247(d).

(d) Determination and Disposition.— If, after the hearing, the court finds by a preponderance of the evidence that the defendant is presently suffering from a mental disease or defect rendering him mentally incompetent to the extent that he is unable to understand the nature and consequences of the proceedings against him or to assist properly in his defense, the court shall commit the defendant to the custody of the Attorney General. The Attorney General shall hospitalize the defendant for treatment in a suitable facility—

(1) for such a reasonable period of time, not to exceed four months, as is necessary to determine whether there is a substantial probability that in the foreseeable future he will attain the capacity to permit the proceedings to go forward; and

(2) for an additional reasonable period of time until—

- (A)** his mental condition is so improved that trial may proceed, if the court finds that there is a substantial probability that within such additional period of time he will attain the capacity to permit the proceedings to go forward; or
- (B)** the pending charges against him are disposed of according to law;

whichever is earlier.

If, at the end of the time period specified, it is determined that the defendant's mental condition has not so improved as to permit the proceedings to go forward, the defendant is subject to the provisions of sections 4246 and 4248.

(e) Discharge.— When the director of the facility in which a defendant is hospitalized pursuant to subsection (d) determines that the defendant has recovered to such an extent that he is able to understand the nature and consequences of the proceedings against him and to assist properly in his defense, he shall promptly file a certificate to that effect with the clerk of the court that ordered the commitment. The clerk shall send a copy of the certificate to the defendant's counsel and to the attorney for the Government. The court shall hold a hearing, conducted pursuant to the provisions of section 4247 (d), to determine the competency of the defendant. If, after the hearing, the court finds by a preponderance of the evidence that the defendant has recovered to such an extent that he is able to understand the nature and consequences of the proceedings against him and to assist properly in his defense, the court shall order his immediate discharge from the facility in which he is hospitalized and shall set the date for trial or other proceedings. Upon discharge, the defendant is subject to the provisions of chapters 207 and 227.

(f) Admissibility of Finding of Competency.— A finding by the court that the defendant is mentally competent to stand trial shall not prejudice the defendant in raising the issue of his insanity as a defense to the offense charged, and shall not be admissible as evidence in a trial for the offense charged.

Bibliografie

Wetgeving

België

- Wet van 18 juni 1850 betreffende de collocatie en de sekwestratie, *B.S.* 21 juni 1850.
- Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en gewoontemisdadigers, *B.S.* 1 januari 1931.
- Wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers, *B.S.* 17 juli 1964.
- Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, *B.S.* 13 juli 2007.
- Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen, *B.S.* 9 juli 2014.
- Wet van 5 februari 2016 tot wijziging van het strafrecht en de strafvordering en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *B.S.* 19 februari 2016.
- KB nr. 78 betreffende de uitoefening van gezondheidszorgberoepen, *B.S.* 14 november 1967.
- KB van 22 januari 1998 houdende instelling van een Commissie Internering, *B.S.* 30 januari 1998.
- MB van 28 oktober 2015 tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten houders van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van stagemeesters en stagediensten, *B.S.* 10 november 2015.

Verenigde Staten van Amerika

- Model Penal Code, 1962
- Titel 18, U.S. Code

Parlementaire stukken

- Doc. Parl. Chambre, 1922-1923, 966
- Wetsontwerp betreffende de internering van delinquenten met een geestesstoornis, *Parl.St. Kamer* 2002-03, nr. 2452.
- Wetsontwerp betreffende de internering van personen die lijden aan een geestesstoornis, *Parl.St. Kamer* 2006-07, nr. 2841.

- Wetsvoorstel betreffende de internering van personen, Parl.St. Senaat 2012-13, nr. 5-2001/1.
- Wetsontwerp betreffende de internering van personen en wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 21 april 2007 wat de internering van personen met een geestesstoornis betreft. Verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door Fouad LAHSSAINI, *Parl.St. Kamer* 2012-13, nr. 3527/002, 3-5.
- Wetvoorstel tot wijziging van de wet van 21 april 2007 wat de internering van personen met een geestesstoornis betreft, Parl.St. Kamer 2012-13, nr. 2746/001.
- Integraal Verslag van de Commissie voor de Justitie, doc. CRIV 54 COM 090 Justitie van 11 februari 2015.

Rechtspraak

- EHRM 30 juli 1998, Aerts/Belgium.
- GwH 6 november 2011, nr. 154/2008.
- Cass. 25 maart 1946, Pas. 1946, I, 116.

Boeken en verzamelwerken

- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION, *Quick reference to the diagnostic criteria from DSM-IV*, Washington DC, 1994, zie vert.: *Beknopte handleiding bij de diagnostische criteria van de DSM-IV*, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1995, 427 p.
- ARRIGO B.A., *Punishing the mentally ill. A critical analysis of law and psychiatry*, Albany (NY), State University of New York Press, 2002, 265 p.
- BIRKET-SMITH M., MILLON T. en SIMONSEN E., "Historical Conceptions of Psychopathy in the United States and Europe" in MILLON T., SIMONSEN E., BIRKET-SMITH M. en DAVIS R.D. (eds.), *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behaviour*, New York, The Guilford Press, 1998, 3-31.
- CALE E.M. en LILIENFELD S. O., "What every forensic psychologist should know about psychopathic personality", in O'DONOHUE W. en LEVENSKY E. (eds.), *Handbook of forensic psychology*, San Diego, Elsevier Inc., 2004, 394-428.
- CASSELMAN J., "Internering: huidige situatie" in CASSELMAN J., COSYNS P. , GOETHALS J., VANDENBROUCKE M., DE DONCKER D. en DILLEN C., *Internering*, Antwerpen/Apeldoorn, Garant, 1997, 39-62.
- CASSELMAN J., "Recente ontwikkelingen in verband met de opvang van geïnterneerden in Vlaanderen" in VAN DAELE D. en VAN WELZENIS I. (red.), *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie*, Universitaire Pers Leuven, 2004, 77-88.

- CASSELMAN J., “Geïnterneerden in overbevolkte gevangenissen” in VERBRUGGEN F., VERSTRAETEN R., VAN DAELE D. en SPRIET B.(red.), *Strafrecht als roeping. Liber Amicorum Lieven Dupont*, Universitaire Pers Leuven, 2005, 313-328.
- CASSELMAN J., “Recht en geestelijke gezondheidszorg”, in BRUGGEMAN W., DE WREE E., GOETHALS J., PONSAERS P., VAN CALSTER P., VANDER BEKEN T. en VERMEULEN G. (eds.), *Van pionier naar onmisbaar: over 30 jaar Panopticon*, Antwerpen, Maklu, 2009, 334-391.
- CASSELMAN J., “Hoofdstuk 1. De interneringswetgeving in historisch perspectief. Komt er nooit een einde aan de sisyfusarbeid?”, in CASSELMAN J., DE RYCKE R. en HEIMANS H. *et al.*, *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Brugge, Die Keure/La Chartre, 2015, 5-26.
- CLECKLEY H. M., *The Mask of Sanity. An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*, Emily S. Cleckley, Augusta (Georgia), vijfde editie, 1988, 452 p.
- COSYNS P. en CASSELMAN J., *Gerechtelijke psychiatrie*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1995, 133 p.
- DE NAUW A., *Inleiding tot het algemeen strafrecht*, Brugge, Die Keure, 2008, 221 p.
- DE RUYVER B., *De strafrechtelijke politiek gevoerd onder de socialistische Ministers van Justitie E. Vandervelde, P. Vermeylen en A. Vranckx*, Antwerpen, Kluwer, 1988, 346 p.
- EAGAN M.A., “The effect of the Guilty but Mentally Ill verdict on the outcome of a jury trial”, Texas State University, 8.
- ELLIOTT C., *The Rules of Insanity. Moral responsibility and the mentally ill offender*, Albany (NY), State University of New York Press, 1996, 143 p.
- FOCQUAERT F., GLENN A.F. en RAINE A., “Psychopathy and free will from a philosophical and cognitive neuroscience perspective” in GLANNON W. (ed.), *Free will and the brain: neuroscientific, philosophical and legal perspectives*, Cambridge University Press, 2015, 103-120.
- GOETHALS J., *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1991, 332 p.
- GOETHALS J., “De wet tot bescherming van de maatschappij in een historisch perspectief”, in CASSELMAN J., COSYNS P., GOETHALS J. *et al.*, *Internering*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 1997, 11-38.
- HALLEVY G., *The Matrix of Insanity in Modern Criminal Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2015, 204 p.
- HANOULLE K., “Te gek om los te lopen of net niet? De vergeten groep van de verminderd toerekeningsvatbare daders in het Belgische strafrecht” in BRUGGEMAN W., DE WREE E., GOETHALS J., PONSAERS P., VAN CALSTER P., VANDER

BEKEN T. en VERMEULEN G.(eds.), *Van pionier naar onmisbaar. 30 jaar Panopticon*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, 370-384.

- HANOULLE K. en VERBRUGGEN K., “Ivorentorenmentaliteit in de kerkers? Het problematische begrip toerekeningsvatbaarheid” in DERUYCK F. en ROZIE M. (red.), *Liber Amicorum Alain De Nauw: het strafrecht bedreven*, Brugge, Die Keure, 2011, 319-335.
- HARE, R.D. (1991). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Toronto, Ontario: Multi-Health Systems Inc.
- HARE R. D. en HART S. D., “Psychopathy, mental disorder and crime”, in HODGIN S.(ed.), *Mental disorder and crime*, Californië, Sage Publications Inc., 1993, 104-115.
- HARE R. D. en NEUMANN C. S., “The PCL-R Assessment of Psychopathy”, in PATRICK C.J. , *Handbook of Psychopathy*, New York, Guilford, 2006, 58-88.
- HEIMANS H. en VANDER BEKEN T., “Hoofdstuk 3. De nieuwe interneringswet van 5 mei 2014”, in CASSELMAN J., DE RYCKE R. en HEIMANS H.(eds.), *Internering. Nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, Die Keure, Brugge, 2015, 49-110.
- HERMANN D.H.J., *The Insanity Defense. Philosophical, Historical and Legal Perspectives*, Illinois, Charles C Thomas, 1983, 188 p.
- HILDEBRAND M., *Psychopathy in the treatment of forensic psychiatric patients : assessment, prevalence, predictive validity and clinical implications*, Amsterdam, Dutch University Press, 2004, 246 p.
- LITTON P., “Criminal Responsibility and Psychopathy: Do Psychopaths Have a Right to Excuse?” in KIEHL K.A. en SINNOTT-ARMSTRONG W.P. (eds.), *Handbook on Psychopathy and Law*, New York, Oxford University Press, 2013, 275-296.
- KOCH J. L., *Die psychopathischen Minderwertigkeiten*, Ravensburg, Maier, 1891, 468 p.
- MAUDSLEY H., *Responsibility in mental disease*, London, Kind, 1874, 351 p.
- MCCORD J., “Psychosocial contributions to psychopathy and violence” in RAINE A. en SANMARTIN J. (eds.), *Violence and Psychopathy*, New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001, 141-169.
- MELOY J.R., *The Psychopathic Mind: Origins, Dynamics, and Treatment*, New York, Jason Aronson Inc., 1998, 474 p.
- MONBALLYU J., *Zes eeuwen strafrecht: de geschiedenis van het Belgische strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 384 p.
- PALERMO G. B., *Severe Personality-Disordered Defendants and The Insanity Plea in the United States. A proposal for change.*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2010, 219p.
- PINEL P., *Treatise on Insanity*, (vertaling D. D. Davis, 1962), Londen, W. Todd for Cadell and Davies, 1806, 361 p.
- PRINS H., *Offenders, deviants or patients?*, Londen, Routledge, 1995, 304 p.

- REZNEK L., *Evil or Ill? Justifying the insanity defense*, Londen, Routledge, 1997, 329 p.
-
- ROZIE J., "De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de geestesgestoorde delinquent", in ADAMS M., BARBAIX R., BRAECKMANS H. *et al.* (red.), *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 217-238.
- RUSH B., *Medical inquiries and observations upon the diseases of mind*, Philadelphia, Kimber & Richardson, 1812, 384 p.
- SAB H., *Psychopathie-Sociopathie-Dissozialität: Zur Differentialtypologie der Persönlichkeitsstörungen*, Berlin Heidelberg, Springer-Verlag, 1987, 147 p.
- TOCH H., "Psychopathy or Antisocial Personality Disorder in forensic settings", in MILLON T., SIMONSEN E., BIRKET-SMITH M. en DAVIS R.D. (eds.), *Psychopathy: Antisocial, criminal and violent behaviour*, New York, The Guilford Press, 1998, 144-158.
- TULARD J., *La France de la Revolution et de l'Empire*, Parijs, PUF, 1995, 224 p.
- VAN AELST G., *Psychopathologie. Een wegwijzer in de geestelijke gezondheidszorg*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2003, 593 p.
- VAN DEN WYNGAERT C., *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2006, 1314 p.
- VERBRUGGEN F. en GOETHALS J., "Van kommercommissie naar kwelrechtbank? De vernieuwing van de internering (en de TBS)" in BEVERNAGE C., BOES M., BONNE S. *et al.* (eds.), *Recht in Beweging*, Antwerpen, Maklu, 2008, 359-378.
- VERPLAETSE J., *Het morele instinct: over de natuurlijke oorsprong van onze moraal*, Amsterdam, Uitgeverij Nieuwezijds, 2011, 331 p.
- WITTOUCK C., AUDENAERT K. en VANDER LAENEN F., *Handboek Forensische Gedragwetenschappen*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 438 p.

Juridische en andere wetenschappelijke tijdschriften

- AHARONI E., SINNOTT-ARMSTRONG W. en KIEHL K.A., "Can Psychopathic Offenders Discern Moral Wrongs? A New Look at the Moral/Conventional Distinction", *Journal of Abnormal Psychology* 2012, 121(2), 484-497.
- ARNOU L., "Psychopaten horen niet thuis in gevangenis", *De Juristenkrant* 2002, afl. 46, 5.
- BATE C., BODUSZEK D., DHINGRA K. en BALE C., "Psychopathy, intelligence and emotional responding in a non-forensic sample: an experimental investigation", *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 2014, 25(2), 600-612.
- BEGGS S. en GRACE R.C., "Psychopathy, intelligence, and recidivism in child molesters. Evidence of an Interaction Effect.", *Criminal Justice and Behaviour* 2008, 35(6), 683-695.

- BLACK D.W., "The natural history of antisocial personality disorder", *The Canadian Journal of Psychiatry* 2015, 60(7), 309-314.
- BLACKBURN R., "On moral judgements and personality disorders. The myth of psychopathic personality revised.", *BJP* 1988, 153, 505-512.
- BLAIR R.J.R., SELLARS C., STRICKLAND I. *et al.*, "Emotion attributions in the psychopath", *Personality and Individual Differences* 1995, 19(4), 431-437.
- BLAIR R.J.R., "Psychopathy: cognitive and neural dysfunction", *Dialogues in clinical neuroscience* 2013, 15(2), 181-190.
- BOGAERT T. en JANSSENS P., "Internering doorgelicht, gevolgtrekking verplicht.", *Fatik* 2000, 18(86), 13-15.
- COOKE D.J. en MICHIE C., "Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model.", *Psychological Assessment* 2001, 13(2), 171-188.
- COOKE D. J., MICHIE C., HART S.D. *et al.*, "Reconstructing psychopathy: clarifying the significance of antisocial and socially behaviour in the diagnosis of psychopathic personality disorder", *Journal of Personality Disorders*, 2004, 18, 337-357.
- COSYNS P., KOECK S. en VERELLEN R., "De justitiabele met een psychische stoornis in Vlaanderen", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2008, Jubileumnummer 1959-2008, 50(13), 63-68.
- CRAFT M., "The Causation of Psychopathic Disorder" in CRAFT M. (ed.), *Psychopathic Disorders and Their Assessment*, Londen, Pergamom Press, 1966, 56-81.
- DE CLERCQ M. en VANDER LAENEN F., "Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2013, 55(5), 337-347.
- DECLERCQ F., "Psychopathy and its Implications for Mental Health and Criminal Justice", *Tijdschrift Klinische Psychologie* 2006, 204-209.
- DELISI M., VAUGHN M.G., BEAVER K.M. en WRIGHT J.P., "The Hannibal Lecter myth: Psychopathy and Verbal Intelligence in the MacArthur Violence Risk Assessment Study", *Journal of Psychopathology and Behavioural Assessment* 2010, 32(2), 169-177.
- DE RUYVER B., "De minnelijke schikking en bemiddeling in strafzaken", R.W. 2000-2001, 445-463.
- DESHONG H. L., HELLE A. C. en MULLINS-SWEATT S. N., "Unmasking Cleckley's Psychopath: assessing historical case studies", *Personality and mental health*, John Wiley & Sons, Ltd., 2016, 1,0(2) 142-151.
- DIAMOND B.L., "From M'Naghten to Currens, and Beyond", *California Law Review* 1962, 50(2), 189-205.
- DILLEN C., "Requiem voor een kalf", *Orde van de dag* 2005-06, afl. 34, 7-12.

- ESBEC E. en ECHEBURUA E., "New criteria for personality disorders in DSM-V", *Actas Esp. Psiquiatr.* 2011, 39(1); 1-11.
- EVANS L. en TULLY R.J., "The Triarchic Psychopathy Measure (TriPM): Alternative to the PCL-R?", *Aggression and Violent Behavior* 2016, 27, 79-86.
- FALKENBACH D.M., BARESE T.H., BALASH J. *et al.*, "The exploration of subclinical psychopathic subtypes and their relationship with types of aggression in female college students", *Personality and Individual Differences* 2015, 85, 117-122.
- FELTHOUS A.R., "Psychopathic disorders and criminal responsibility in the United States", *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 2010, 260(2), 137-141.
- FINE C. en KENNETT J., "Mental impairment, moral understanding and criminal responsibility: Psychopathy and the purpose of punishment", *International Journal of Law and Psychiatry* 2004, 27(5), 425-443.
- FIX R.L. en FIX S.T., "Trait psychopathy, emotional intelligence, and criminal thinking: Predicting illegal behaviour among college students", *International Journal of Law and Psychiatry* 2015, 42-43, 183-188.
- FORTH A.E., BROWN S.L., HART S.D. en HARE R.D., "The assessment of psychopathy in male and female noncriminals: Reliability and validity", *Personality and Individual Differences* 1996, 20(5), 531-543.
- GALANG A.J.R. *et al.*, "Investigating the prosocial psychopath model of the creative personality: Evidence from traits and psychophysiology", *Personality and Individual Differences* 2016, in druk.
- GAZZANIGA M. S., "The Law and Neuroscience", *Neuron* 2008, 60(3), 412-415.
- GLENN A.L., RAINE A. en LAUFER W.S., "Is It Wrong to Criminalize and Punish Psychopaths?", *Emotion Review* 2011, 3, 302-304.
- GOOSSENS E., "Psychopaten zijn toerekeningsvatbaar. Een strafrechtelijk dogma onder de loep.", *Jura Falconis* 2010-11, 47(1), 3-59.
- HARE R.D. *et al.*, "The Revised Psychopathy Checklist: Reliability and Factor Structure", *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1990, 2(3), 338-341.
- HARE R.D., CLARK D., GRANN M. en THORNTON D., "Psychopathy and the Predictive Validity of the PCL-R: An International Perspective", *Behavioural Sciences and the Law* 2000, 18, 623-645.
- HARE R.D. en NEUMANN C.S., "Psychopathy as a clinical and empirical construct.", *Annual Review of Clinical Psychology* 2008, 4, 217-246.
- HEIMANS H., VANDER BEKEN T. en SCHIPAANBOORD A.E., "Eindelijk een echte nieuwe en goede wet op de internering? Deel 1: De gerechtelijke fase", *RW* 2014-15, nr. 27, 1043-1064.
- HEINZEN H. *et al.*, "Psychopathy, intelligence and conviction history", *International Journal of Law and Psychiatry* 2011, 34, 336-340.

- JOHANSSON P. en KERR M., "Psychopathy and intelligence: A second look", *Journal of Personality Disorders*, 19(4), 357-369.
- KARPMAN B., "Conscience in the psychopath: Another version.", *American Journal of Orthopsychiatry* 1948, 18, 455-491.
- KIEHL K.A., "A cognitive neuroscience perspective on psychopathy: Evidence for paralimbic system dysfunction", *Psychiatry Research* 2006, 142(2-3), 107-128.
- KIEHL K.A. en HOFFMAN M.B., "The criminal psychopath: history, neuroscience, treatment, and economics", *Jurimetrics* 2011, 51, 355-397.
- KIEHL K. A. en BUCKHOLTZ J. W., "Inside the mind of a psychopath", *Scientific American Mind*, september-oktober, 2010, 22-29.
- KOERSELMAN, G.F. en SCHADE, A., "De diagnose 'psychopathie'; ten onrechte in onbruik?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 1994, 36(4), 265-277.
- LEESTMANS D., "Over de Babylonische spraakverwarring tussen Justitie en gerechtspychiatrie", *De Juristenkrant* 2010, afl. 218, 8-9.
- LEESTMANS D., "Men geeft ons meer expertise dan we hebben", *De Juristenkrant* 2013, afl. 270, 8-9.
- LITTON P., "Responsibility Status of the Psychopath: On Moral Reasoning and Rational Self-Governance", *Rutgers Law Journal* 2008, 39, 349-392.
- MAIBOM H.L., "The Mad, the Bad, and the Psychopath", *Neuroethics* 2008, 1(3), 167-184.
- MEYNEN G., "Moeten psychiaters zich uitspreken over toerekeningsvatbaarheid?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2013, 55, 729-731.
- MEYNEN G., "Een juridische standaard voor ontoerekeningsvatbaarheid?", *NJB* 2013, 21, 1384-1390.
- MORSE S.J., "Psychopathy and criminal responsibility", *Neuroethics* 2008, 1(3), 205-212.
- MORSE S.J. en HOFFMAN M.B., "The Uneasy Entente between Legal Insanity and Mens Rea: Beyond Clark v. Arizona", *Journal of Criminal Law and Criminology* 2007, 97/4, 1071-1150.
- MOSSMAN D., NOFFSINGER S.G., ASH P. *et al.*, "AAPL Practice guideline for the forensic psychiatric evaluation of competence to stand trial", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 2007, 35(4), S3-S72.
- NEWMAN J.P., MACCOON D.G., VAUGHN L.J. en SADEH N., "Validating a Distinction Between Primary and Secondary Psychopathy With Measures of Gray's BIS and BAS Constructs", *Journal of Abnormal Psychology* 2005, 114(2), 319-323.
- ODEN E., "Psychopaten zijn ook gewoon mensen", *Psychologie Magazine*, september 2014, 90-92.

- OGLOFF J. R., "Psychopathy/antisocial personality disorder conundrum", *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2006, 40(6-7), 519-528.
- RAES B. C. M., "De diagnostiek van psychopathie, geen probleem?", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2005, 47(5), 275-277.
- REDDING R., "The Brain-Disordered Defendant: Neuroscience and Legal Insanity in the Twenty-First Century", *American University Law Review* 2006, 56, 51-127.
- SALEKIN R.T., NEUMANN C.S., LEISTICO A-M.R. en ZALOT A.A., "Psychopathy in Youth and Intelligence: An Investigation of Cleckley's Hypothesis", *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology* 2004, 33(4), 731-742.
- SAPOLSKY R.M., "Neuroscience and the legal system. The frontal cortex and the criminal justice system", *Philosophical Transaction of the Royal Society of London*, 2004, 359, 1787-1796.
- SKEEM J.L., JOHANSSON P., ANDERSHED H. *et al.*, "Two Subtypes of Psychopathic Violent Offenders That Parallel Primary and Secondary Variants", *Journal of Abnormal Psychology* 2007, 116(2), 395-409.
- SKEEM J.L., POYTHRESS N. , EDENS J.F. *et al.*, "Psychopathic personality or personalities? Exploring potential variants of psychopathy and their implications for risk assessment.", *Aggression and Violent Behaviour* 2003, 8, 513-546.
- SLOBOGIN C., "The Integrationist Alternative to the Insanity Defense: Reflections on the Exculpatory Scope of Mental Illness in the Wake of the Andrea Yates Trial," *American Journal of Criminal Law* 2003, 30(3), 315-342.
- SLOVENKO R., "Commentary: Personality Disorders and Criminal Law", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 2009, 37(2), 182-185.
- SMETS H., VERELST R. en VANDENBERGH J., "Geestesziek en gevaarlijk: gedwongen opname of internering? Het Belgische wettelijke kader", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2009, 51(4), 217-225.
- STERN C.A., "The Heart of Mens Rea and the Insanity of Psychopaths", *Capital University Law Review* 2014, 619-662.
- TUBEX H., "Internering: vooruitgang aan het tempo van de processie van Echternach", *Ad Rem* 2004, 40-49.
- VAN DEN BROECK M., "Een wettelijke geregelde vergeetput blijft een vergeetput", *De Juristenkrant*, afl. 145, 4.
- VANDEVELDE S., SOYEZ V., VANDER BEKEN T. *et al.*, "Mentally ill offenders in prison: The Belgian Case", *International Journal of Law and Psychiatry* 2011, 34(1), 71-78.
- VAN MARLE H.J.C., "Over psychopathie gesproken", *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2010, 52(6), 363-365.
- VERPLAETSE J., "Welke recht krijgen we als de vrije wil niet bestaat?", *De Juristenkrant* 2010, afl. 206, 13.

- VERPOORTEN P., “De wet van 5 mei 2014 betreffende de internering van personen”, *T. Strafr.* 2015, afl. 6, 283-329.
- VITACCO M.J., NEUMANN C.S. en JACKSON R.L., “Testing a Four-Factor Model of Psychopathy and Its Association With Ethnicity, Gender, Intelligence, and Violence”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 2005, 73(3), 466-476.
- VITACCO M.J., ERICKSON S.K.en LISHNER D.A., “Comment: Holding Psychopaths Morally and Criminally Culpable”, *Emotion Review* 2013, 5(4), 423-425.
- WATTS A.L., CLARK A., LILIENFELD S.O. *et al.*, “Psychopathy: Relations With Three Conceptions of Intelligence.” *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*. Advance online publication.

Online bronnen

- <https://soundcloud.com/oneheart5/jan-storms-lezing-over> (online audiofragment van de lezing van Storms over psychopathie op 15 februari 2012 in Groningen)
- www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm/history-of-the-dsm
- <http://bertanciaux.be/senaat/persbericht-voorstel-anciaux-voor-geinterneerden-is-wet/>
- www.zorg-en-gezondheid.be/Over-ons/KAGB/Adviezen/Advies,-26-april-2014,-forensische-psychiatrie/.
- <http://use-of-force.info/images/un/use-of-force/western-europe-others/UnitedStatesofAmerica/Model%20Penal%20Code%20United%20States%20of%20America%201962.pdf>
- <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/214/862/314341/>
- www.justice.gov/usam/criminal-resource-manual-634-insanity-defense-reform-act-1984
- www.law.cornell.edu/wex/insanity_defense
- <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/471/969/259681/#fn49-1>
- <http://www.kvccdocs.com/KVCC/2014-Spring/SOC101/content/L-12/InsanityPlea.pdf>
- <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/politiek/1.2152034>

